Köpingsvik var under vikingatid och tidig medeltid en mycket viktig handelsplats. Under slutet av 1000-talet restes ett mycket stort antal runstenar vid den första kristna kyrkan. Dessa säkerligen målade runstenar blev sedan en kort tid därefter inmurade i den stenkyrka som byggdes i början av 1100-talet. Under 1900-talet har sedan många fantastiska runfynd gjorts, speciellt 1953–54 då ersättaren till medeltidskyrkan revs.

I denna bok presenteras för första gången samtliga 74 olika runstenar som kommer från Köpings kyrka. Huvuddelen av stenarna finns också kvar på plats, uppe i kyrkans torn. Mer än hälften av stenarna har bevarad ursprungsmålning och det går tydligt att se hur stenhuggarna i Köpingsvik har bearbetat kalkstenen.

Omslagsbilden visar en av dessa stenar, fotot är taget av Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet. Texten lyder: … *sin gode fader* (eller *broder*). *Gud* …

ISBN 91-631-2390-8

Jan Owe • Runfynden vid Köpings kyrka

Jan Owe

RUNFYNDEN VID KÖPINGS KYRKA

Jan Owe

RUNFYNDEN VID KÖPINGS KYRKA

Bro 2002

© *Jan Owe* 2002
Tryck: Nykopia Global Print AB, Solna 2002
Grafisk form: Författaren
Sättning: Books-on-Demand
Distribution: www.books-on-demand.com, Visby
ISBN 91-631-2390-8

Innehåll

Förord 5
1. Inledning 7
2. Runstenarnas historik 8
2.1. Fyndhistorik 8
2.2. Några tidigare granskningar och presentationer av runristningarna 13
2.3. Stenarnas nuvarande placering 15
2.4. Uppgifter om ytterligare fragment 16
2.5. Andra stora runfynd 17
3. Runstenarnas miljö 19
3.1. Det vikingatida Köping 19
3.2. Kyrkans historia 21
4. Färgspåren och tolkningar av materialet 24
4.1. Bevarade färgspår 26
4.2. När ristades stenarna och varför murades de in? 28
4.3. Stenkistor, liggande hällar eller resta stenar och varför så många? 33
5. Tecknen, texten och det stora pusslet 40
5.1. Runtyper, skiljetecken, kors på fragmenten 40
5.2. Textinnehåll 43
5.3. Problem med det stora pusslet 44
6. Katalog 48
6.1. Stenar utanför skyddsräcket 49
6.2. Innanför skyddsräcket, ej i hyllorna eller i väggnischen 58
6.3. Ristningarna i hyllorna – med början längst upp till vänster 62
6.4. Innanför skyddsräcket, i väggnischen 116
6.5. Ristningen inmurad i sakristian 120
6.6. Försvunna ristningar 122
6.7. Stenen funnen i Hässleby 127
6.8. Stenar i Statens historiska museum 129
Källor, litteratur och förkortningar 138
Planscher 143

Förord

Köpings kyrka på Öland är Sveriges runstenstätaste kyrka. Det finns många kyrkor runt om i landet som har runstenar och runstensfragment inom väggarna, i väggarna eller ute på kyrkogårdarna. Men det är ytterst få som kan mäta sig med Köping i antal.

Runristningarna kan huvudsakligen dateras till senare delen av 1000-talet, strax innan det stora kyrkobygget i början av 1100-talet. Någon ristning kan vara äldre, några kan vara huggna i början av det nya seklet.

I inskrifterna finner vi de äldsta namngivna innevånarna i Köpingsvik, från den tid då denna plats var den mest betydelsfulla på Öland. Själva ristningarna är utförda av de duktiga stenhuggarna på orten. Stenhuggeriverksamheten har under lång tid varit viktig i Köpingsvik.

Många stenar är endast bevarade som fragment. Kanske några nya fynd kan göras i de bevarade murresterna norr om kyrkan, i kyrkogårdsmuren eller vid gravgrävningar. Sådana fynd har tidigare gjorts, nya fynd kanske kan komplettera befintliga pusselbitar, även om det nu har gått trettio år sedan det senaste fyndet.

Tidigare under förra århundradet gjordes annars flera fynd vid kyrkan, speciellt vid rivningen av 1800-talskyrkan på 1950-talet. Dessvärre publicerade aldrig Run-Janne, Sven B. F. Jansson, materialet annat än i en kortare uppsats.

Jag vill tacka flera som bidragit till att en bok om runfynden nu kan komma ut. Först Runverket på Riksantikvarieämbetet, vars uppgifter från framför allt 1950-talet har varit mycket värdefulla att få använda. Ett varmt tack går också till annan personal på Riksantikvarieämbetet, speciellt vid Fotoenheten, som hjälpt mig med fotografier. Vidare till Henrik Williams och Jan Schober som också har bidragit med fotografier, Ragnhild Boström med sitt enorma kunnande om de öländska kyrkorna, min far och Magnus Källström som läst manuskript och till sist inte minst Ölandsklubben i Stockholm som ekonomiskt har stöttat publiceringen.

Gamlebo i april 2002

Jan Owe

1. Inledning

Det finns få platser i Sverige som är så runstensrika som Köpings kyrka på Öland. Trakten – ca 4 km öster om Borgholm – har f.ö. förhistoriska lämningar alltsedan yngre stenåldern. Här har under 1900-talet påträffats knappt 70 runstensfragment. Totalt känner jag till 74 runristningar härifrån. De flesta av fynden utgörs av fragment, endast ett fåtal av stenarna är hela eller nästan hela runstenar. Samlingen torde vara den förnämsta i Sverige som finns kvar på ursprunglig plats i den s.k. runstenskammaren i kyrktornet. Inte minst är de bevarade imålningarna på många av stenarna mycket värdefulla. Trots, eller kanske på grund av, sin omfattning har detta viktiga material ännu inte blivit ingående publicerat.[1] Denna uppsats är den första som, inkluderande en översikt, presenterar samtliga fynd med uppgifter om bl.a. mått, kvarvarande imålning, läsningar och tolkningar. Materialet kommer givetvis i sinom tid, mer utförligt och detaljerat, att publiceras i den sedan länge efterlängtade nya upplagan av Ölands runinskrifter, som kommer ges ut av Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Men detta lär dröja ännu några år och med detta arbete vill jag presentera det viktiga materialet och stimulera till vidare forskning kring ristningarna från Köping på Öland.[2]

[1] Sven B. F. Jansson skriver i Fornvännen 1958 s. 241 om ristningsfynden från Hov i Östergötland, Råda i Västergötland och Köping att »En beskrivning av dessa samlingar kommer i annat sammanhang att publiceras.» Tyvärr blev endast Hovfynden publicerade, se Jansson 1962.

[2] Inte enbart runristade stenar har hittats i Köpings socken. De tio fynden av runristningar på lösföremål, jfr Owe 2002, har jag inte möjlighet att närmare presentera här. Inget av dessa fynd har dock gjorts i eller invid kyrkan.

2. Runstenarnas historik

2.1. Fyndhistorik

Standardverket inom svensk runologi är Sveriges runinskrifter. För Ölands del gavs bandet Ölands runinskrifter ut åren 1900–06. Det var det första bandet i serien och är numera kraftigt föråldrat och inaktuellt. Inte minst saknas de många runfynd som gjorts på Öland och speciellt vid Köpings kyrka. I nämnda band presenterades de då kända ristningarna från kyrkan under sex nummer, Öl 47–Öl 52. Av dessa ristningar var en känd under 1600-talet (Öl 49, nr 67 i katalogen[3]) vilken sedermera har försvunnit, två var kända av C. G. Hilfeling vid slutet av 1700-talet (Öl 48 = nr 63 och Öl 50), (Hilfeling 1797). Notera dock att ingen inskrift är känd av Öl 50; i Ölands runinskrifter anges endast »Under L. 1295 uppgifves: Vid kyrkobyggnaden funna och åter inlagde.»[4] Det är mycket möjligt att dessa fragment återfinns bland dem som påträffats under 1900-talet.[5] Stenen Öl 47 (nr 4) och fragmentet Öl 51 (nr 6) påträffades av Sven Söderberg 1884 på kyrkogården och ytterligare en sten, Öl 52 (nr 53), påträffades 1891 också den på kyrkogården.

Flertalet av de fynd som gjordes under 1900-talet fick inventarienummer (inv. nr) på Statens historiska museum (SHM) i Stockholm och har därefter deponerats i kyrkan. Ett av de första fynden gjordes 1915 då 15 fragment av 14 olika stenar påträffades vid plöjning i en åker knappt 100 m väster om kyrkan.[6] Stenarna fick inv. nr 15535 på SHM. Två år senare, sommaren 1917, skänktes Öl 52 (nr 53) och ett fynd från 1915 eller några år dessförinnan (nr 3) till SHM, där de fick inv. nr 15893. Året innan, 1916, hade två nyfynd gjorts, ett på södra kyrkogårdsmuren och ett i en mur strax NV om kyrkan (nr 62 resp. 28). Dessa förvarades först på Kalmar museum men fördes sedan tillsammans med sju nya fynd[7] år 1924 till SHM och fick där inv. nr 17565.

---

[3] Med 'nr xx' avses i fortsättningen mina nummer i 6 Katalog.

[4] Angående L. 1295 se Liljegren 1833.

[5] På Runverket, den enhet inom Kunskapsavdelningens Expertenhet på RAÄ som sköter om våra runstenar, publicerar inskrifter m.m., förvaras ett antal s.k. fältexemplar. I fältexemplaren A och C finns en notering om att Öl 50 återfanns 1924. Detta kan dock inte bevisas eftersom ingen inskrift är känd av Öl 50.

[6] Nr 11, 13, 14, 16, 21, 26, 27, 29, 32, 37, 45, 61, 65 och 66.

De senare fynden gjordes bland kalkstensflisor från långhusmurens krön när man restaurerade kyrkan. Senare under 1924 hittades tre fragment av en runsten som fick inv. nr SHM 17688. Detta fynd gjordes i samband med en grundgrävning i Gröndal, den nuvarande fastighetsbeteckningen är Klinta 5:4. Fastigheten ligger ca 400 m NO om kyrkan. Eftersom ett av de tre fragmenten har antagits komma från kyrkan, förvarats där och tidigare beskrivits tillsammans med de andra fynden, behandlas stenen i denna uppsats (nr 74). Stenen som hittades 1935 vid Hässleby gård, en trappsten vilken tidigare sannolikt har använts som altarskiva, kommer av allt att döma ursprungligen från kyrkan (nr 68). Nästa fynd gjordes i samband med rivningen av 1800-tals kyrkan 1953–54 då 36 fragment hittades. De fick inv. nr SHM 25339. I anslutning till rivningen påträffades ytterligare fem fragment i schaktningsmassor från kyrkan vilka lagts som fyllning på Köpingevägen 24 (fastigheten Klinta 17:1) i Köpingsvik. De flesta av dessa stenar fick också inv. nr SHM 25339.[8] År 1963 påträffades nästa sten (nr 59) och ytterligare en sten påträffades kring år 1968 (nr 2). Det senaste fyndet vid Köpings kyrka är ett återfynd. 1972 återfanns nämligen en del av Öl 48 (nr 63) inmurat i sakristians norra yttermur.

Det första större fyndet gjordes således 1915. Men redan några år tidigare hade man gjort ett fynd. Hjalmar Lindroth skriver i sitt brev till Riksantikvarien, Bernhard Salin, den 27 juni 1915: »Med hänsyn till runstenar ha hittills 7 sådana varit kända (8, om jag medräknar den för några år sedan funna, som jag vet vara granskad av Arne och varom väl därför uppgift finns i Akademiens arkiv).» (Lindroth 1915a.) Med denna uppgift avses säkerligen runstenen som hittades 1909 i Solberga, c:a 400 m V om kyrkan (Nilsson 1973 nr 92, Jansson 1943e).[9] Lindroth skriver sedan (a.a.) om det första fyndet 1915:

> Men nu kan jag på en gång förmäla om fyndet av 14 à 15 fragment av nya runstenar invid kyrkan. Ingen hel sten föreligger tyvärr, men det har varit lätt att konstatera, att det – *möjligen* med ett undantag – genomgående är fråga om *olika* stenar. Till hittills bekanta fragment synes häller ingen av bitarna passa. Styckena äro av olika storlekar,

[7] Nr 9, 23, 31, 48, 51, 54 och 60.

[8] Följande 41 stenar hittades under dessa år: 1, 5, 7, 8, 10, 12, 15, 17–20, 22, 24, 25, 30, 33–36, 38–44, 46, 47, 49, 50, 52, 55–58, 64 och 69–73.

[9] Enligt ett brev till K.G. Ljunggren i ATA har T. J. Arne visserligen besökt platsen 1910 men inte närmare beskrivit stenen, (Norberg 1931). Den äldsta noteringen på ATA om stenen är från 22 mars 1910 då upphittaren, Gustaf Nilsson, anmäler fyndet i ett brev till Riksantikvarieämbetet (Nilsson 1910). Lindroth nämner senare att *två* ristningar skulle ha påträffats i Köping mellan åren 1906 och 1915 (Lindroth 1915c). Den andra ristningen är säkerligen nr 3 i katalogen.

> runor innehålla alla utom en, som bl. har delar av slinga; inskrifternas *innehåll* är, även där ett mer sammanhängande sådant kan fås fram, av ringa intresse. Men *typologiskt* äro de nyfunna fragmenten av stor betydelse, och de tillföra det öländska materialet på c. 60 stenar (inräknat de förkomna) ett avsevärt tillskott. […]
>
> Vad som nu närmare skulle utredas är fyndomständigheterna, fragmentens kronologiska ordning osv. Själv har jag varit med om över hälften av fynden, men de speciella omständigheterna göra en ordentlig fyndberättelse nödvändig. Ävenledes böra stenarna kritas i och fotograferas av fackman. Då jag nu vistas hela sommaren här, vågar jag hemställa om lämpligheten av att jag finge mig tilldelat något mindre anslag, i vilket fall jag skulle åta mig saken. Jag skulle då också låta genomsöka vissa ur åker upptagna stenhögar, från vars ytlager just 3 av fragmenten härröra.
>
> Man har också visat mig ett ställe på kyrkogården där vid gravgrävning för åtskilliga år sedan en runsten anträffades. *En* bit lär ha slängts opp, och kanske finns den bland de nu uppdagade.[10] […]
>
> Huvudförtjänsten för fynden och vad jag eljest meddelat tillkommer en yngre hemmansägare (?) vid namn *Elis Pettersson* här *i Köping*. Denne har verkligen visat både intresse, blick och omtanke. Han borde belönas – eller uppmuntras – i någon form.

Knappt två månader senare, den 22 augusti, återkommer Lindroth med ett nytt brev till Riksantikvarien (efter att denne varit på besök på Öland). Han skriver (Lindroth 1915b):

> Vid genomletande av det övre lagret av den omnämnda, ur åkern upptagna stenhögen anträffades samma dag ytterligare ett runstensfragment. Jag tillsade E. Pettersson att medsända även det.
>
> Fragmentet hos Fr. Andersson strax intill glömde jag i hastigheten att visa. Detta har funnits på helt annat ställe än de övriga, i en åker. Detta är för stort att skicka upp, varför jag tillät mig säga till om att det, liksom trappflisan vi besågo, skulle ställas in i sakristian med det snaraste.

Totalt skulle enligt Lindroth 17 fragment, av 16 olika stenar, ha hittats 1915. 15 av fragmenten, de som hittades i åkern väster om kyrkan, skickades upp till SHM (inv. nr 15535). Rörande de båda andra, vilka var större än fragmenten som sändes till Stockholm, skriver Lindroth att de placerades i vapenhuset och att den ena stenen »har utgjort trappflisa i en stuga, som refs i våras, den andra har hittats i en åker mellan stora landsvägen och sjön.» (Lindroth 1915c.) Den ena

[10] Detta fragment kan vara det som sedan hittades på södra bogårdsmuren 1916, se nr 62.

stenen är säkerligen den som i katalogen har nummer 3. Enligt en notering på Runverket var en av stenarna som hittades inget runstensfragment, vilket sannolikt avser trappflisan. Noteras kan att ett av fragmenten till sten nr 74, vilka påträffades 1924, även har inv. nr 15535:17. Inventarienumret tyder på att fragmentet skulle ha påträffats redan 1915 och blivit kvar tills alla tre fragmenten från Gröndal sändes upp till SHM 1925.[11] Jag har dock inget annat stöd för att fragmentet hittades redan 1915, mer sannolikt är istället att stenen verkligen hittades 1924, (jfr beskrivningen i katalogen).

Nästa större fynd gjordes 1924, Anders Billow skriver i sin rapport den 26 september 1924 (Billow 1924):

> Efter meddelande från byggmästare Anders Olsson i Färjestaden om påträffandet under den pågående kyrkoreparationen av ett par smärre runstensfragment, besökte jag den 21 juli kyrkan och överenskom med byggmästaren om dylika fynds fortsatta tillvaratagande. Fynden hade gjorts uti några under bortkörande varande stenhögar, vilka uppkommit genom nedvräkande från långhusmurarnas krön av därstädes mellan takstolsfötterna i stora mängder löst upplagda och för arbetet hinderliga kalkstensflisor. Dessa högar genomsöktes med stor beredvillighet på det noggrannaste och arbetarna anmodades att vid det fortsatta nedkastandet av sten leta efter flera fragment. För varje nytt fynd utlovades hittelön.[12] – Sammanlagt 7 olika runstensfragment påträffades under tre veckors arbete.

Billow ritade av sex av stenarna[13] och beskrev färgspåren. Se vidare respektive sten (nr 9, 23, 48, 51, 54 och 60).

Men det verkligt stora fyndet kom på 1950-talet, då 1800-tals kyrkan revs. År 1805 hade den medeltida kyrkan ersatts av en ny stor kyrka. Stenarna från medeltidskyrkan kom att användas vid kyrkobygget. Abraham Ahlqvist (1825 s. 160 not 1) skriver: »Wid kyrkans nedtagande blefwo flere stenstycken med runor fundne i murarne. Dessa stycken inlades åter i de nya wäggarne; äfwen förstördes en runsten, som låg på Kyrkogården.» Enligt Sven B. F. Jansson (1954b s. 83) avses med denna senare uppgift Öl 49 (nr 67). År 1953 hade denna kyrka blivit så dålig – murarna hotade att rasa – att man var tvungen att riva den.

---

[11] Med inv. nr 15535:16 avses en fragmentarisk piscina, dvs en skål för avlopp av (heligt) vatten från kyrkan.

[12] Hittelönen blev 20 kronor för samtliga sju stenar, se Berthelsson 1924.

[13] En av de sju stenarna, nr 31, har inga runor vilket kanske förklarar varför det inte finns någon teckning av stenen.

Ragnhild Boström ger i STF:s årsbok om Öland en målande beskrivning av rivningen och det första runfyndet och jag låter henne här berätta (Boström 1974 s. 53 f.):

> Rivningen var en besvärlig historia. På senhösten [1953] stod kyrkan utan tak och fönsterhålen gapade tomma. Luften var fylld av ett fint damm som virvlade omkring i den urblåsta kyrkan. Senare tiders murbruk är nämligen lösare än det hårda kalkbruk, som kännetecknar medeltiden. Där bänkarna en gång stått, kom ett ojämnt stengolv fram, och under detta låg grunden till den medeltida kyrkan kvar. I koret låg ännu några väl bevarade, men spräckta gravstenar från 1600-talet kvar över sina orörda gravar, och vid den fortsatta undersökningen blandade sig det dammiga gravinnehållet med kalkstoffet. Då och då regnade det, allt påmin[d]e om död och förgängelse. Uppe på norra ringmuren höll några man på att spetta loss stenarna, då en av dem håller upp en sten och med förvåning i rösten säger, ”Jaså, dom tippade också förr i världen! Här är kryss och ettor, målade med röd färg”.
>
> Med ens var hela stämningen av förgängelse utbytt mot glad förväntan. Medan stenen varsamt hissades ned, försökte jag dämpa ner mina förhoppningar. Kanske hade skolbarnen, som varje dag brukade se, vad vi hade för oss, med färgkritor målat på stenarna för att skoja med oss? Men när den präktiga stenen [nr 69] stod på golvet, såg man tydligt, att den mönjeröda färgen delvis doldes under lager av både medeltida kalkbruk och av 1800-talsbruk.
>
> Det första fyndet i Köping följdes snart av flera. Spår av vit, svart eller röd färg gladde och förvånade oss, det var också spännande att se, hur fräscha stenytorna såg ut. Somliga hade slipad yta, andra finhuggen, varje mejselhugg syns tydligt. Tydligen hade stenarna bara en kort tid stått på kyrkogården, innan de under tidigt 1100-tal slogs sönder och lades i stenkyrkans murar. Jag glömmer aldrig de våldsamma glädjeyttringar som mötte mig, då jag berättade för Sven B F Jansson, allas vår Run-Janne, om upptäckterna i Köping.

Boström berättar i sitt stora verk om Köpings kyrka (Boström 1977) var ytterligare några av de många fragmenten hittades. På sidan 31 skriver hon: »Långhusmuren är uppbyggd på samma sätt som kormuren. På norra sidan var den 1953 bevarad till mellan 65 cm (i nordöst) och 3,10 m höjd (i nordväst), men är nu avjämnad till omkring 175 cm höjd. I samband därmed påträffades en stor runsten i nordvästra hörnet.» Sannolikt avses nr 69. På samma sida beskriver hon också fyndet som gjordes 1953 av runstenen som fungerat som trampflisa utanför sydportalen, nr 1 i katalogen. Tyvärr har sedermera större delen av stenen gått förlorad, men överdelen med de slitna runorna finns i varje fall bevarad i runstenskammaren i kyrktornet.

På sidan 72 (a.a.) skriver Boström om sakristian i 1805 års kyrka

att det under golvet »påträffades 1953 en vinkällare med måtten 262 × 222 cm. Djupet var 157 cm. I en nisch i källarens vägg var ett runstensstycke använt som botten». Även i vapenhuset hittades runstensfragment, Boström skriver (a.a. s. 79): »Inga gravstenar var inlagda i golvet i 1805 års kyrka. Däremot var några runstensfragment använda som golvstenar ute i vapenhuset, med inskriftssidan vänd nedåt.» Tre fragment som troligen hittades i vapenhuset 1953 är nr 18, 56 och 57. Fragmentet som låg i vinkällaren kan vara något av nr 35 eller 42 vilka hittades i sakristimuren 1953.

Jansson anger att antalet funna ristningar i november 1953 uppgick till ett par tiotal och att man i februari året därpå hade funnit ytterligare ett par fragment (Jansson 1954b s. 84). Exakt fyndplats och fyndtillfälle för varje enskilt fragment går inte att få fram. Boström anger att vid flera tillfällen när hon kom på sina arbetsbesök till Köping 1953–54, kunde arbetsledaren Sture Martinsson visa upp nya fynd som man hittat någonstans i kyrkan (Boström muntligt meddelande). Tack vare enstaka uppgifter i rapporter, några fotografier och att ristningarna beskrivs i flera olika rapporter har det dock gått att få fram några fynduppgifter om de enskilda stenarna. Se vidare de enskilda beskrivningarna och tabell 3.

2.2. Några tidigare granskningar och presentationer av runristningarna

Efter utgivningen av Ölands runinskrifter (1900–06) har några av fynden beskrivits i enskilda uppsatser och arbeten. Sune Lindqvist skriver i sitt arbete Den helige Eskils biskopsdöme (Lindqvist 1915 s. 72):

> Till fragment Öl 52 [nr 53] från Köpings kyrkogård sluta sig ett stort antal fragment, som år 1915 inkommit till Statens Historiska Museum och ännu bevara färgrester.
> En där varande gavel har haft avrundad avslutning uppåt, en annan, som bär inskrift å smalsidorna och ornering å ömse bredsidor, torde hava varit i huvudsak triangulär. Namnet Þorkei[R] tyckes förekomma mer eller mindre stympat å tre fragment.[14]

Ett viktigt arbete är Sven B. F. Janssons uppsats ”Om runstensfynden vid Köping på Öland” (Jansson 1954b). I denna uppsats i Fornvännen behandlas speciellt några av de runfynd som gjordes 1953–54 och som visade sig ha bevarad röd och svart imålning. I Bruce Nilssons arbete, The Runic Inscriptions of Öland (1973), redovisas inskrif-

[14] Med all sannolikhet avses fragmenten nr 16, 21 och 65 nedan.

terna och hans egna tolkningar av praktiskt taget alla runfynd från Köpings kyrka. Tyvärr beskrivs inte närmare varje enskilt fragment och inte heller anges andra granskares läsningar och tolkningar. Helmer Gustavson har i Sveriges kyrkor (Gustavson 1977) i en kortare uppsats beskrivit runristningarna från kyrkan.

Fynden 1915 beskrevs av Hjalmar Lindroth i två brev till Riksantikvarien och i en tidningsartikel i Svenska Dagbladet (Lindroth 1915a, b och c). De finns också beskrivna, okänt av vem, med teckningar och läsningar i SHMs inventariebilaga. Även 1916 års fynd omnämndes i brev från Lindroth till Riksantikvarien (Lindroth 1916a och b). 1924 års fynd från kyrkans rasmassor ritades av och beskrevs bl.a. av Anders Billow i en berättelse till RAÄ, (Billow 1924). Se vidare kapitel 2.1 om fyndhistoriken ovan.

1935 och 1936 var Björn Helmfrid i Småland och på Öland och skrev rapporter om runristningarna till RAÄ. Åren 1943, 1954 och 1957 granskade Jansson de då kända fragmenten och beskrev dem utförligt i rapporter till RAÄ. Rapporten från 1957 har varit en viktig källa för mitt eget studium av runfynden. Dessvärre publicerade aldrig Jansson samtliga runfynd. 1974 sammanställdes på Runverket uppgifter om runristningarna på Öland. Detta arbete gjordes av Torulf Holmberg. I samband med genomgången av stenmaterialet på Statens historiska museum 1975 granskade och fotograferade Göran Waltå – med bistånd av Ragnhild Boström – stenarna i kyrkan bl.a. med syftet att säkerställa vilka fragment som fanns deponerade i kyrkan och vilka som fanns kvar i museets samlingar; några av de senare fördes därefter över till kyrkan. Mellan åren 1986–93 fältarbetade Jan Paul Strid och Carl-Magnus Rosell på Öland för en ny utgåva av Ölands runinskrifter (brev till mig från Strid). Förmodligen publicerade aldrig Jansson sitt material[15] eftersom tanken länge har varit att göra en revidering av Ölands runinskrifter.[16] Men än har ingen nyutgåva färdigställts. I denna framtida utgåva skall givetvis samtliga 188 runinskrifter från Öland beskrivas.[17] Henrik Williams granskade stenarna 1988/89. Själv besökte jag Köpings kyrka, och granskade stenarna i tornet somrarna 1998 och 2001. Min första undersökning resulterade i en rapport till RAÄ (Owe 1998). SHM:s magasin, där sex olika stenar förvaras, be-

[15] Jfr fotnot 1 ovan.

[16] I sin rapport till RAÄ den 29 november 1943 (ATA dnr 4683/43) skriver Jansson: »Det runologiska fältarbetet för en ny upplaga av ”Ölands runinskrifter” kan med denna höstresa [24 september – 10 oktober 1943] sägas vara i stort sett avslutad.» Det han inte närmare hade undersökt var de drygt 30 fragmenten som då förvarades i SHM:s samlingar.

[17] En förteckning över samtliga svenska runristningar finns i Svensk runristningsförteckning, Owe 2002.

sökte jag i februari 2001. Williams fältanteckningar har utgjort en kompletterande källa till föreliggande arbete.[18] Inte minst hans många fotografier av stenarna har varit värdefulla att granska i efterhand. En av de senaste som har skrivit om runstenarna på Öland är Maria Larsson som i sin D-uppsats Ölands kristnande bl.a. kommer in på runstenarnas roll i kristningsprocessen (Larsson 1996).

Figur 1. Runstenskammaren med de många fragmenten i hyllorna. Foto förf.

2.3. Stenarnas nuvarande placering

Björn Helmfrid skriver i sin rapport till RAÄ 1937 (ATA dnr 430/37) att Ölands kulturminnesförening önskade »att i Ölands forngård få förvara de mest representativa av dessa fragment». Men fynden som innan dess gjorts i Köping blev kvar på SHM. Efter fynden 1953–54 framfördes önskemålet om att alla fragmenten skulle få förvaras i Köpings kyrka. Nu blev det inte riktigt så, fem av de färgrikaste fragmenten finns kvar på SHM efter beslut av Riksantikvarien den 8 december 1955. De allra flesta av stenfynden finns likväl i den s.k. runstenskammaren. När man kommer dit upp slås man genast av samlingens storlek – ett ”eldorado” för en runentusiast. Många fragment, speciellt de mindre, är sedan mitten av 1950-talet uppställda på fem trähyllor stående mot södra väggen bakom ett skyddsräcke. De ristningar som finns kvar i SHMs samlingar har man gjort kopior av och fäst i den väggnisch vilken finns i tornkammaren till vänster om trähyllorna. Framför dessa kopior låg vid mina besök 1998 och 2001 fyra fragment i väggnischen. På golvet nedanför väggnischen står en

[18] Williams läsningar gjordes emellertid under stor brådska och nedtecknades av en medhjälpare vilket kan förklara några av hans avvikande läsningar.

runsten, Öl 51 (nr 6), och mitt emot denna är en runsten fastklamrad mot västra väggen (nr 7). Framför skyddsräcket stod vid mina besök fem stenar. Se vidare katalogen med en detaljerad beskrivning av varje sten.

En sten, en del av Öl 48 (nr 63), är inmurad i sakristians norra yttermur. Av de övriga stenarna finns en i Borgholms stadsmuseum, nr 68, och fyra fragment har under senare tid försvunnit, nr 64–66 och en del av nr 74. Dessa stenar förvarades tidigare i tornkammaren men har uppenbarligen stulits därifrån, någon gång mellan 1975 och J. P. Strids granskningar under senare delen av 1980-talet. Enligt ett brev till mig från Strid har fragmenten försvunnit vid olika tillfällen.

2.4. Uppgifter om ytterligare fragment

I ett brev till S. B. F. Jansson daterat den 21 februari 1961 (i ATA) skriver C. A. Waldemarson:

> Från Köpings socken har jag en anteckning om att gamle Fjärdingsmannen i Gröndal berättade för mig att i södra kyrkogårdsmuren mot Tingsflisa skulle ligga flera stenar med runor på, eller som han sade ”Runstenar”. Mannen var ärlig och trovärdig och hade levat hela sitt liv på platsen omkr 50 meter från kyrkan. Uppgifterna fick jag 1922.

Den enda sten som jag känner till att den har hittats i den södra bogårdsmuren är nr 62. Detta fragment påträffades sommaren 1916. Sannolikheten för att det där, och i andra delar av muren, finns fler stenar med runor är stor. I dessa murar finns ett flertal stenar från medeltidskyrkan, t.ex. åttkantiga kolonnfragment. Notera också fragment nr 59 nedan som 1963 hittades i den östra kyrkogårdsmuren.

Vid rivningen 1953 av 1800-talskyrkan och rester av 1100-talskyrkan hann man inte med att granska alla rivningsresterna utan en hel del rasmassor fördes bort, som Gustavson (1977 s. 19) skriver, »för att fylla en grop på handlanden Bengt Bomans tomt (Klinta 17:1). Vid planering av tomten [bakre delen av Köpingevägen 24] har denne vid ett flertal tillfällen gjort värdefulla fynd, bl a några fragment av runstenar och av en dopfunt». Se nr 5, 15, 17 och 49 i katalogen.[19] Tack vare Bomans antikvariska intresse har således flera fragment kunnat räddas till eftervärlden. Sannolikt finns det kvar flera småfragment i tippningsmassorna på Bomans tomt, liksom i de murrester som finns kvar av 1100-talskyrkan och som inte revs. Jansson skriver som slut-

[19] Totalt var det, enligt Jansson 1957 s. 1 (nr 15 nedan), fem fragment som hittades på Bomans tomt, tyvärr vet jag inte vilken den femte stenen var.

ord i sin rapport till RAÄ (Jansson 1954a) »Slutligen anser jag mig, på grund av fyndets sällsynt stora intresse, böra frågasätta, om icke någon del av det norr om kyrkan kvarstående partiet av 1100-talsmuren kunde få genomsökas. Det skulle vara värdefullt, om man i den gamla muren kunde finna ytterligare fragment.» Någon sådan genomgång gjordes dock aldrig.

Enligt Nilsson 1973 s. 250 (Nilsson nr 117) skulle en runsten från Köpings kyrka finnas i Kalmar slott, dvs på länsmuseet i Kalmar. Det skulle röra sig om en runlös ristning bestående av tre fragment med passning till varandra och som enligt Nilsson har inv. nr 17688 på Statens historiska museum, men som sålunda skulle ha deponerats i Kalmar. De två stenar som hittades sommaren 1916 (nr 28 och 62) och som senare fick inv. nr 17565 på SHM har befunnit sig i Kalmar museums ägo (se Manne Hofréns brev till Bertil Berthelsson den 20 nov. 1924, Hofrén 1924b). Även några av de andra fragment som skickades in till SHM samtidigt med dessa har tillfälligt förvarats i Kalmar. Med inventarienummer 17688 på SHM avses en sten i tre delar vilken hittades i Gröndal 1924 och som beskrivs under nr 74. Enligt ett brev till mig från länsmuseet i Kalmar finns det inga runstensfragment från Köping i Kalmar, således är Nilssons uppgift felaktig.

2.5. Andra stora runfynd

Det i Sverige mest omfattande fyndet av runristade stenar på samma plats, förutom Köpingfyndet, har gjorts vid Hovs kyrka i Östergötland. Där hittades mellan åren 1947 och 1962 närmare 200 ristade stenar med runstensornamentik vilka, jämte tidigare kända stenar, har satts ihop till omkring 100 ristade stenar. I högre utsträckning än vid Köpings kyrka utgörs dessa av små fragment. Endast 35 av dem bär runor, antalet är klart mindre än de 64 av 74 som bär runor av stenarna från Köpings kyrka. Stenmaterialet är kalksten såväl vid Hov som vid Köping. Den totala textvolymen bland Hov-stenarna består av ca 390 runor. Detta kan jämföras med 783 runor på Köpingfragmenten. Noteras bör att man bedömer att närmare hundra fragment sitter kvar i väggarna i Hovs kyrka. Se vidare Jansson 1962.

Andra kyrkplatser i Sverige där det finns många runristade stenar är Husby Sjuhundra kyrka i Uppland med 21 mer eller mindre fragmentariska runstenar, Uppsala domkyrka med 18 kända runstenar, Skånela kyrka i Uppland med 16 mer eller mindre fragmentariska runstenar och Väversunda kyrka i Östergötland också med 16 stenar. Även från Spånga kyrka i Uppland känner man många runstenar och runstensfragment, drygt tjugo fragment i sandsten av ett okänt antal

olika stenar påträffades hösten 2000. Till detta kommer de tolv tidigare kända stenarna och fragmenten från kyrkan.

På Öland finns det, förutom fynden vid Köpings kyrka, ytterligare en kyrka med många runristningar, nämligen Hulterstads kyrka på södra Öland. I eller vid själva kyrkan har man funnit 18 stycken mer eller mindre fragmentariska stenar och två har hittats vid prästgården alldeles intill. Flertalet av dessa 20 ristningar förvaras i ett kyrkomuseum i tornet. Man kan notera att dessa fragment i högre grad än i Köping utgörs av delar till mindre runstenar. Även i övrigt har de allra flesta runristningarna på Öland påträffats i och vid kyrkor. Av Ölands 188 runristningar är det endast omkring en fjärdedel som inte har påträffats i eller vid kyrkorna; räknas endast runstenar blir andelen omkring en femtedel.

Den starka kopplingen mellan runstenar och kyrkor på Öland kan bero på att man här, tidigare än i t.ex. Uppland, reste stenarna på kyrkogårdarna. De öländska kyrkplatserna är kanske äldre än motsvarande i Uppland. Dvs då runstenarna restes kanske det fanns kyrkogårdar på Öland, medan man i Uppland vid samma tidpunkt i större utsträckning reste stenarna på andra platser, t.ex. vid gravfälten. Tre exempel på sena runstenar i Uppland med formuleringen ”Här ligger” är U 184, U 541 och U 559 från kyrkogårdarna vid Össeby ödekyrka, Husby Sjuhundra och Malsta[20] . Rune Palm och Stefan Hagenfeldt har visat att de uppländska runstenarna i sandsten, vilka är sena i förhållande till den stora massan av runstenar i Uppland, i mycket stor utsträckning bör betraktas som kyrkogårdsmonument (Hagenfeldt & Palm 1996 s. 60 ff.). Att runstenar kan markera kristna gravar även utanför kyrkogårdar finns det också exempel på. T.ex. hittades 1995 ett par av Jarlabankeättens skelettgravar i samband med ombyggnaden av Broby bro vid runstenarna U 135 – U 137, se Hagerman & Gabrielsson 1999 s. 150 ff.

[20] Möjligen återfinns formuleringen på ett numera försvunnet runstensfragment från Malsta kyrka granskat av Otto v. Friesen 1905 och inte beskrivet i Upplands runinskrifter. Han läste **hi...** och menade att: »Det senare troligen början hi[ar likr etc.» (v. Friesen 1905 s. 104).

3. Runstenarnas miljö

3.1. Det vikingatida Köping

Köpingsvik var en betydande plats under sen vikingatid, en av de viktigaste handelsplatserna i denna del av Östersjön. Köpings socken är mycket fornminnesrik, drygt 1000 fornminnen finns upptagna i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, fördelade på mer än 200 lokaler. Ristningarna i tornet har i detta register nummer 168. Hösten 1970 gjordes en arkeologisk utgrävning i samband med breddningen av länsväg 136 genom samhället. Då och under de följande åren gjordes flera grävningar, vilka gett ett omfattande arkeologiskt material och information om den gamla handelsplatsen. Köpingsvik har varit bebott sedan stenåldern vilket fynd från tre stenåldersbosättningar visar. Men det är fynden från vikingatid och medeltid som är de mest omfattande. I Köpingsvik har man bl.a. påträffat en hamn, en brunn, en stenlagd gata, en mur, en skurkvarn, grophus, långhus, härdar, ugnar för järn- och bronshantering, mynt m.m. Bland hantverksföremål har man funnit en hel del bronsföremål, järnslagg, läderbitar, tusentals hornbitar för kamtillverkning, bennålar, keramik m.m. (Johnson & Schulze 1990 s. 51 ff. och Hagberg 1972–73 s. 218 ff.) Sju fynd av silverskatter har gjorts i Köpings socken. Mest intressant är fyndet av omkring 1000 mynt i Klinta vilka dateras till strax efter mitten av 1000-talet. De övriga skattfynden, och fynd av enstaka mynt i gravar och boplatsområdet, daterar boplatsen i Köpingsvik till tiden 900 – 1200-talets början (Johnson & Schulze 1990 s. 54 och Larsson 1996 s. 23 f.).

Det viktigaste hantverket har varit stenhanteringen. Vid utgrävningarna har man i västra Köpingsvik påträffat en s.k. skurkvarn eller skurverk, dvs en slipanordning för kalksten. Ulf Erik Hagberg skriver: »Den bestod av en cirkelformig anläggning med en diameter av 11–12 m och med ett stolphål i mitten. Från stolpen har en bom förts ut mot liggande kalkstenar som slipats genom en häst- eller oxvandring […] Liknande primitiva slipanordningar har använts på Öland ända in på 1920-talet» (Hagberg 1972–73 s. 222). Hagberg skriver också om de slipade runstenarna: »Ett detaljstudium av runstensfragmenten visar hur stenskivorna först slipats, varefter runmästarna ritat upp slingverket med en kniv. Mellanytorna har nedmejslats så att de slipade runslingorna framträtt. Ett närmare studium av denna vikinga-

tida stenhuggarteknik torde kunna bli mycket givande.» (Hagberg 1972–73 s. 218.) Huruvida runstenarna har blivit slipade vid den funna skurkvarnen, belägen ca 300 m VNV om kyrkan, eller en eventuell annan kvarn kan dock inte avgöras.

Slättbo härads tingsplats har legat vid kyrkan, om denna plats erinrar inte minst den mäktiga runstenen Tingsflisa (280 cm hög), vilken står på en kulle strax SO om kyrkan. Hagberg skriver (1972–73 s. 214):

> Den öländska häradsindelningen har antagits vara äldre än sockenindelningen, då häradsgränserna ofta skär genom socknarna […] Platsens funktion som tingsplats kan alltså gå tillbaka till hednisk tid och bör väl hänga samman med uppkomsten av köpplatsen. Vid kristendomens införande kom platsen att få en kyrklig betydelse. Köpplatsen fick ge namn åt hela socknen. Sockenbildningen bör ha ägt rum redan under 1000-talet.

Utöver Tingsflisa finns i socknen runstenen vid Solbergatäkten ett par hundra meter NV om kyrkan. Man har även, främst i anslutning till de arkeologiska undersökningarna, påträffat tio föremål med runinskrifter. Dessa ristade ben, bleck och en sländtrissa beskrivs dock inte i detta arbete.

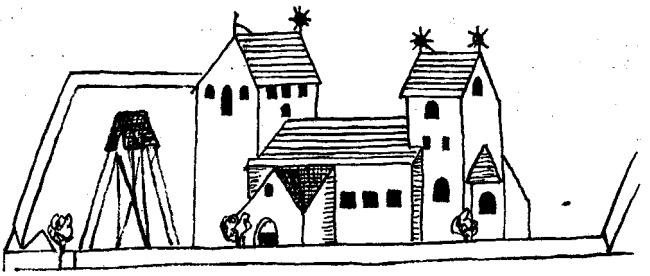

Figur 2. Köpings medeltida stenkyrka. Efter teckning i KB av J. H. Rhezelius 1634.

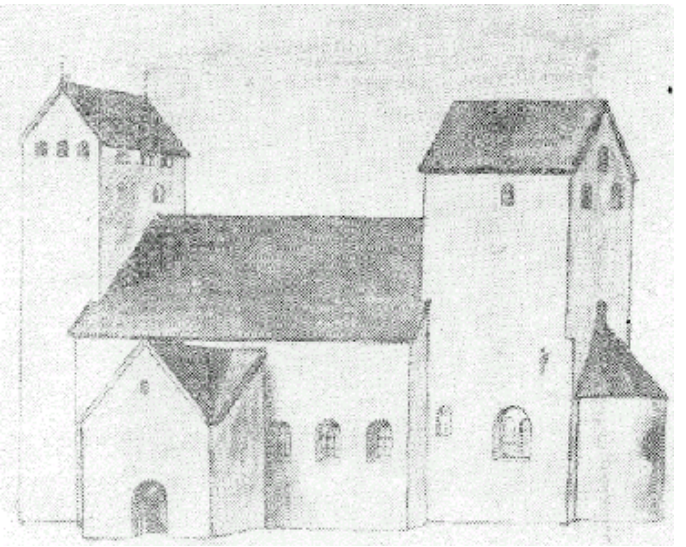

Figur 3. Kyrkan från sydost 1673. Efter teckning av P. Törnewall, UUB.

3.2. Kyrkans historia

Köpings kyrka är en modern kyrka, men byggd i gammal stil. Den uppfördes på 1950-talet efter det att man rivit den tidigare kyrkan, som hotade att rasa samman. Denna tidigare kyrka var dock inte särskilt gammal på platsen. Den uppfördes nämligen 1805 för att ersätta en medeltida kyrka. Som nämndes inledningsvis murades de då funna fragmenten in i de nya kyrkmurarna. Den medeltida kyrkan anses vara från början av 1100-talet (muntlig uppgift från Ragnhild Boström, i Boström 1977 dateras kyrkan till mitten av 1100-talet).[21]

Den medeltida kyrkan har säkerligen föregåtts av en träkyrka. Alldeles öster om den nuvarande kyrkogården har det hittats ett 20-tal vikingatida skelettgravar där de döda har begravts i öst-västlig riktning. De daterades till 900 – 1000-tal och »visar en tydlig påverkan från kristna gravseder med den döde lagd med huvudet i väster och placerad i kista» (Johnson & Schulze 1990 s. 48). De skriver vidare:

[21] Barbro Sundnér har visat att kyrkor från tidig medeltid med tunna murar, högst en meter, är särskilt tidiga (Sundnér 1986, s. 200). Murtjockleken i Köping visar därför, som Marit Anglert skriver, att kyrkan bör vara uppförd under 1100-talets förra del (Anglert 1993 s. 162).

> En tidigkristen begravningsplats har legat inom området för den nuvarande kyrkogården. Vid schaktgrävning i en kyrkogårdsgång har påträffats en murad kista med skelett […] I övrigt är äldre gravar på kyrkogården kända genom de fragment av runristade eskilstunakistor som påträffats vid rivning av Köpings kyrka.

Lindroth nämner i sitt brev till Riksantikvarien (Lindroth 1915a) att flera gravar med obrända lik även påträffats väster om kyrkan, (Johnson & Schulze, 1990 s. 30, nämner endast en grav).
Likaså har det på andra platser i Köpingsvik påträffats kristna skelettgravar, t.ex. tre gravar i en åker 250 m NO om kyrkan (Boström 1977 s. 9). Runstensfragmenten från kyrkan har allmänt ansetts visa att det fanns en kyrka på platsen redan under 1000-talet (se t.ex. Boström 1977 s. 24). Boström skriver (a.a.) att denna äldsta kyrka, vilken skulle ha varit av trä, enligt traditionen skulle »ha legat ca 5 m väster om den nuvarande kyrkogården».

Larsson spekulerar kring vilka som kan ha uppfört de första kyrkorna på 1000- och 1100-talen, jfr Johnson & Schulze s. 55. Larsson skriver (1996 s. 33):

> Det är möjligt att den eller de som kontrollerat hamnen i Köping också uppfört en kyrka åt tillresta handelsmän från kristna länder i Europa och åt den kristna befolkningen på platsen. Det närbelägna Borgholms slott antyder att kungamakten tidigt eftersträvade kontroll över Köpingsvik och de skepp som seglade till och från hamnen. Under medeltiden ägde kronan hela byn Klinta som låg närmast kyrkan […] Kanske har sveakungen redan under vikingatiden haft inflytande i området och varit upphovsman till den första kyrkan i Köping. En stor silverskatt från Klinta […], kan ha tillhört en lokal storman, med eller utan anknytning till kungamakten. [Jfr kapitel 3.1 ovan, min anm.] Skatten visar att stora rikedomar fanns i området och att kyrkan också kan ha uppförts på privat initiativ.

Att träkyrkan kan ha uppförts av en storman anges av Boström, som skriver (1986 s. 200):

> Vi får också räkna med, att det under 1000-talet stod en kyrka på platsen med väggar av lodräta ekplankor, en s.k. stavkyrka. I Köping finns inga spår av denna, men i tornen i Föra och Hulterstad kan man ännu beundra väldiga ekplankor och andra rester av stavkyrkor, som har bevarats, tack vare att virket dög att återanvända. Troligen byggdes denna första kyrka på initiativ av en av traktens stormän som hans privata gårdskapell.

Den medeltida kyrkan blev Ölands största, en s.k. klövsadelskyrka med nära 14 meters bredd och med en total längd av 42 m. Kyrkan fick två torn, såväl ett väst- som ett östtorn, se figur 2 och 3. Det första som byggdes av stenkyrkan var koret, därefter långhuset och ett torn i väster. Johnson & Schulze skriver (1990 s. 56):

> En allmän uppfattning är att kyrkor med breda västtorn uppförts av kungen eller en storman. I det oftast rektangulära tornet inrymdes kungens/stormannens loge (empor) liksom även hans grav […] Kyrkor med västtorn kan tyda på att en kungs- eller stormannagård legat i närheten av kyrkan, vanligen väster därom. Väster om Köpings kyrka finns ett område med höga fosfatvärden, som skulle kunna utgöra platsen för en stormannagård. I detta område har ännu inte gjorts någon arkeologisk undersökning.

Kyrkans östtorn var däremot inte ursprungligt, det byggdes kring år 1200, enligt Boström (1977 s. 47) med anledning av hotet av fientliga anfall från folk på andra sidan Östersjön. Marit Anglert menar dock att kyrkor med stora icke sakrala utrymmen även har haft andra funktioner. T.ex. kan de ha fungerat som magasin för indrivna skatter, oftast i natura. En sådan skyddsfunktion bland kyrkorna skulle sedan på Öland mot slutet av 1200-talet ha övertagits av Borgholms slott (Anglert 1993, s. 167). Efter att ombyggnaderna avslutats mot mitten av 1200-talet stod sedan kyrkan i stort sett oförändrad tills den revs i början av 1800-talet (Boström 1977 s. 47f.).

4. Färgspåren och tolkningar av materialet

I tabell 1 nedan anges för de olika ristningarna huruvida stenarna har färgspår, om det av inskriften eller själva ristningen framgår om stenen har varit rest, t.ex. om stenen har en rotända, om den varit ristad på flera sidor och om den har varit huggen i relief. En del stenar har jag bedömt kunna vara ursprungligen liggande vilket anges i kolumnen ”Rest sten”.

Tabell 1. Uppgifter om färgspår, rest sten, ristning på flera sidor och reliefhuggning.

Nr	Färgspår	Rest sten	Ristad på flera sidor	Relief
1	-	uppreste		-
2	-	rot(?)		Ja
3	-	lät resa, rot		-
4	-	rot	Två sidor, den ena med runor	Ja
5	-	rot	Två sidor, den ena med runor	Ja
6	-	rot		-
7	-	reste, rot		-
8	X	-		-
9	-	-		-
10	X	-		-
11	?	-		-
12	X	-		-
13	-	-		-
14	-	-		-
15	-	-		-
16	-	-		-
17	X	-		Ja
18	-	-		-
19	-	rot		-
20	-	-		(Ja)
21	-	rot(?)		-
22	X	-		-
23	X	uppreste		-
24	X	-		Ja
25	X	-		Ja

Tabell 1 forts.

Nr	Färgspår	Rest sten	Ristad på flera sidor	Relief
26	-	-		Ja
27	X	-		Ja
28	-	-		-
29	-	-		-
30	-	-		Ja
31	X	-		Ja
32	X	-		Ja
33	-	uppresa		-
34	-	-	Tre sidor, fram- o. smalsida m runor	-
35	X	-		-
36	X	-	Två sidor, smalsidan med runor	Ja
37	X	-	Två sidor, framsida med runor	Ja
38	X	-	Två sidor, fram- o. smalsida	Ja
39	X	liggande?		Ja
40	X	liggande?		Ja
41	X	liggande?		-
42	X	-		-
43	?	rot		-
44	X	-		-
45	X	läto resa	Tre sidor, smalsidorna med runor	Ja
46	-	-		-
47	X	-		-
48	X	liggande(?)		Ja
49	X	liggande?		-
50	X	reste		-
51	X	rot(?)		-
52	-	liggande(?)		-
53	?	liggande(?)		Ja
54	X	lät resa		-
55	X	rot(?)		-
56	X	liggande?		-
57	X	liggande?		Ja
58	X	liggande?		-
59	-	resa		-
60	-	-		-
61	-	-		-
62	-	-		-

Tabell 1 forts.

Nr	Färgspår	Rest sten	Ristad på flera sidor	Relief
63	-	-	Smalsida m runor, övriga sidor dolda	-
64	X	liggande?		Ja
65	-	-		-
66	-	uppreste		-
67	-	läto uppresa		-
68	-	rot		-
69	X	läto resa		-
70	X	resa		Ja
71	X	lät resa		-
72	X	-		Ja
73	X	-		-
74	-	lät (upp)resa		-

4.1. Bevarade färgspår

En sak som genast förvånar, när man ser fragmenten, är att så många har bevarad imålning. Endast ett fåtal av fragmenten i kyrkan har blivit imålade på 1900-talet. Flera fragment saknar imålning, men över hälften, närmare 40 stycken, har spår av ursprunglig färg. De båda första fynden av målade stenar beskrevs i Fornvännen 1931 av Gustaf Hallström (Hallström 1931 s. 266 f.). År 1915 gjordes det första fyndet av 15 fragment av 14 olika stenar vid kyrkan. Hjalmar Lindroth skrev i Svenska Dagladet den 28/11 1915 (Lindroth 1915c):

> Fyra af stenarne ha varit bestrukna med röd färg. [Fyra av nr 11, 27, 32, 37 och 45.] En visar blott svagare spår däraf, en annan företer på mellanrummen mellan runorna i slingan klara rester af en färg nära karmin och de båda andra måste betecknas såsom än i dag rödmålade. Den ene af dessa [nr 45], hvars inskrift är anbragt på de smala sidokanterna, har alla de bredare slingorna i framsidans tomma ornament målade i karminaktigt rödt, den andra har det tjocka band, där runorna stå, färgadt så rikt tegelrödt, att det smetar af sig vid minsta beröring. I själfva runorna har jag ingenstädes förmått säkert skönja någon färg.

Även i fyndet som gjordes 1924 vid kyrkan fanns det ristningar med färg. Fyra av de sju fragmenten hade färgspår, se nr 23, 31, 48 och 51. Anders Billow ritade av stenarna och beskrev fyndet i sin rapport till RAÄ (Billow 1924).

Anledningen till att så många ristningar har spår av ursprunglig färg måste vara att stenarna ganska kort tid efter att de imålats kom att muras in i medeltidskyrkan. De murades in så att man inte kunde se någon del av inskriften, och sannolikt slogs flertalet stenar sönder. Flera av de utplockade stenarna visade sig ha bevarade kalkbruksrester från medeltidskyrkan, i många fall täckte dessa imålningarna på stenarna, vilket givetvis har hjälpt till att bevara färgen. Det har visat sig att det är just under murbruksresterna på flera av fragmenten som man påträffat färgrester (Jansson 1954b s. 84 f.).

Jansson skriver vidare (a.a. s. 86):

> För att kunna fastställa hur stenarna voro målade och för att kunna bestämma färgernas art, gjordes ett stort antal stickprov på sådant sätt, att små flagor av medeltidsbruket petades loss med pennkniv. Dessa prov sänder till professor John G. Tandberg, som med stor beredvillighet analyserade färgen samt lämnade mig en utförlig och intressant redogörelse för hur han hade gått tillväga. Dessutom underkastade ingenjör S. Henriksson vid Elektrolux' laboratorium några korn av det medeltida murbruket spektroskopisk analys i ljusbåge. Professor Tandberg sammanfattar resultatet av sin analys på följande sätt: »Runornas röda färg består av mönja, den svarta färgen av sot».[22]

Jansson skriver senare (1984 s. 167 f.) om fynden från Köpings kyrka:

> Fyndet […] visar att icke endast ristnings-*linjerna* utan också *ytorna* mellan linjerna har varit målade. Detta gäller såväl runbanden längs stenarnas kanter som slingorna inne på ristningsytorna. […] Vad imålningen av själva runinskrifterna beträffar visade Köpingsfyndet, att man ibland har växlat färg så att vartannat *ord* har varit rött, vartannat svart. Detta sätt att markera var det ena ordet har slutat och det följande har börjat, har i hög grad underlättat läsningen.[23] I ett fall [nr 69] kunde man konstatera, att ristaren icke mekaniskt har växlat färg för varje ord utan efter satsdelar. När subjektet (*þæiʀ brøðr*) bestod av två ord i nära syntaktiskt sammanhang, var t.ex. båda orden målade i samma färg, medan det följande predikatet (*letu ræisa*), som också omfattade två ord, hade annan färg osv.

Jansson skriver vidare att uppmålningen kunde användas för att rätta felristningar, några sådana exempel har jag dock inte funnit i Köpingmaterialet.

Det är givetvis intressant att studera om de stenar som har mer färg bevarat stilmässigt är yngre än de som inte har färg bevarad. En

[22] Tyvärr har jag inte studerat dessa redogörelser.
[23] Se t.ex. nr 22, 38, 39, 50 och 71

sådan undersökning har jag dock inte gjort. Man måste också hålla i minnet att förutsättningarna för att färgen skulle bevaras kan ha skilt sig beroende på var, när och hur stenarna inmurades i kyrkan, jfr kapitel 4.2 nedan.

En analys av färgen (Jansson 1954b s. 86, jfr Gustavson 1977 s. 17) har visat att huvudfärgerna har varit mönjerött och svart färg av sot. Det förekommer dock flera nyanser av rött, och även vit färg finns bevarad på en handfull stenar. Ett exempel på en sten med tre färger är nr 57, där är runorna svarta, runbandet violett, ornamentiken röd och dess konturlinjer svarta. På de reliefhuggna stenarna är som regel den nedbottnade ytan svart, ornamentik och runband röda, medan runorna kan vara målade i en eller ibland flera färger – rött, svart eller någon gång vitt. Som regel gäller, även för stenar utan relief, att de har målats med minst två olika färger.

Flera av de färggrannaste runstenarna finns på SHM och beskrivs nedan under nummer 69–73. Vid de enskilda beskrivningarna av ristningarna i katalogen finns angivet en del om de färgspår som finns på fragmenten. T.ex. skriver Jansson om nr 69 att där har runorna målats först, därefter målades ramlinjen.

4.2. När ristades stenarna och varför murades de in?

Som angavs i föregående kapitel var en anledning till att så många ristningar hade spår av ursprunglig färg att de rimligen kort tid efter imålningen hade murats in i medeltidskyrkan. Man kan givetvis spekulera i varför stenarna inte kom att behandlas med större vördnad än vad vi som dagens människor skulle ha rätt att vänta oss. När kyrkan byggdes ansågs således att dessa relativt nyristade stenar var ett utmärkt bidrag till de stenmassor som krävdes för att uppföra Köpings kyrka. Vi kan dock inte säga hur pass mycket mer fragmentariska stenarna kan ha blivit i början av 1800-talet. Med ledning av färgspåren kan man i varje fall dra slutsatsen att det inte har gått så lång tid från det att stenarna målades i till dess att de murades in, högst tre-fyra decennier. I annat fall skulle mycket mer av stenarnas färg ha hunnit försvinna. I några fall är färgspåren så tydliga att det troligen inte gått mer än 10-15 år från imålandet till dess stenarna murades in (jfr Nilsson 1973 s. 64). Vi vet att den medeltida kyrkan dateras till tidigt 1100-tal. Stilen på runinskrifterna anknyter, enligt vad jag kan se, i huvudsak till stilgrupperna Pr 3 och Pr 4 i den av A-S. Gräslund för Mälardalens runristningar framtagna kronologin (Gräslund 1998). Även om det geografiska avståndet är långt till Mälardalen har man inte anledning att tro att avståndet i tid från det Mälardalska materialet kan vara särskilt stort. Gräslunds datering av stilgrupp Pr 3

ligger i intervallet omkring 1050–1080 och Pr 4 mellan åren 1070–1100. Dvs högst ett halvsekel före den tid man räknar med att kyrkan började uppföras – och då man valde att använda sig av den stora mängd runristningar som fanns i kyrkans närhet. Lindroth daterade fynden från 1915 till tiden »cirka 1050 – in på 1100-talet» (Lindroth 1915c). Enligt Rune Palm (1992 s. 121) skall tre av ristningarna dateras till medeltiden, nr 4, 5 och 53.[24] Nilsson anger endast att Öl 48 (nr 63) skulle dateras till medeltiden (Nilsson 1973 s. 78). Inget i inskrifterna på dessa stenar tyder dock, anser jag, på att ristningarna är medeltida, de kan lika gärna vara från slutet av 1000-talet. Att fragmenten från Köping senast ska dateras till tiden kring år 1100 får anses säkert.

Både bland ristningar med flera ormslingor och bland ristningar med endast en runslinga finns det bevarade färgspår. Detta kan tala för att olika stilinfluenser har verkat samtidigt i Köping; både det mer ”ormrika” mälardalska stilidealet, och ett enklare mer sydskandinaviskt stilideal. Huvuddelen av materialet har dock både runslinga och extraormar, dvs är ristningar i s.k. urnesstil eller runstensstil. Några av stenarna har mindre ornamentik – pga att de är mer eller mindre fragmentariska är det dock svårt att säkert avgöra detta. Dessa stenar kan vara äldre och/eller höra till ett mer sydskandinaviskt stilideal, alternativt är de yngre och ristade i ”gravstensstil”, utan någon djurornamentik. Åtminstone fyra stenar för jag hit, nämligen nummer 6, 49, 56 och 58. De tre senare har färgspår och är därför ristade samtidigt som de mer ormrika ristningarna.

De tämligen fullständiga stenarna nr 4, 6 och 53 har hittats på kyrkogården. Huruvida detta är stenarnas ursprungliga plats eller om de helt enkelt inte återanvändes vid bygget av 1805 års kyrka kan inte säkert avgöras. Vad gäller Öl 47, nr 4, kan noteras att den är mycket vittrad varför det är sannolikt att den inte har varit inmurad i medeltidskyrkan utan istället har varit utsatt för väder och vind. Öl 51, nr 6, har enligt Brate i (a.a. s. 118) varit utsatt för tramp och Jansson skriver att den inte skulle ha klarat någon längre tid utan skydd varför det är sannolikt att även den stenen har varit utsatt för väder och vind, eller har befunnit sig på golvet inne i medeltidskyrkan. En sten har med säkerhet klarat sig undan från att hamna i medeltidskyrkan, nämligen Öl 49, nr 67. Den låg på 1600-talet vid tornet och murades sannolikt in i 1800-talskyrkan, som Jansson anger (1954b s. 83). Huruvida Öl 52, nr 53, har varit inmurad i medeltidskyrkan men sedan blivit kvar på kyrkogården efter rivningen 1805 kan inte avgöras.

[24] Palm anger Nilssons nummer Öl 166, en medeltida inskrift från Alböke kyrka, istället för Öl 165, nr 5 nedan.

Hur mångar stenar som verkligen har stått på den första kyrkogården och hur många som fördes dit vid stenkyrkobygget i början av 1100-talet kan inte avgöras. Jag antar dock att flertalet stenar, som har hittats i och vid kyrkan, ursprungligen har stått på kyrkogården. Williams har kommit fram till motsvarande slutsats för runstenarna i Möre i sydöstra Småland, där dock materialet är betydligt mindre. Han skriver att det är sannolikt att »runstenarna i Möre ursprungligen rests på eller i omedelbar närhet av en (blivande) kyrkplats. Antingen har det skett i anslutning till den tidigare träkyrkan; kanske har runstensresarna varit upplåtare av marken eller (huvud)finansiärer av själva kyrkobygget» (Williams 1993 s. 100).
Williams skriver senare att han anser »det som sannolikt att senvikingatida runstenar placerade vid kyrkan bildar en naturlig övergång, och därmed också förklaring, till de gravmonument vid skiftet mellan vikingatid och medeltid som kommer att utmärka kyrkplatsen.» (Williams 1996b s. 65.) Lars Wilson knyter de senvikingatida runstenar som hittats vid kyrkorna till tingsplatsen, en plats där senare kyrkan byggdes (Wilson 1994 s. 128). Även om tingsplatsen i Köping ligger nära kyrkan och att kyrkan därför kan ha placerats i närheten, anser jag att det inte är tingsplatsen som primärt är skälet till att det finns runstenar vid kyrkan. Istället torde stenarna ha rests på platsen först efter det att träkyrkan byggts.

Det finns flera tänkbara anledningar till att man, sett med dagens ögon, inte visade runstenarna någon större respekt utan mer eller mindre slog sönder stenarna vid kyrkobygget och murade in dem i murarna. Ett skäl kan vara att stenarna ”stod i vägen”, de kanske fanns på kyrkogården men kunde inte stå kvar då den nya kyrkan skulle uppföras, jfr Nilsson s. 49. Ett annat skäl kan vara att de efterlevande önskade att ”fars” eller ”farfars” sten skulle få bli en fysisk del av den nya kyrkan, detta oavsett om stenen ursprungligen stod på kyrkogården eller ej. Torun Zachrisson skriver (1998 s. 162): »man kan också tänka sig att runstensflyttningarna varit ett sätt att göra människor delaktiga i skapandet av den gemensamma sockenkyrkan. Även om kyrkan ursprungligen varit en gårdskyrka och alltså privat, så var det i 1100-talet viktigt att få människor att sluta upp bakom sockentanken.» Zachrisson syftar visserligen på stenar som flyttats till kyrkogården, men resonemanget kan enligt min mening vidgas till att även gälla stenar som murats in i kyrkan. Det kan alltså ha funnits ett intresse från kyrkans sida att hedra de tidigt kristna personerna i socknen genom att föra stenarna till kyrkorna och ev. mura in dem (jfr Sawyer 2000 s. 14). Eller som Birgitta Johansen skriver: »Syftet med att infoga run- och bildstenar i kyrkobyggnader skulle sålunda vara att göra de nya kristna kyrkorna i Norden så ”potenta” som möjligt för

att befolkningen skulle inse och acceptera att det var kyrkan som hade ensamrätt till ”kommunikationen med Gud” och att vägen till ”Guds gåvor” gick genom kyrkan.» (Johansen 1997 s. 246.)

Ett tredje skäl kan vara att missionsarbetet nu var avslutat. Runstenarna kan ha setts som hörande till en redan gången tid. Palme skriver (1959 s. 96):

> Det är övervägande sannolikt att man både i Köping och i Sigtuna redan några årtionden efter kristendomens genombrott helt fjärmat sig från runstenstidens föreställningar. Kampen mellan hedendom och kristendom har så till vida redan varit glömd. Ättkänslan har ytterligare försvagats, som en följd av skiftet i kult och tro. De målade runstenarnas röda färg under murbruket skulle då ha något att säga om händelsernas snabba puls och om vad det radikala skiftet från hedendom till kristendom inneburit.

Ett fjärde skäl kan vara att stenarna betraktades som kyrkans egendom – de stod på kyrkans, eller byggherrens, mark och kunde därför användas fritt av kyrkan vid bygget. Stenarna var också ett praktiskt och nära tillgängligt byggmaterial, redan tillhuggna och jämna i formen, även om de slogs sönder ytterligare och i ett flertal fall murades in utan att texten kunde läsas.

Ett femte skäl föreslås av Leon Rhodin, Leif Gren och Verner Lindblom i en uppsats om s.k. liljestenar vilka där dateras till missionstiden och knyts till en bysantinsk mission. De skriver (Rhodin et al 2000 s. 178):

> Det bör finnas en förklaring till att dyrbara monument, som liljestenar och runstenar, blivit degraderade redan efter en eller ett par generationer. Det går t.ex. att lägga maktpolitiska aspekter på händelserna. Den katolska kyrkan har aldrig varit bildfientlig, men hade knappast någon anledning att vörda symboler för ortodox kristendom före de egna missionärerna. Liljestenar och runstenar kan ha betraktats som skräp av den katolska kyrkan, på samma sätt som lutheranerna betraktade helgonfigurer som skräp femhundra år senare.

Skräp eller inte, det är hur som helst mycket vanligt med sönderslagna stenar vid kyrkorna – även om det också finns en hel del hela stenar. Flera runstenar har otvivelaktigt tämligen snart efter ristandet kommit att användas vid byggandet av stenkyrkorna. T.ex. vid Råda i Västergötland liksom Hov och Vreta i Östergötland.

Jes Wienberg skriver i sin debattartikel kring Eskilstunamonumenten att återanvändandet och förstörandet av monumenten kan vara en avsiktlig handling, där segrande släkter förstörde de besegra-

des monument. »Kort sagt, jeg foreslår, at Eskilstunamonumenterne repræsenterer taberne i rigsdannelsen.» (Wienberg 1997 s. 200.) Överfört till en mindre skala, och specifikt till Köping, kanske det kan betyda att de som ledde byggandet av 1100-talskyrkan representerande en annan gruppering än den som på 1000-talet uppförde den ursprungliga träkyrkan. Hur det är med den saken kan inte avgöras. Det kan ha varit samma stormannasläkter, eller kungamakten, som låg bakom de båda kyrkobyggena. Mest sannolikt är nog att träkyrkan byggdes på en stormans initiativ och stenkyrkan på kungamaktens (kyrkans) initiativ i samband med sockenbildningen i början av 1100-talet, jfr kapitel 3.2 ovan. Men även om det nu var skilda byggherrar tror jag inte på att det var just av det skälet, dvs att det skulle ha varit konflikter mellan stormän och kungamakten/kyrkan, som ledde till inmurandet av stenarna. Inte heller tror jag på teorin om att förstörandet berodde på en övergång från ortodox mission till en katolsk kyrklig organisation. Kyrkobygget var en stor uppgift för socknen, en uppgift som krävde både stora personella, ekonomiska och materiella resurser varför – med tanke på det lyckade resultatet: Ölands största kyrka – det gissningsvis inte fanns några större konflikter vid bygget. Istället kan inmurandet och förstörandet av stenarna förklaras av att en ny tid hade brutit in med ett nytt stilideal. Nu restes eller lades inte längre några runristade stenmonument i vikingastil på den begränsade yta som kyrkogården utgjorde. Och vid kyrkobygget använde man helt enkelt det material som fanns tillgängligt på kyrkogården eller som ”släpades” dit av sockenbor som ville bidra till kyrkobygget. Att förfädernas kristna monument blev en del av den nya kyrkan kan ha ansetts hedrande och viktigt. Och att stenarna blev osynliga och/eller slogs sönder betydde då mycket mindre.

Ovan framkom att några stenar blev kvar på kyrkogården och inte användes vid kyrkobygget i början av 1100-talet. Inget i dessa stenars ristningar tyder på att de skulle ha ristats sist – kanske medan bygget pågick – och därför lämnats kvar på kyrkogården. Stilmässigt tycks de inte vara senare än andra. Inte heller var de så pass nyligen ristade att de av den anledningen sparades – det var ju snarare tvärt om, flera av de allra senast ristade stenarna användes vid kyrkobygget vilket färgspåren tydligt visar. Att de klarade sig kan exempelvis ha berott på att de hade ett speciellt symbolvärde[25] , vid någon av stenarna kanske det brukligt att göra korstecknet. Dessutom fanns det säkert per-

[25] Krøvel (2001 s. 52 not 133) skriver om norska runstenar som inte används vid byggande av kyrkor: »Den relativt korte avstanden i tid mellom reisinga av runesteinane og bygginga av kyrkjene, inneber at runesteinane framleis kan ha fylt ein minnefunksjon ved byggjetidspunktet.» Det är tveksamt om så har varit fallet i Köping eftersom det här var så många stenar som murades in kort tid efter resandet.

soner som hade makt att påverka vilka stenar som skulle lämnas orörda, eller få användas i kyrkobygget.

4.3. Stenkistor, liggande hällar eller resta stenar och varför så många?

Flera av stenarna från Köpings kyrka har enligt Jansson (1954b s. 87) och Gustavson (1977 s. 18) utgjort delar av stenkistor, dvs s.k. Eskilstunakistor, eller Eskilstunamonument, bestående av ristade gavelhällar, lockhällar eller sidohällar vilka antas ha stått på kyrkogården. Detta är dock tveksamt. Neill och Lundberg (1994 s. 151) skriver »De rikhaltiga fynden i såväl Köpingsvik som Hulterstad saknar helt delar från sidohällar, och de bevarade gavelhällarna ger inte entydiga bevis på existensen av kistor.» Jag tror att det är den rikhaltiga förekomsten av fragment tillsammans med jämförelser med materialet från bl. a. Hov i Östergötland som fört in forskare på tanken att det måste vara fråga om gravmonument även i Köping och inte vanliga runstenar. Man har troligen frågat sig: ”Inte kan det väl ha ristats så många runstenar på en och samma plats?” Men medan ristningarna från Hovs kyrka till stor del utgörs av gravhällar, ofta med formuleringen ”lade minnesmärket”, har Köpingstenarna, ristade i s.k. Mellansvensk stil, ofta formuleringen ”resa sten”. Flertalet ristningar utgör utan tvekan fragment av resta stenar, tolv av stenarna innehåller texten ”resa sten” eller liknande.[26]

Fem av stenarna, nr 4, 5, 36, 37 och 38, är ristade på två sidor, och två t.o.m. på tre sidor, nr 34 och 45. Dessa skulle kunna tänkas utgöra gavelhällar i kistor. I olika rapporter har stenarna nr 2, 4, 5, 30, 36, 37 och 38 pekats ut som gavelhällar till kistor. Nilsson (s. 65) anger fyra stenar, nr 45, 53, 54 och 69, som ”lying stones”, eller som delar till Eskilstunakistor. Kanten på flera stenar[27] är tillhuggen vilket tyder på en mer omfattande bearbetning av stenarna än enbart själva runslingan. Ett än mer omfattande arbete har lagts ner på de många slipade och reliefhuggna stenar som finns i materialet. Inte mindre än 24 stenar är reliefhuggna, se tabell 1 ovan. Sålunda har ristarna lagt ner stor möda på stenarna. Tack vare att stenarna har varit så skyddade under flera århundraden kan man i flera fall studera mejselhuggen i detalj. Boström skriver (1986 s. 201):

[26] Nr 1, 3, 7, 23, 45, 54, 59, 66, 67, 69, 70 och 74.

[27] Bl.a. nr 10, 16, 22, 28, 29, 30 och 34.

> Mejselhuggen ser så färska ut som om stenarna vore nyhuggna. På några kan man till och med se, att stenmästaren först har ristat konturen av en runslinga med tunna linjer, men sedan ångrat sig, när stenen höggs färdig.

Palm skriver (1992 s. 127 f.) att många ristningar från Öland, pga att de är så fragmentariska, inte kan typbestämmas, dvs att de inte kan anges vare sig som vikingatida eller som medeltida runmonument. Han konstaterar ändå att fragmenten från Köping har ingått i monument av medeltida typ, utifrån Janssons kommentarer (1954b s. 87) att stenarna från Köping i stor utsträckning har varit hällar i stenkistor. Problemet skulle i så fall vara att avgöra vilka detta gäller och hur många monument det kan röra sig om.

Som jag skrev ovan angav Nilsson nr 45, 53, 54 och 69 som liggande gravhällar, eller delar av Eskilstunakistor. De har dock knappast, utom kanske i ett fall, varit liggande gravhällar. Stenen nr 45 är ristad på tre sidor och kan därför mycket väl ha varit en rest sten. Dessutom står det på stenen, liksom på nr 54 och nr 69, uttryckligen ”resa sten” och alla tre bör därför ha varit resta stenar. Däremot är nr 53, Öl 52, en tänkbar liggande sten. Stenen har rundade hörn och inskriften innehåller formuleringen ”kummel”, alltså ett minnesmärke efter den döde. Ytterligare en sten har ordet ”kummel”, nämligen nr 40. Här är (i stort sett) inskriftens början bevarad, ingen bevarad rotända finns på denna del av stenen. Istället är det troligt att vi här har ytterligare ett exempel på en liggande sten.[28] Man kan också diskutera om inte ordet ”kummel” betyder mer än enbart runmonumentet. Williams (1993 s. 100f.) skriver att ordet *kuml* på runstenen Sm 163 vid Arby kyrka kan »syfta på minnesmärket sten + kyrka.» Jag tar dock inte upp denna frågeställning här.

Ett tredje exempel på en trolig liggande sten är nr 48. De bevarade runorna utgör inskriftens slut och eftersom fragmentet har rektangulär form och saknar rotända torde stenen ha varit liggande. Sten nr 52 är troligen också en liggande sten eftersom början och slutet av inskriften har bevarats och ingen rotända finns. Även stenarna nr 39, 41, 49, 56, 57, 58 och 64 har jag bedömt kunna vara liggande stenar, se vidare tabell 1 ovan. Många stenar är mycket fragmentariskt bevarade varför man inte kan avgöra om de har varit liggande eller resta. Jag har dock bedömt att minst ett 20-tal stenar har varit resta, antingen utifrån formuleringen ”lät resa”, eller utifrån att stenen har en bevarad rotända. Se vidare tabell 1.

---

[28] Detta betyder inte att alla stenar med ordet ”kummel” har varit liggande ristningar. Se t.ex. Öl 27 från Sandby kyrka, på vilken det står ”reste kumlet”.

Det är enligt min mening tveksamt om det finns delar av s.k. Eskilstunakistor i materialet från Köpings kyrka. Huvuddelen av stenarna är resta stenar, några har varit liggande stenar. Några stenar kan eventuellt vara resta efter samma person, notera t.ex. att tre inskrifter är huggna efter 'Sven'. Men vi kan inte vara säkra på att det är samma personer detta gäller. Namnet var mycket vanligt och fler än en person kan samtidigt ha burit det. Något bevis för att ens två stenar har hört till samma monument finns knappast, dvs det är inte säkert att det fanns monument med ens två delar, t.ex. en liggande häll och en rest sten. Istället vill jag hävda att huvuddelen av ristningarna har varit enskilda monument bestående av endast en sten, rest eller liggande. Detta ger som resultat att det mot slutet av 1000-talet fanns en mycket stor mängd runristningar vid kyrkan. Dock inte så många som 74, vilket är antalet ristningar som presenteras i katalogen – flera av de mindre fragmenten hör antagligen till samma sten, även om de knappast går att pussla ihop.

Begreppet Eskilstunakista är sålunda inte användbart på Köpingmaterialet eftersom man här inte kan konstatera några kistor. Även det mer utvidgade begreppet Eskilstunamonument, vilket kan inrymma både kistor och gravhällar, är olyckligt då man genom namnet ändå kommer att tänka på Eskilstunakistor. En bättre och mer neutral term är gravmonument i vikingatidsstil, föreslaget senast av Helmer Gustavson (Hedvall & Gustavson 2001 s. 151).

Ristningarna från Köpings kyrka har först och främst ett syfte att vara kristna minnesvårdar över avlidna familjemedlemmar, dvs på samma sätt som normala runstenar.[29] Men runstenar behöver inte samtidigt vara gravstenar. Är ristningarna från Köping att betrakta som gravmonument? Om vi antar att stenarna har rests – eller lagts – på en vikingatida kyrkogård, kan man av det dra slutsatsen att de också har fungerat som gravstenar? Gardell skriver att »åtskilliga av de runstenar, som nu påträffats vid kyrkorna eller rent av i deras grundmurar, [torde] usprungligen ha varit uppresta å platsens äldsta kyrkogård. Och under sådana förhållanden måste även dessa stenar en gång ha tjänat den vanliga gravstenens ändamål.» (Gardell 1937 s. 47.) Som jag skrev i avsnittet om kyrkan, kapitel 3.2, har det hittats kristna gravar vid kyrkan från den tid då stenarna ristades. Inte minst på Öland är kopplingen mellan runristningar och kyrkor mycket påtaglig. Wilson tar upp frågeställningen huruvida runstenar som påträffats i kyrkor ursprungligen har »varit placerade på den tidiga kyr-

[29] Enligt Williams 1996a s. 293f kan runstenarna ha tre syften – att som Williams främst förespråkar vara kristna monument med ett kristet budskap – symboliskt eller i ord, att vara arvsdokument eller rena minnesmonument. Jämför också Nilsson 1996 s. 378.

kogården, utgörande gravstenar?» (Wilson 1994 s. 132f.) Han konstaterar att:

> Kyrkplatsmiljön är således komplicerad och svåranalyserad och de vittnesbörd vi får genom många av de sena runstenarna måste tolkas som att man bör räkna med att flera av de runstenar som påträffats vid kyrkor faktiskt har fungerat såsom gravstenar. […] bland de runstenar som påträffats i kyrkomiljö måste [man] räkna med att det finns både de som primärt har fungerat som på platsen uppförda gravmonument och sannolikt också sådana som primärt haft en annan funktion, kanske markerande bygdens samlingsplats.

Att stenarna skulle ha placerats på kyrkogården utan att samtidigt fungera som gravmonument är föga sannolikt. Däremot kan givetvis någon eller några runstenar ha rests på platsen innan den fick funktionen som kyrkogård, och dessa behöver därför inte nödvändigtvis utmärka platsen för gravar. Givetvis kan också ett antal stenar ha förts till den nya kyrkogården från andra delar av socknen i samband med kyrkobygget i början av 1100-talet. Men huvuddelen av materialet, vilket restes på Köpings första kyrkogård innan stenkyrkan byggdes, bör ses som både minnesvårdar och gravvårdar. Larsson betraktar »de öländska gravkistorna som belägg för att ett kristet gravskick börjat tillämpas, med begravning i vigd jord och med en liggande gravsten, lockhällen. De utgör ett mellanled mellan runstenarna och de liggande gravstenar som uppstår under tidig medeltid.» (Larsson 1996 s. 19.)

Bertil Nilsson skriver att det är troligt att »andra typer av minnesmärken utvecklades och skapades för gravarna på kyrkogården parallellt med att runstensresandet ännu förekom.» (Nilsson 1996 s. 380.) I Västergötland fick vi stavkorshällar och senare liljestenar (jfr a.a. s. 380). På en del andra platser placerades runristade gravmonument på kyrkogårdarna medan man enligt min mening huvudsakligen reste runstenar vid Köpings kyrka. Här restes inga kistor och lades endast ett mindre antal runristade monument i vikingastil på kyrkogården, till skillnad från andra platser där mer speciella gravmonument utvecklades.

Ovan, i kapitel 2.5, nämndes Husby Sjuhundra som den sockenkyrka i Uppland med flest runstenar (mer än tjugo). En av dessa är en rest runsten med en gravstensinskrift, »Här ligger Särev, broder till … Och Öpir ristade runorna.» (U 541).[30] En annan sten har en för upp-

[30] I Upplands runinskrifter (SRI 7 s. 428) tolkas runföljden **sirifr** som *Sigrœifʀ*, 'Sigrev'. Men eftersom runföljden enligt Runverkets fältexemplar C ska läsas **serifr** bör namnet tolkas *Sœrœifʀ*, 'Särev', jfr Wessén 1927 s. 108.

ländska runinskrifter unik inskrift, »Gud hjälpe och Maria Sibbes(?) och Ragn- … och Haroks och Gyrids ande» (U 558 och Snædal Brink 1984 s. 255 f.). I sammanhanget kan nämnas en tredje sten från Husby Sjuhundra med även den en ovanlig formulering: »Holmdor bad Öpir rista dessa runor» (U 544).

De båda förstnämnda stenarna anser jag har sitt ursprung som runstenar på kyrkogården. Och även flera av de andra stenarna som nu finns i Husby Sjuhundra kyrka har förmodligen ursprungligen rests på kyrkogården. Detta gäller säkerligen också det stora flertalet av stenarna från Köpings kyrka.

Hur många olika ristningar det totalt kan röra sig om kan inte avgöras. Endast ett fåtal av fragmenten torde kunna föras samman till en och samma sten. Fortsatta granskningar av det omfattande materialet, t.ex. genom analyser av stenmaterial och huggningsteknik, kommer säkerligen visa att ett antal fragment troligen hör till samma stenar. Men hur många kan man inte säga, knappast heller hur många ristare som har varit i farten. Nilsson anger att det har varit åtminstone 40 olika runristare verksamma i Köping (Nilsson 1973 s. 185). Detta låter oerhört mycket. Så många skickliga runhantverkare kan inte rimligtvis ha funnits på samma plats vid ungefär samma tidpunkt. Att flera ristare har varit verksamma är säkert, men jag har inte närmare studerat hur många olika det kan ha varit. Jansson skriver: »Hur många kistor och hur många resta stenar det kan ha varit fråga om vet jag ännu icke. Vad jag för närvarande kan säga är, att många ristare här ha varit verksamma och att antalet monument har varit överraskande stort.» (Jansson 1954b s. 87.)

Det mycket stora antalet runmonument från Köpings kyrka tyder på att det har varit en närmast industriell framställning av runristade monument här. Flera personer har under ett antal år varit sysselsatta med att rista runor. ”Alla” kristna i Köping, med tillräckliga resurser, skulle just då tydligen låta rista en runsten. Handelsplatsen har utgjort en mötesplats för ölänningar och folk från andra delar av Östersjön. Det kan betyda att man kanske t.o.m. exporterade ristningar härifrån. Närmast till hands ligger export till Småland, förutom inom Öland självt. Det finns t.ex. flera kalkstensfragment i Hossmo kyrka, värda att undersöka om de härrör från Öland (Sm 167 och Sm 168, även stenkistan Sm 166 är i kalksten). Stenen som hittades vid Arby kyrka 1973 söder om Kalmar (Sm 163) är i Ölandskalksten, bergarten finns på västra Öland, men om den höggs på Öland innan den skickades över är osäkert. Gustavson skriver: »Det är mycket osannolikt, att så stora lösa block, som runstenen förutsätter, finns på fastlandssidan […]. Detta talar för att den eller de som har ombesörjt minnesmärket har kostat på sig att använda ett material, som har hämtats från

Öland.» (Gustavson 1974 s. 210.) I sin uppsats om Möres runinskrifter anger Williams att flera ristningar kan vara huggna av arbetskraft utifrån. Han nämner också att Jan Paul Strid vid Svante Lagmans disputation den 21/12 1990 menade att det »verkade ha funnits en reguljär runstensfabrikation i Köping på Öland» (Williams 1993 s. 98f).

Palm skriver om hantverket (1992 s. 256):

> Goda ekonomiska förutsättningar tillsammans med stor efterfrågan ger utrymme för yrkesmän vilka i sin tur kunnat bidra till ett ökat behov av minnesmonument. Ristarsignaturerna betygar existensen av sådana yrkesmän, och som vi har sett är just denna innehållsformel vanlig i Mälarområdet. Den styrker alltså existensen av ett inom områdena stort antal verksamma yrkesmän. Frånvaron av signaturer i andra områden får naturligtvis inte tolkas som att mer eller mindre professionella ristare inte existerat i dessa områden. Ristarsignaturens närvaro bör i stället tolkas som ett utslag av en förändring av ristarnas status. Runristarna i Uppland framträder till skillnad från ristare i andra områden inte bara genom signaturerna utan även genom den konstnärliga utsmyckningen, en novation i själva runstensseden möjliggjord genom framväxten av en grupp specialister. Man kan se dessa som medlemmar i en yrkesgemenskap, kanske till och med som medlemmar i ”verkstäder” eller ”skrån”. (Denna tanke syns nödvändig för att förklara det stora antalet monument från Hovs kyrka i Östergötland och Köpings kyrka på Öland.)

I artikeln Runstensfynden i Köping vetenskaplig sensation, Kalmar Läns Tidning den 23 januari 1954, citeras Jansson där det om fyndet bl.a. står:

> En verkligt imponerande konstskicklighet har flera av dessa runomästare lagt i dagen, säger docenten Jansson, och det måste ha varit yrkesmän, som dragit från trakt till trakt. Trots att jag så att säga är personligt bekant till ett flertal av den tidens runomästare och väl känner deras namn, handstil och uttryckssätt har jag bland dessa verkligt förnämliga mästare inte kunnat igenkänna någon gammal bekant utan det måste här vara fråga om nya, förut okända mästare.

Dessa yrkesmän har gjort ett mycket bra arbete. Ristningarna är generellt mycket vackert och säkert huggna. Men huruvida dessa runmästare har varit i kontakt med andra runristare, t.ex. från Mälardalen, kan f.n. inte avgöras. Det som dock är säkert är att ristningarna från Öland och Mälardalen är besläktade, men stilidealen kan också ha spritts på annat sätt än genom kontakter mellan runristare. Stenhuggararbeten har i historisk tid exporterats från Öland, t.ex. återfinns öländsk kalksten i de tidiggotiska kyrkorna i norra Polen (Hag

berg 1972–73 s. 222ff). Belägg för export redan under övergången från vikingatid till medeltid saknas dock ännu. Att stenmaterial har förts från t.ex. Öland till Småland är klarlagt, men det är mer sannolikt att ristandet skedde efter flyttningen än innan. Sannolikt är också att runristaren i flera fall kan ha följt med stenen och huggit den på plats åt beställaren.

Köping var Ölands dåtida viktigaste handelsplats, mötesplats och knutpunkt med omvärlden. Här fanns en stenindustri och, vilket bl.a. silverskatterna visar, de ekonomiska resurserna för att knyta flera stenhuggare till platsen. I Köping fanns således vid denna tid flera stenhuggande konstnärer som bl.a. verkade som runstensristare. Ett utbud av stenhuggeriarbeten fanns – och att efterfrågan på just runstenar blev stor visar det stora runfyndet. Att inte låta rista en runsten blev nästan något ovanligt – ”alla” kristna skulle ha en runsten. I Köping har runstenarna, mer än på andra håll, använts som gravstenar på den senvikingatida kyrkogården. Detta förklarar troligen den stora mängden runristningar i Köping. I anslutning till begravningarna på kyrkogården kan några av de många stenhuggare och dito målare som var verksamma i Köping ha erbjudit de efterlevande en runsten. Den stora mängden runristningar kan också jämföras med andra stora handelsplatser från samma tidsperiod där det finns gott om runinskrifter, t.ex. Sigtuna och Skänninge. De tio lösföremålen med runor, vilka inte behandlas närmare här, är intressanta att nämna eftersom lösfynd med runor också är vanliga på andra tidigmedeltida handelsplatser.

5. Tecknen, texten och det stora pusslet

5.1. Runtyper, skiljetecken, kors på fragmenten

De flesta runor är s.k. långkvistrunor (även kallade normalrunor), men det finns också inslag av s.k. kortkvistrunor, speciellt av **s** (ˈ), vilken återfinns på nio stenar.[31] Men även kortkvist-formen av **R** (ı) finns på tre av stenarna.[32] På den sten där både kortkvistformerna av **R** och **s** återfinns (nr 69) har både **a**, **n** och **t** dubbelsidiga bistavar. Jansson använde i sina rapporter den äldre beteckningen svensk-norska runor för kortkvistrunor. Inga bindrunor förekommer, däremot finns det stuprunor, dvs runor som ”står på huvudet”, på nr 27, 30 och 64.

Runformerna kan, något förenklat, återges enligt följande:

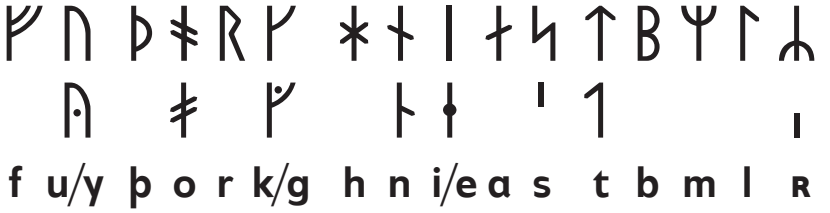

Skiljetecken är vanliga på ristningarna från Köping. Det vanligaste är skiljetecken i form av ett kryss, ×, andelen är 86 av 136 (63%). Därnäst följer skiljetecken i form av en punkt, ·, andelen är 30 av 136 (22%). Av skiljetecknen i form av punkter kommer elva från en sedan länge försvunnen ristning (nr 67) och tre från en delvis försvunnen ristning (nr 63) varför man inte kan vara helt säker på att det verkligen var det skiljetecknet på just dessa båda stenar.

På runstenar brukar det normalt finnas ett kristet kors. För Upplands del anger Sawyer andelen 59%, (Sawyer 2000 s. 26). Men i materialet från Köping är kors tämligen ovanligt, vilket dock till en del förklaras av att så många stenar är fragmentariska. Endast 10 av stenarna har (delar av) kors. Noteras bör också vid jämförelsen med det uppländska materialet att där är de yngsta ristningarna, enligt Gräslunds stilgruppsindelning, i mindre utsträckning än de äldre ristning-

[31] Kortkvistformen av **s** återfinns på nr 10, 23, 29, 30, 45, 49, 67, 69 och 71.
[32] Kortkvistformen av **R** återfinns på nr 51, 52 och 69.

arna försedda med kors, (jfr Wilson 1994 s. 109 ff.). Att det oftare saknas kors på stenarna från Köping kan enligt min mening bero på att de har placerats på kyrkogården, en plats som redan var kristnad (invigd) och där kors på stenarna kanske ansågs överflödigt.[33]

I tabell 2 nedan anges för respektive ristningen det största längd- eller breddmåttet, tjockleken och runhöjden i centimeter. Där anges även förekomster av olika skiljetecken, kortkvistrunor, stungna runor och antalet runor per sten. Huruvida ristningen har kors, innehåller en bön eller annat kristet innehåll anges i de båda sista kolumnerna. Korsformerna har inte närmare undersökts.

Tabell 2. Mått, skiljetecken, runtyper, antal runor och kristet innehåll på Köpingstenarna.

Nr	Mått	Tjocklek	Runhöjd	Skilje-tecken	Kortkvistrunor Stungna runor	Antal runor	Kors	Bön
1	93	12	10	: ×	-	10	-	-
2	74	7	6,5	×	e	19	-	Ja
3	75	9	8	×	-	12	-	-
4	107	12	5	×	-	21	Ja	-
5	90	12	5	×	-	2	Ja(?)	-
6	102	10	9	·	-	16	-	Ja
7	96	15	7	’·	e	25	-	-
8	19	5	9,5	:	-	2	-	-
9	20	6	7		-	5	-	-
10	21	7	5	·	s	3	-	-
11	19	6	-		Runlös	0	-	-
12	21	7	8	·	-	2	-	-
13	19	4	6		-	3	-	-
14	22	9	4	×	e	7	-	-
15	35	6	-		Runlös	0	Ja	-
16	23	7	7	×	-	5	Ja	-
17	28	7	8		-	4	-	-
18	29	7	8	×	-	8	-	-
19	30	8	-		Runlös	0	-	-
20	29	6	5,5	×	-	23	-	Ja
21	27	8	5		-	12	-	-
22	29	8	7		-	6	-	-
23	36	7	6	×	s, e	14	-	-

[33] Jag planerar att i ett annat sammanhang beskriva den observation jag gjort kring att det är vanligare med korslösa ristningar på liggande berghällar än på resta stenar.

Tabell 2 forts.

Nr	Mått	Tjocklek	Runhöjd	Skilje-tecken	Kortkvistrunor Stungna runor	Antal runor	Kors	Bön
24	29	9	-		Runlös	0	-	-
25	30	9	-		Runlös	0	Ja	-
26	25	6	7	×	-	3	-	-
27	38	9	4,5	×	e, stuprunor	9	-	-
28	29	7	7	×	-	4	-	-
29	21	5	5	×	s	7	-	-
30	45	9	5,5	×	s, stuprunor	18	-	Ja
31	24	5	-		Runlös	0	-	-
32	19	6	5	‘	-	2	-	-
33	25	10	6,5	:	-	4	-	-
34	32	10	7,5	× +	-	11	-	-
35	30	6	>6		-	7	-	-
36	26	8	8		-	3	-	-
37	33	8	8	×	e	7	-	-
38	34	8	6	×	-	17	-	-
39	50	9	6,5	×	-	11	-	Ja
40	44	7	7,5	×	-	16	-	-
41	43	7	8,5	·	-	11	-	-
42	35	8	-		Runlös	0	Ja	-
43	44	8	-		Runlös	0	-	-
44	37	7	6,5	×	-	10	-	Ja
45	43	8	8	: ×	s	14	-	-
46	55	10	8		-	6	-	-
47	38	10	9	×	-	16	-	Ja
48	31	10	7	×	-	10	-	-
49	50	10	6	×	e, s	23	-	Ja
50	34	8	8	:	-	11	-	-
51	40	11	6	×	r	7	-	-
52	50	5	10	× ⁑	r	16	-	-
53	70	8	7	×	-	22	-	Ja
54	49	8	5,5	×	-	23	-	Ja
55	51	7	6,5	×	-	15	-	-
56	55	17	9	:	-	16	Ja	Ja?
57	73	12	6	×	e, g	34	-	-
58	54	14	8	·	-	16	-	-
59	28	9	7	× ,	-	8	-	-

Tabell 2 forts.

Nr	Mått	Tjocklek	Runhöjd	Skilje-tecken	Kortkvistrunor Stungna runor	Antal runor	Kors	Bön
60	17	6	>5,5		-	5	-	-
61	19	6	7		-	2	-	-
62	33	5	8	‘	-	8	-	-
63	32	?	9	·	-	14	-	-
64	26	7	?	×	-	9	-	-
65	19	5	?	·	g	3	-	-
66	10	4	?		-	4	-	-
67	150	?	?	·	s[34]	52	-	-
68	215	20	20	× ·	-	38	Ja	-
69	77	11	8	: ·	e, y, s	36	-	-
70	39	9	7	×	e	13	-	-
71	34	12	5,5	×	s	11	-	-
72	55	7	-		Runlös	0	Ja	-
73	24	5	-		Runlös	0	Ja	-
74	>47	8	5,5	, ,	-	12	-	-

5.2. Textinnehåll

Eftersom det i huvudsak rör sig om fragment är den samlade textmassan tämligen begränsad. Man kan dock notera en del utifrån det som är bevarat. Totalt finns det 783 runor på stenarna, uppdelade på 144 tolkade ord och 38 personnamn. Av namnen utgör ca 8 kvinnonamn (varav ett är S:ta Maria), av de övriga utgör ca 25 mansnamn.[35]

Det är endast en av stenarna som är signerad, nr 18. Tyvärr framgår inte namnet på ristaren, endast runföljden **...n × iuk** har bevarats av ristarsignaturen. Ungefär 10 stenar innehåller böneformler eller annat kristet textinnehåll, se tabell 2 ovan.

I Mälardalen, speciellt i Uppland, är formuleringen *let ræisa stæin* vanligare än *ræisti stæin*, dvs att hjälpverb används i resarformeln. Detta gäller även på stenarna från Köping. Elva stenar innehåller hjälpverb och sex–sju har det inte.[36] Palm skriver (1992 s. 242) att det i

[34] Rhezelius läser de stungna runorna **e** och **y**.
[35] De handfull återstående namnen är inte bevarade i sin helhet, därför går det inte att avgöra om de är kvinnonamn eller mansnamn.
[36] Hjälpverb finns på följande stenar: nr 3, 21, 33, 45, 54, 57, 67, 69, 70, 71 och 74. Hjälpverb används inte på: nr 1, 7, 23, 40, 50, 63(?) och 66.

runstensområden med hjälpverb också finns många ristarsignaturer, detta gäller dock inte ristningarna från Köping.

Åtminstone ett dussin av stenarna har minst två resare. I Mälardalen är det vanligt att det är fler än en person som låter resa stenen, till skillnad mot landskapen på fastlandsdelen av Götaland. Detta ger återigen ett exempel på hur ristningarna härifrån mer anknyter till det mälardalska materialet än till ristningarna från Götaland. Birgit Sawyer skriver om det ”uppländska” stenresarmönstret (Sawyer 1989 s. 191 f.) att det domineras av kollektivt resta stenar och att kvinnorepresentationen är hög; en fjärdedel av runstenarna är resta av män och kvinnor tillsammans. Sawyer visar att detta även gäller Öland (jfr Larsson 1996 s. 12).

I inskrifterna från Köping omnämns flera kvinnor. Åtminstone fyra av stenarna är resta efter kvinnor, nr 2, 20, 64 och 67. Även på kanske fyra stenar är kvinnor med och reser stenen, nr 7, 27(?), 34 och 57(?). Notera också jungfru Maria som nämns på fragment nr 30.

Totalt lär vi känna namnen på ett 20-tal olika Köpingbor. Dels männen: Björn (4 ggr), Boe, Frode, Grimar, Harald, Jorkel, Karl, Sigsten (2 ggr), Skoge, Sven (4 ggr), Tore, Torger, Ulv, Åse, Åsgöt och Östen och dels kvinnorna: Dota, Helga, Rodgärda och Tyrvi. Därutöver finns flera skadade namn och ett otolkat, Jorkels syster **asþrn** på nummer 67. Några av Björn, Sven och de båda stenarna med Sigsten skulle kunna syfta på samma personer – men inget säkert fall kan hittas.

Åtminstone tjugo stenar är uttryckligen kristna, dels ca tio med kors dels tio eller elva med (rest av) en kristen bön. Notera att det endast i möjligen ett fall finns både kors och en bön på samma sten, se vidare tabell 2.

Inga speciella uppgifter anges om de döda – t.ex. att någon har dött i främmande land. Inte heller nämns något brobygge. Det som i alla fall förekommer i inskrifterna är att åtminstone fem–sex personer anges som ”goda”, se nr 3, 34, 39, 44, 56(?) och 68. Detta kan, som Sawyer skriver, i flera fall tänkas utgöra en titel eller en social position snarare än ett allmänt minnesord att personen var speciellt ”god” (Sawyer 2000 s. 107 f.).

5.3. Problem med det stora pusslet

I de olika rapporter och arbeten som beskrivit runristningarna från Köping har flera fragment behandlats separat. Några av fragmenten har sedermera visat sig vara delar av samma sten, en sten har även, pga det enormt stora materialet, råkat bli beskriven två gånger.

Nilssons nummer 91 och 119 utgör delar av samma sten, Öl 52, nr 53 nedan. Inte heller Jansson noterade att dessa fragment hörde ihop. Även Nilssons nummer 94 och 97 hör ihop, se nr 27. Fragmentet nr 32 har av Nilsson beskrivits två gånger, som nr 108 och 128. Stenen nr 74 består av tre fragment vilka redan 1925 konstaterades passa ihop, men därefter har fragmenten behandlats var för sig, ingen har mig veterligt återigen konstaterat att de hör ihop.

Genom att fynden av fragment dels har varit så omfattande, dels (i vissa fall) varit dåligt beskrivna samt pga att de har flyttats ett antal gånger, har flera ristningar råkat få mer än ett inventarienummer i SHM:s samlingar, jfr tabell 3. En del av skillnaderna beror på Björn Helmfrids beskrivning av fragmenten (Helmfrid 1937), där han inte alltid följde den tidigare gjorda numreringen.

Då fyndåret anges som 1953-54 i tabellen nedan gäller att ristningen i något fall kan ha hittats senare, dock knappast senare än 1955. Det finns en notering i ATA om att en sannolikt nyfunnen sten, okänt vilken, sändes upp till SHM den 17/8 1955 (Nelson 1955). Med Janssons nummer hänvisas till Jansson 1957 om inte annat anges.

Tabell 3. Stenarnas olika nr och fyndår.

Nr	Brate	Nilsson	Jansson	SHM	Fyndår	Anm.
1	-	161	69	-	1953	
2	-	163	-	-	Ca 1968	
3	-	109	-	15893	Ca 1910–1915	Sannolikt den sten som hittades några år före 1915.
4	Öl 47	164	68	-	1884	
5	-	165	67	-	1953–54	
6	Öl 51	90	65	-	1884	
7	-	160	66	-	1953–54	
8	-	156	62	25339:38	1954	
9	-	-	-	17565:6 (:9)	1924	
10	-	155	58	25339:37	1954	
11	-	107	55	15535:15 (:5)	1915	
12	-	154	53	25339:36	1953–54	
13	-	98	63	15535:7 (:6) (:4)	1915	
14	-	100	61	15535:8 (:1)	1915	
15	-	157	2	25339A	1954–57	
16	-	101	19	15535:9 (:8)	1915	
17	-	158	4	25339B	1954–57	

Tabell 3 forts.

Nr	Brate	Nilsson	Jansson	SHM	Fyndår	Anm.
18	-	120	5	25339:2	1953	
19	-	121	6	25339:3	1954	
20	-	122	7	25339:4	1954	
21	-	93	8	15535:1 (:13)	1915	
22	-	123	9	25339:5	1953–54	
23	-	111	10	17565:2	1924	
24	-	124	11	25339:6	1953–54	
25	-	125	12	25339:7	1953–54	
26	-	104	15	15535:12 (:10)	1915	
27	-	94, 97	14, 29	15535:2, :5 (:7)	1915	
28	-	112	16	17565:8 (:3)	1916	
29	-	96	17	15535:4 (:14)	1915	
30	-	127	18	25339:9	1954	
31	-	110	3	17565:4 (:1)	1924	
32	-	108, 128	20	15535:6 (:7) (:2)	1915	
				25339:10		
33	-	129	21	25339:11	1954	
34	-	130	22	25339:12	1954	
35	-	132	24	25339:14	1953	
36	-	131	23	25339:13	1953–54	
37	-	105	25	15535:13 (:18)	1915	
38	-	133	26	25339:15	1954	
39	-	134	27	25339:16	1954	
40	-	135	28	25339:17	1953–54	
41	-	136	30	25339:18	1954	
42	-	137	31	25339:19	1953	
43	-	138	32	25339:20	1953–54	
44	-	139	33	25339:21	1953–54	
45	-	103	34	15535:11 (:9)	1915	
46	-	140	35	25339:22	1953–54	
47	-	141	36	25339:23	1953–54	
48	-	113	37	17565:1 (:4)	1924	
49	-	159	38	25339C	1957	
50	-	142	39	25339:24	1953–54	
51	-	114	40	17565:5	1924	
52	-	143	41	25339:25	1953–54	
53	Öl 52	91, 119	42, 1	15893, 25339:1	1891	

Tabell 3 forts.

Nr	Brate	Nilsson	Jansson	SHM	Fyndår	Anm.
54	-	144	43	17565:3 25339:26	1924	
55	-	145	44	25339:27	1953	
56	-	146	45	25339:28	1953	
57	-	147	46	25339:29	1953	
58	-	148	47	25339:30	1953–54	
59	-	162	-	-	1963	
60	-	116	60	17565:7	1924	
61	-	106	57	15535:14 (:11)	1915	
62	-	115	54	17565:9 (:6)	1916	
63	Öl 48	88	-	-	1797/1972	
64	-	126	13	25339:8	1954	Försvunnet
65	-	95	56	15535:3	1915	Försvunnet
66	-	102	59	15535:10 (:12)	1915	Försvunnet
67	Öl 49	89	-	-	Senast 1600-talet	Försvunnen
68	-	118	Jansson 1943b	-	1935	Hässleby
69	-	149	48	25339:31	1953	På SHM, lastpall 482
70	-	150	49	25339:32	1953–54	På SHM, lastpall 482
71	-	151	50	25339:33	1953–54	På SHM, lastpall 482
72	-	152	51	25339:34	1953–54	På SHM, lastpall 482
73	-	153	52	25339:35	1953–54	På SHM, lastpall 482
74	-	99 (117)	-	17688, 15535:17	1924	Gröndal, på SHM lastpall 104, ett fragment är borta

6. Katalog

I detta kapitel beskrivs samtliga av mig kända runristningar i sten från Köpings kyrka, således även de som inte längre är bevarade och de som inte finns i kyrkan. Genomgången av ristningarna har följande systematik:

1) Ristningarna framför skyddsräcket i tornkammaren, 5 st, nr 1–5.
2) Ristningarna bakom skyddsräcket, de som inte finns i hyllorna eller väggnischen, 2 st, nr 6–7.
3) Ristningarna i hyllorna, med början på översta hyllan längst till vänster, 51 st, nr 8–58.
4) Väggnischens inskrifter – förutom originalen till de kopior som förvaras där, 4 st, nr 59–62.
5) Fragmentet inmurat i sakristian, nr 63.
6) Försvunna fragment, 4 st, nr 64–67.
7) Stenen funnen i Hässleby, nr 68.
8) Fragmenten som förvaras i Statens historiska museum, 6 st, nr 69–74.

Varje beskrivning inleds med en uppgift i mindre stil som anger litteraturkällor och uppgift om ev. inventarienummer på Statens historiska museum. Med W+nr+bokstav hänvisas till Henrik Williams fältanteckningsbok, sidnummer och inskrift på sidan.
Därefter följer mina uppgifter om mått och runhöjd och som regel Janssons kommentarer till stenart och kommentarer kring själva stenen eller ristningen. Här kan också anges fyndplats och var stenen finns nu.

Inskrifterna redovisas i tre steg:

1. Translitterering av runorna till motsvarande latinska bokstäver i fetstil. T.ex. ᛏ till **a** och ᛦ eller ᛁ till **R**. Jfr kapitel 5.1 ovan.
2. Min tolkning och översättning till normaliserad runsvenska, utan markering av långa vokaler.
3. En översättning till modern svenska.

Om jag känner till flera olika läsningar för en inskrift så återges de. Angående Nilssons läsningar måste det påpekas att han markerar att inskrifterna är fragmentariskt bevarade genom att skriva ”---” före och efter inskrifterna. Det normala i annan runlitteratur är annars att skriva ”…” för att markera att en del av inskriften saknas. Eftersom tecknet ”-” normalt används för att ange skadade runor, finns det nästan aldrig skadade runor i början eller slutet av inskrifterna i Nilssons läsningar eftersom ”-” inte kan särskiljas från ”---”. Tolkningarna

är mina egna, de bygger dock på Nilssons tolkningar, även om de skiljer sig från hans i flera fall. Jansson har tyvärr inga tolkningar i sina rapporter eller uppsatser.
I avsnittet ”Till läsningen” återges främst Janssons kommentarer till de enskilda runorna, jämte hans kommentarer om bevarad imålning. Därefter följer, om inte annat anges, mina egna (eventuella) ytterligare kommentarer till inskriften och tolkningen. Se vidare respektive beskrivning.

6.1. Stenar utanför skyddsräcket

Nr 1. Figur 4.

W125I; Nilsson nr 161; Boström ATA 1953 (ej diarieförd); Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr II, ATA 3430/57, nr 69; Waltå ATA 3937/75; Boström 1977 s. 31f; Owe ATA 329-700-1999, nr 58.

Denna sten i brunviolett kalksten med gråaktig yta (Jansson) har måtten 93×52×12 cm. Runhöjden är 9–10 cm. Jansson skriver: »På fragmentet har endast ett kort stycke av ett runband bevarats. Ytan flerstädes urgröpt och ojämn vilket försvårar läsningen.» Stenen hittades 1953 framför medeltidskyrkans sydportal där den låg som en trampflisa. Boström skriver 1977 s. 31: »Den bestod av en långsmal runsten av röd kalksten, upptill halvrunt avslutad. På dess åt öster vända överdel skymtar fortfarande en runslinga. Inskriften är alltför nött för att kunna tolkas. Stenen var i övrigt mycket sliten samt spräckt i flera stycken. Endast överdelen med runfragmenten togs tillvara 1953 och förvaras nu i kyrkans runstenskammare.» Enligt Boströms anteckningar från 1953 var stenen spräckt i tre delar och mätte ursprungligen ca 170×70×11 cm. Om runorna skriver hon: »Högra (ovandelen) sidans runristning bevarad, men resten utplånad. Möjligen lite kvar i nederänden». Det skulle sålunda kunna ha funnits runor på en av de delar av stenen som tämligen snart efter fyndet gick förlorade. Jansson skriver i sin rapport i januari 1954: »Denna i tre delar sönderslagna sten lät jag ligga kvar på kyrkogården, eftersom den icke hade några spår av färg. Den täcktes med plank och plåt och lades (tillsammans med III [= nr 7]) invid västra bogårdsmuren, nära grinden.» Jansson anger måtten 165×54×11 cm.

Figur 4. Nr 1. Foto Henrik Williams.

Inskrift: **... riti : st-... ...-... ... ...ḅ × ṣ...**
5 10
... retti stœin ...
... uppreste stenen ...

Jansson läser: **... riti : st-...** – Nilsson: **... riti : st...** – Williams: **... riti : sṭ-...** – Waltå: **... rit sṭ...**

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **r** finnes en punktliknande, kraftig fördjupning; sannolikt naturlig. I 4 **i** finnas inga spår av bistavar. 5 **s** har formen ᛋ. I 6 **t** är vänstra bst mycket djup och tydlig. Av r.7 återstår nedre hälften av en hst.»

En stor del av ristningen är bortnött. 12 cm efter runa 7, varav nedre hälften återstår, finns vad som förefaller vara en bistav till en **b**- eller **þ**-runa. Innanför runorna 1–4 finns de grunda resterna av två runor och ett mellanliggande skiljetecken. Den första utgör sannolikt en **b**-runa med svaga spår av bst, den andra en **s**-runa med lång nedre del. Eftersom stenen har legat som en trampflisa utanför södra ingången till sydportalen har den blivit kraftigt sliten.

Figur 5. Nr 2. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 2. Figur 5.

Nilsson nr 163; Waltå 3937/75; Owe ATA 329-700-1999, nr 59.

Fragmentet står lutat mot räcket strax till höger om föregående sten. Mått: 74×39×7 cm. Runhöjden är 6–6,5 cm. Waltå skriver i sin rapport 1975: »Del av runsten eller s.k. Eskilstunakista. Stenen utgör den vänstra övre delen av en gavelsten. Av brunviolett kalksten, med en runslinga löpande runt vänstra kanten, samt till höger härom relief-ornamentik i form av djurhuvuden och slingor. […] Inga färgspår kunde upptäckas. Inte heller rester av medeltida eller nyare bruk.» Vidare skriver Waltå: »Fragmentet skulle ha upphittats för ca 7 år sedan, av en herr Simonsson, vid grävning av en rabatt ca 10 m väster om kyrkan. Ingen torde ha anmält fyndet.» Den vackert ornerade stenen bör sålunda ha hittats kring 1968.

Inskrift: **...þ hialbi × henaʀ × salu × auḳ ...**
5 10 15
... *Guð hialpi hennaʀ salu ok* ...
... Gud hjälpe hennes själ och ...

Nilsson har samma läsning och tolkning. Inskriften har ej granskats av Williams.

Waltå läser: **...þ hialbi × henaʀ × salu × auk ...** Av den sista runan återstår hst och nedre halvan av bst.

Stenen utgör sannolikt den nedre högra delen av en runsten, inte den övre vänstra som Waltå skriver.

Ordet *hennaʀ*, 'hennes', förekommer på runstenarna ofta i formuleringar av denna typ, även om ordföljden brukar vara: *Guð hialpi salu hennaʀ*.

Figur 6. Nr 3. Foto Henrik Williams.

Nr 3. Figur 6.

W99A; SHM inv. nr 15893; Nilsson nr 109; Helmfrid ATA 430/37, nr 35; Gustavson ATA 2056/75, nr 2; Owe ATA 329-700-1999, nr 60.

Detta fragment i gråaktig kalksten (Gustavson), som utgör den nedre delen av en runsten, står lutat mot räcket till höger om det förra fragmentet. Mått: 75×56×9 cm. Runhöjden är 8 cm. Gustavson skriver: »Fragmentet utgör ett stycke av rotpartiet till en runsten. På den övre delen ett tiotal runor inom en runslinga.» Stenen är sannolikt identisk med den som nämns av Hjalmar Lindroth och som enligt honom hittats några år dessförinnan (Lindroth 1915a, 1915b och 1915c). Denna sten påträffades enligt Lindroth i en åker mellan stora landsvägen och sjön och hade under mellantiden förvarats hos »Fr. Andersson» i närheten av kyrkan. Lindroth placerade stenen i vapenhuset, därefter fördes den, tillsammans med Öl 52 (nr 53), i juni 1917 till Statens historiska museum. Där förvarades fragmentet fortfarande 1975, men har sedermera, förmodligen året efter, blivit deponerat i Köpings kyrka.

Inskrift: **...bui × lit × r... ... sin ku...**
5 10
...-boi (el. *Boi*) *let rœisa* (el. *retta*) *... sinn goðan.*
...-boe (el. Boe) lät resa ... sin gode ...

Helmfrid har samma läsning. – Nilsson: **... bui × lit × r...** – Gustavson och Williams: **... ḅui × lit × r... ... sin ku...** Jansson har inte beskrivit fragmentet.

Till läsningen (Gustavson): »Av 1 **b** återstår större delen av den nedre bistaven och basen av hst, vidare den övre bistavens anslutning till den nedre bistaven. I 6 **t** dubbelsidiga bistavar. 7 **r** skadat, nedre ledet saknas i brottet. Av 8 **s** är nedre delen av nedre ledet borta i brottet; basen av 9 **i** saknas. I 12 **u** saknas bistavens nedre del i brottet. Sk i form av små kryss.»

Av symmetriskäl är det troligt att inskriften inte börjar med runa 1 **b**. Istället bör det ha funnits någon eller några runor dessförinnan eller åtminstone ett skiljetecken, på samma sätt som det finns plats för några få runor efter runföljden **sin ku**. Inskriften bör därför avslutas med ordet *goðan* och inte innehålla bönen ”Gud hjälpe hans själ” eller liknande. Mansnamnet *Boi*, ’Boe’, är belagt i åtminstone en handfull svenska runinskrifter. Om namnet skulle sluta på *-boi* kan det ha varit *Drosboi,* ’Drosboe’, vilket är belagt på två uppländska runstenar.

Nr 4. Figur 7–8.

Öl 47; W99B; Nilsson nr 164; Helmfrid ATA 430/37, nr 25; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr IV, ATA 4688/43 och 3430/57, nr 68; Owe ATA 329-700-1999, nr 61.

Denna sten i Burgsviksandsten[37] eller som Jansson skriver (1957) »gråvit, grovkornig sandsten», i gotländsk bildstensstil med ristning på båda sidorna är tidigare känd som Öl 47. Stenen hade år 1884 påträffats av Söderberg »nedsjunken i jorden, så att endast öfverkanten stack upp i jordytan». Fram till 1936, då den flyttades in i vapenhuset, stod stenen på kyrkogården, norr om kyrkan. Stenen står nu framför fragment nummer 3. Jansson (1957) skriver att stenen är: »Vackert reliefhuggen på båda sidorna.» Mått: 107×53×12 cm. Runhöjden är 5 cm.

[37] Enligt Hagenfeldt & Palm, 1994 s. 106.

Figur 7. Nr 4. Öl 47. Sidan A. Foto förf.

Inskrift: **ᛅskutr × ᛅuk × þ-... ... ...-ʀ × ...r sin × ᛅu...in**
5 10 15 20
Asgautr ok … æftiʀ faður(?) *sinn Øystæin.*
Åsgöt och … efter sin fader(?) Östen.

Jansson läser **ᛅskutr × ᛅuk × þ-... ... ...-ʀ × ...r sin × -u...in** i rapporten 4688/43, och i rapporten 3430/57, nr 68: **ᛅskutr × ᛅuk × þ-... ... ...-ʀ ...r sin × -u...in**.[38] – Williams: **ᛅskutr × ᛅuk × þ-... ... ...-ʀ × -r sin × -u-in**. – Nilsson: **ᛅskutr × ᛅuk × þ... ... ...tiʀ ...r sin ᛅu...in**. Brate läser i *Ölands runinskrifter*: **ᛅskutr × ᛅuk × þ-... ... ...--ʀ × ---r sin × ᛅu...in**.

Till läsningen (Jansson 1957): »Före 1 **ᛅ** finnas inga säkra spår av sk. 1 **ᛅ**, 2 **s**, 3 **k** och 4 **u** ha förlorat topparna. Huruvida 3 **k** har varit stunget kan därför ej avgöras med full säkerhet. 9 **k** har förlorat övre delen; runan är dock säker. 10 **þ** har förlorat övre hälften; dock säker. Av r.11 återstår numera endast ett

[38] Skiljetecknet efter runa nr 17 finns endast med i ”Till läsningen”.

Figur 8. Nr 4. Öl 47. Sidan B. Foto Jan Schober.

kort stycke av hst vid nedre ramlinjen. Därefter har ristningsytan flagrat bort. Inskriften fortsätter i högra kanten med r.12, av vilken endast nedre delen av en hst har bevarats. Av 13 **ʀ** återstår nedre hälften; runan är säker. Därefter är ristningsytan avflagrad på ett 12 cm. långt stycke. Här har funnits plats för endast tre runor. Runföljden 14–17 **r sin** × är jämförelsevis tydlig. Av r.18 återstår nu övre hälften av en hst samt ett något osäkert spår av en **ɑ**-bst till vänster om hst. 19 **u** är skadat men förefaller säkert. Därefter är ytan bortfallen på ett stycke, som kan ha givit plats för högst tre runor. Efter 21 **n** finnas ej säkra spår av sk. Den fördjupning, som där kan iakttagas, är med all sannolikhet naturlig.»

Runa 10 kan enligt Janssons (1943) och min mening möjligen vara **f** med endast den nedre bistaven bevarad. Mellan skiljetecknet efter runa 13 **ʀ** och runa 14 **r** finns det plats för två eller möjligen tre trångt placerade runor. Jansson skriver 1943: »Efter 13 **ʀ** synes ett litet kors. Ett svagt spår som av en hst synes ovanför […] varför det är tänkbart, att vi här har ett **h** och icke ett sk. Avståndet från detta tecken till

nästa runa, 14 **r** är endast 7 cm. Detta avstånd ger endast plats för 1 eller *högst* 2 runor. Här kan alltså icke ha stått **faþur** som Söderberg och Brate förmoda, se Ölands Runinskrifter s.116.» År 1957 ansåg Jansson emellertid att det fanns plats för tre runor, se ovan. Ordet kan, som Brate och Nilsson antar, vara *faður*, i så fall troligen ristat **faþr** eller **faur**. Det kan också ha varit ett annat kortare släktskapsord, dock oklart vilket. De korta släktskapsorden *verr*, 'man, make' och *sværr*, 'svärfar, svåger', kan knappast komma ifråga eftersom stenen är rest av (minst) två personer. Runa 18 **a** har spår av bst till höger om hst, förutom de osäkra spåren till vänster om hst. En läsning **s** är också möjlig, men mindre trolig.

I och med att denna och efterföljande sten bägge är ristade i Burgsviksandsten är det fastställt att de kommer från södra delen av Gotland (jfr Hagenfeldt & Palm 1996 s. 106). Denna sten har tydligt formen av en gotländsk bildsten. Även nästa sten, nr 5, varav nedre delen återstår, har med all sannolikhet haft sådan form. Båda stenarna är ristade i relief på bägge sidorna, varav den ena sidan med runor. Huruvida de har ristats på Gotland och importerats till Öland eller tagits med från Gotland som halvfabrikat och ristats färdigt på Öland kan inte avgöras. Det finns, vad jag kan se, inget i inskrifterna som visar att det är en gotlänning som har huggit dem. Erik Nyhlén skriver: »De runor som bevarats talar dock ej om gotländsk härkomst och ornamentiken tycks mer öländsk än gotländsk. […] det [kan] därför vara fråga om importerat halvfabrikat.» (Lamm & Nyhlén 1987 s. 146.) Larsson skriver: »stenen […], rest av två bröder efter sin fader, har sannolikt tillverkats på Gotland. De öländska bröderna kan ha besökt grannön och då kommit i kontakt med de gotländska bildstenarna. Efter faderns död har de beställt en gotländsk sten att resa över honom.» (Larsson 1996 s. 33.) Stenarna har av Nilsson (1973 s. 186, 196f och 260) bedömts som gavelstenar i ett och samma monument. Huruvida det är så kan inte säkert avgöras. Det som kan anses som säkert är att de samtidigt har förts från Gotland till Köping. Och de kan bägge ha använts för att hedra Östen, men det går inte att bevisa.

Nilsson anger att den ursprungliga platsen med all sannolikhet var kyrkogården (Nilsson 1973 s. 46, 260).

Namnet *Øystæinn*, 'Östen', är ett av de vanligaste namnen på våra runstenar, även *Asgautr*, 'Åsgöt' är ett tämligen vanligt mansnamn med ett 20-tal runsvenska belägg.

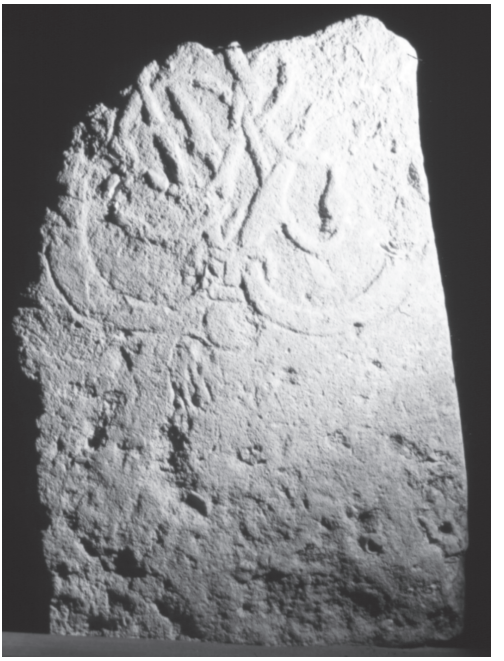

Figur 9. Nr 5. Sidan A. Foto Henrik Williams.

Nr 5. Figur 9–10.

Nilsson nr 165; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXX, ATA 3430/57, nr 67; Owe ATA 329-700-1999, nr 62.

Denna runsten, i Burgsviksandsten[39] eller som Jansson skriver (1957) »Gråvit, grovkorning sandsten», med ristning i relief på båda sidorna är placerad vid räcket till höger om de föregående stenarna. Fyndet gjordes enligt Jansson (1954) »på tippningsplatsen», dvs på Bomans tomt, Köpingevägen 24. Toppen av stenen saknas. Mått: 90×58×12 cm. Runornas höjd är 5 cm. Inskriften, varav endast början finns bevarad, finns på den sida av stenen som är vänd mot räcket. På den andra sidan finns flera slingor och möjligen ett kors.

Inskrift: × **k-...**

Jansson skriver (1954): »I vänstra kanten finnes två runor bevarade (**ki**).» I Janssons rapport från 1957 finns emellertid ingen läsning

[39] Enligt Hagenfeldt & Palm, 1994 s. 106.

Figur 10. Nr 5. Sidan B. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ

noterad. Inte heller Williams eller Nilsson har noterat att stenen har runor.

Till läsningen (egen läsning): Av runa 2 återstår större delen av huvudstaven, endast den översta delen har gått förlorad.

Jansson skriver vidare (1954): »Inga säkra färgspår kunde iakttagas; dock möjligen rött i de nedbottnade partierna och vitt på de upphöjda. Hur det egentligen förhåller sig kan först avgöras sedan stenen av konservator har befriats från det täckande smuts- och bruklagret.» 1957 skriver Jansson inget om några eventuella färgspår och inte heller jag har konstaterat några sådana. Se vidare beskrivningen av föregående ristning.

6.2. Innanför skyddsräcket, ej i hyllorna eller i väggnischen

Nr 6. Figur 11.

Öl 51; Nilsson nr 90; Helmfrid ATA 430/37, nr 24; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr V, ATA 4687/43 och 3430/57, nr 65; Owe ATA 329-700-1999, nr 52.

Till vänster nedanför väggnischen står på golvet den runsten som sedan tidigare är känd som Öl 51. Endast den nedre delen av stenen

Figur 11. Nr 6. Öl 51. Foto Jan Schober.

återstår. Fragmentet hittades, enligt Ölands runinskrifter, av Söderberg »1884 på Köpings kyrkogård, nedsjunket i jorden, så att endast öfverkanten stack upp i jordytan.» Det är enligt Jansson (1957) i röd kalksten. Jansson skriver vidare: »Stenen skiktar sig. Om denna sten hade stått kvar ute, skulle den på få år ha fördärvats fullständigt. Det bevarade av ristningen är jämförelsevis tydligt.» Den förvarades dock redan vid förra sekelskiftet i nordöstra hörnet av kyrkan och vid Helmfrids granskning 1936 i vapenhuset. Stenen är inte reliefhuggen.

Mått: 102×85 (vid runorna, rotändan är bredare) ×10 cm. Runhöjden är 7–9 cm.

Inskrift: **liti · kuþ · sau… … -…ratis**
5 10 15
Letti Guð sal … paradis.
Lätte Gud … själ … paradis.

Brate i *Ölands runinskrifter* och Jansson (1957) har samma läsning. – Ej beskriven av Williams. – Nilsson: **… liti · kuþ · sau… … : b…ratis**.

Till läsningen (Jansson 1957): »Inskriften börjar och slutar utan sk. 2 **i** är ej stunget. Sk efter 4 **i** är jämförelsevis säkert. Det bör emellertid framhållas, att punkter äro svåra att skilja från naturliga fördjupningar. Detta gäller också sk efter 7 **þ**. 5 **k** är ej stunget. 10 **u** har förlorat bst:s övre hälft och hst:s översta del genom en svår flagring i stenens topp. Efter 10 **u** finnas i slingans vänstra del inga spår av runor. Inskriften fortsätter sedan i slingans högra kant med r.11, av vilken dock endast ett kort stycke vid nedre ramlinjen har bevarats.

Avståndet till 12 **r** är 13 cm, varför man kan räkna med att en runa har förlorats i den djupa flagringen mella[n] r.11 och r.12. Runföljden 12–16 är tydlig. De rundade ojämnheter, som här finnas mellan runorna äro säkerligen naturliga.»

Efter ordet själ har det rimligen stått ett personnamn. Formen **saul**, 'själ', är inte ovanlig, den återfinns t.ex. på Ög 152 från Agetomta i Furingstads sn, där står det **leti : kuþ : saul :· hans :**, 'Gud give lättnad åt hans själ'. Ordet 'paradis' finns i övrigt på tre runstenar: DR 399 från Klemensker på Bornholm, U 160 från Risbyle i Täby sn och U 719 från Folsberga i Vallby sn.

Nr 7. Figur 12.

W126D; Nilsson nr 160; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr III, ATA 3430/57, nr 66; Owe ATA 329-700-1999, nr 53.

Fastklamrad på västra väggen mittemot fragment nummer 6 finns nederdelen av en runsten i brunviolett kalksten med grått ytskikt (Jansson). Mått: 96×44×15 cm. Runhöjden är 5–7 cm. Stenen är inte reliefhuggen.

Inskrift: **þirui · ṛi-... ... -aistu · at bruþur · sin**
5 10 15 20 25
Þyrvi rœisti … rœistu at broður sinn.
Tyrvi reste … reste efter sin broder.

Jansson läser: **þirui · --- ... ...aistu at bruþur sin**. – Williams: **þirui · ṛiṣ... ... -aistu ạt bruþur · sin**. – Nilsson: **þirui · li... ... ...aistu at bruþur sin**

Till läsningen (Jansson, numreringen av runorna har ändrats i enlighet med min läsning): »Före 1 **þ** finnas inga säkra spår av sk. I 1 **þ** utgår bst från ramlinjerna. Efter 1 **þ** finnes en kraftig, naturlig fördjupning i ristningsytan. Från 2 **i** utgår en djup skåra liknande en **k**-bst. Skåran fortsätter långt utanför slingan. 3 **r** har förlorat bst:s översta del i en djup flagring. En naturlig skarp fördjupning korsar hst. Efter 5 **i** finnes ett jämförelsevis tydligt sk. Runföljden 6–8 är på grund av ojämnheter svårläst. R.6 är snarast **l** med bst i en djup flagring. Den grunda repan nedtill, som i förstone ger runan utseende av ett **r**, är sannolikt naturlig. Av r.7 synes hst. Den har på mitten en kantig, naturlig fördjupning. Runan skall troligen uppfattas som **i**. Av r.8 återstår endast delar av hst:s mitt; det övriga har gått förlorat genom flagring. Därefter är stenen avslagen. Inskriften fortsätter i högra kanten med 10 **a**. Före denna runa finnas numera inga ristningsspår. 13 **t** och 16 **t** ha dubbla bistavar. Efter 14 **u** finnas inga säkra spår av sk, ej heller efter 16 **t**, 22 **r** och 25 **n**. 15 **a** står på ett ojämnt ställe; i den djupa urgröpningen har bst delvis blivit otydlig. I 20 **þ** utgår bst från ramlinjerna; jfr 1 **þ**. 24 **i** är ej stunget.»

Figur 12. Nr 7. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Den tredje runan, **r**, ser således ut att vara en binderuna, **ar**, eftersom, som Jansson skriver, en tydlig fördjupning i ristningsytan korsar hst, denna är dock sannolikt naturlig. Runa 6 är sannolikt **r**, ”repan” som Jansson skriver är nog avsiktlig. Före runa 10 **a** finns i stenens kant enligt min och Williams mening en rest av en runa.

Förmodligen har modern eller hustrun Tyrvi rest stenen efter sin son eller man, medan bröderna reste stenen efter sin broder. Kvinnonamnet *Þyrvi*, ’Tyrvi’, återfinns i övrigt i sex svenska runinskrifter, oftast ristat **þurui**. På Vg 170, Blidsbergs kyrka i Västergötland, är namnet dock ristat på ett liknande sätt som här, nämligen **þerui**.

Figur 13. Nr 8. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

6.3. Ristningarna i hyllorna – med början längst upp till vänster[40]

Nr 8. Figur 13.

W121A; SHM inv. nr 25339:38; Nilsson nr 156; Jansson ATA 3430/57, nr 62; Owe ATA 329-700-1999, nr 1.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson), vilket ligger längst till vänster på den översta hyllan, har måtten 19×10×5 cm. Runhöjden är 9,5 cm. Ej reliefhugget. Jansson skriver: »På fragmentet finnes ett kort stycke av ett runband samt en ornamentsdetalj.»

Inskrift: **... : la...**

Jansson och Nilsson har samma läsning. – Williams: **...lạ...**

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **l** finnas två fördjupningar, vilka möjligen ha avsetts som sk. I 1 **l** utgår bst från ramlinjen. Av 2 **a** återstår bst till vänster om hst, vars övre del kan spåras i fragmentets kant.

I ramlinjerna och i ornamentet synes svart färg. Röda färg-[spår] funnos i runorna.»

Någon tolkning av inskriften är inte möjlig att ge.

[40] Ristningarna återges i den ordning de hade i hyllorna vid mina besök somrarna 1998 och 2001. Tidigare har stenarna delvis legat i en annan ordning.

Figur 14. Nr 9. Foto Henrik Williams.

Nr 9. Figur 14.

W121B; SHM inv. nr 17565:6 (eller 9); Billow ATA 2505/24; Berthelsson ATA 2505/24, nr 6; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:6; Tillägg till rapport ATA 3807/60; Gustavson ATA 2056/75, nr 3; Owe ATA 329-700-1999, nr 2.

Fragmentet i kalksten med rödaktig ristningsyta (Gustavson) har måtten 20×18×6 cm, runhöjden är 7 cm. Gustavson skriver: »Påträffat 1924 vid kyrkans restaurering bland sten som vräkts ned från långhusmurarna. Tillförd SHM 1924.» Notera att sten nr 62 nedan också har angivits ha inventarienummer 17565:6 och 17565:9 på SHM. Gustavson skriver vidare: »Bruk bevarat på tre av smalsidorna samt baksidan vid undersökningstillfället.» Sedan Gustavsons granskning har fragmentet deponerats i kyrkan.

Inskrift: **...k---... ...f...**
5

Williams har samma läsning. – Gustavson och Billow: **...k---...** Enligt tillägg till ATA-rapporten 3807/60 lyder inskriften: **...k... ...f...** Helmfrid återger ingen läsning.

Till läsningen (Gustavson): »Av r 2–4 återstår ej fullt nedre hälfterna av huvudstavarna. Inga spår av bistavar. En fördjupning på r 2 bedöms som en skada.»

Runa 5 **f** finns innanför de övriga runorna och är vänd åt andra hållet. Ingen tolkning är möjlig att ge. Helmfrid skriver att detta fragment och fragment nr 60 »göra intryck av att ha tillhört samma runsten.» Detta kan dock inte närmare avgöras.

Figur 15. Nr 10. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 10. Figur 15. Plansch 1.

W121C; SHM inv. nr 25339:37; Nilsson nr 155; Jansson ATA 3430/57, nr 58; Owe ATA 329-700-1999, nr 3.

Fragment i brunviolett kalksten (Jansson), mått: 21×15×7 cm. Runornas höjd är 5 cm. Jansson skriver: »Av det lilla stycket att döma har stenen ej varit reliefhuggen. Kanten är tillhuggen.»

Inskrift: **...- · st...**
... *æftiʀ*(?) *St*-(?) ...
... efter(?) St-(?)...

Jansson har samma läsning. – Williams: **...-st...** – Nilsson: **... · st...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 återstår endast övre hälften av en hst. Mellan r.1 och 2 **s** finnes en grund punktliknande fördjupning, som möjligen skall uppfattas som ett sk. 2 **s** har svensk-norsk form. 3 **t** har bistavar på båda sidor om huvudstavarna.

Tydliga spår av bandlinjens svarta färg, svaga vita färgspår i runorna.»

Williams skriver om den sista runan: »trol. ej stungen men viss punktering». Av runspåren att döma är den första runan knappast ett **t** eller **r**. Inte heller tycks den vara ett **ɑ**, i annat fall borde högra delen av bistaven ha varit bevarad. Mer troligt är att vi här har en **ʀ**-runa, dvs slutet av ordet *æftiʀ*. Runföljden **st** skulle då utgöra början på ett namn. Nilsson ger ingen tolkning av inskriften.

Figur 16. Nr 11. Foto H. Andersson 1933, ATA, RAÄ.

Figur 17. Nr 11. Efter imålning. Foto Henrik Williams.

Nr 11. Figur 16–17.

SHM inv. nr 15535:15; Nilsson nr 107; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:5; Jansson ATA 3430/57, nr 55; Tillägg till rapport ATA 3807/60; Gustavson ATA 2056/75, nr 1; Owe ATA 329-700-1999, nr 4.

Detta runlösa fragment med enbart ornamentik har måtten 19×11×6 cm. Enligt Helmfrid har stenen inv. nr 15535:5 på SHM. Fragmentet påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Jansson skriver: »Brunviolett kalksten. […] Vackert reliefhuggen. De nedbottnade ytorna ha varit svarta.» Helmfrid skriver: »Svaga röda färgspår förete de ej huggna delarna av fragmentet.» Enligt tillägg till ATA-rapporten 3807/60 skulle fragmentet ha röda färgspår, men *inte* vara reliefhugget. Gustavson skriver: »Påträffat 1915 vid plöjning i åker strax V om kyrkogården. Tillförd SHM 1916. Kalksten, ristningsytan rödaktig med grå inslag. […] De svaga spår av röd färg i de icke huggna delarna som enligt uppgift iakttagits tidigare var borta vid min undersökning.» Stenen är numera imålad med svart färg. Fragmentet är inte reliefhugget och förmodligen har Jansson beskrivit ett annat fragment än detta. Jansson uppger måtten 22×13×9 cm. Vilket fragment som han har beskrivit är dock oklart. Vid Gustavsons granskning 1975 hade fragmentet återförts till museet, numera är det dock åter deponerat i kyrkan.

Nr 12. Figur 18. Plansch 1.

W121E; SHM inv. nr 25339:36; Nilsson nr 154; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XVI, ATA 3430/57, nr 53; Owe ATA 329-700-1999, nr 5.

Fragmentet i brunviolett kalksten med gråaktig yta (Jansson) har måtten 21×13×7 cm. Runhöjden är 8 cm. Jansson skriver: »Ristningen är tydlig. Runorna äro smala och skarpa, målade med mönjeröd färg. Ramlinjerna äro betydligt bredare och kraftigare brett uppmålade med svart färg.»

Figur 18. Nr 12. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Figur 19. Nr 13. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Inskrift: **... · ra...**

Jansson och Nilsson har samma läsning. – Williams: **...rạ...**

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **r** finnes ett sk i form av en rund punkt i fragmentets kant. 2 **a** har förlorat ett kort stycke nedtill.»

Runföljden kan utgöra början av 'resa' eller 'reste', alternativt början på ett personnamn.

Nr 13. Figur 19.

W121D; SHM inv. nr 15535:7(6); Nilsson nr 98; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:4; Jansson ATA 3430/57, nr 63; Owe ATA 329-700-1999, nr 6.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 19×9×4 cm. Runhöjden är 6 cm. Ej reliefhugget. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Jansson skriver: »På fragmentet har ett kort stycke av ett runband bevarats. Ristningen är djup och tydlig.»

Inskrift: **...-tạ...**

Jansson läser: **...-ta...** – Williams och Helmfrid: **...tạ...** – SHMs inv.bil.: **...t...** – Nilsson: **...ta...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 skönjes alldeles i fragmentets kant hst:s övre hälft. 2 **t** har dubbla bistavar. Av 3 **a** återstår endast bst:s yttersta vänstra del.»

Någon säker tolkning kan inte ges, möjligen utgör runföljden en del av ordet *stœin* (ack.). Notera att fragment nr 32 nedan också har inventarienummer 15535:6 och 15535:7. Helmfrid uppger att stenen har inv. nr 15535:4.

Figur 20. Nr 14. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 14. Figur 20.

W121F; SHM inv. nr 15535:8; Nilsson nr 100; Lindroth Nya runstensfynd på Öland i: Svenska Dagbladet den 28/11 1915; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:1; Jansson ATA 3430/57, nr 61; Owe ATA 329-700-1999, nr 7.

Fragment i brunviolett kalksten (Jansson), mått: 22×14×9 cm. Runhöjden är 4 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:1 på SHM. Ej reliefhugget. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Jansson skriver: »Kanten är tillformad. På fragmentet har ett stycke av ett runband bevarats. Ristningslinjerna äro trådsmala och mycket grunda.»

Inskrift: **...ṛ × mest × a × -...**
5
... mæst a ...
... störst på(?)...

Jansson läser **...r × mesta × -...** – Williams: **...i × mist × a × -...** – Helmfrid: **...i × mist × a × i...** – SHMs inv.bil.: **...i × mesta × ...** – Nilsson: **...r × mesta × ...**

Till läsningen (Jansson): »1 **r** har förlorat hst i fragmentets kant. Sk efter 1 **r** och efter 6 **a** [liksom efter 5 **a**, min anm.] består av ett kryss. Mitt på hst i 3 **e** finnes en liten fördjupning, troligen avsedd som punkt. 4 **s** har formen ᛋ. 5

t har dubbla bistavar. 6 **a** är säkert; till höger om hst, ovanför bst, finnes en flagring. Alldeles i fragmentets kant finnes en hst. En svag skåra till vänster om denna torde vara naturlig.»

Den första runan har en svag krökning på bst. Williams skriver i sina kommentarer: »r. 3 trol. ej st[ungen]». Inskriften har av Nilsson tolkats som … *mæsta* …, 'största'. Med hänsyn till läsningen blir dock tolkningen … *mæst a* …, vilket även Williams anger. Lindroth skriver att stenen innehåller »orden mest äger i (föregångna af sista runan i mansnamn eller pronomen). Det är här snarast den som rest stenen som på detta icke okända sätt velat för eftervärlden lysa med sin rikedom. Hade stenen varit hel, hade vi här sannolikt fått en äldre form af ett öländskt bynamn än någon vi nu känna.» Adjektivet *mæstr*, 'störst', är ovanligt, belagt en handfull gånger på svenska runstenar, och det hade därför varit intressant att få in det i ett sammanhang. Runan **a** återger knappast presens av verbet *æiga*, 'äger', utan snarast prepositionen *a* vilken kan tolkas som 'på', 'i', 'vid' eller 'till'.

Det fragment som befinner sig längst till höger på den översta hyllan har passning med fragmenten närmast under, vilka beskrivs som nr 27 nedan.

Fragmentet längst till vänster på den näst översta hyllan har passning med det tredje fragmentet från vänster på nedersta hyllan och beskrivs därför där. Se sten nr 53 nedan.

Figur 21. Nr 15. Foto Henrik Williams.

Nr 15. Figur 21.

SHM inv. nr 25339A; Nilsson nr 157; Jansson ATA 3430/57, nr 2; Owe ATA 329-700-1999, nr 9.

Detta runlösa fragment, vilket ligger näst längst till vänster på den näst översta hyllan, är i brunviolett kalksten (Jansson). Mått: 35×20×6 cm. Jansson skriver: »Ytan är delvis täckt av medeltida bruk. Ej reliefhuggen. Ristningen består av delar av ett kors. Inga säkra färgspår. Fragmentet överlämnades till mig vid mitt besök den 23 januari 1957 av handlanden Bengt Boman, Köpingsvik. Boman hade funnit detta och fyra andra fragment i schaktningsmassorna från kyrkan, vilka hade transporterats till hans tomt för att användas som fyllning.»

Figur 22. Nr 16. Foto H. Andersson 1933, ATA, RAÄ.

Nr 16. Figur 22.

W121I; SHM inv. nr 15535:9; Nilsson nr 101; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:8; Jansson ATA 3430/57, nr 19; Owe ATA 329-700-1999, nr 10.

Fragmentet i grå kalksten (Jansson) har måtten 22×23×7 cm. Runhöjden är 6–7 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:8 på SHM. Ej reliefhuggen. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Jansson skriver: »Kanten är tillhuggen. Inne på stenen finnes ena armen av ett kors; i kanten ett runband. Ristningslinjerna äro grunda, ojämnt huggna med tydliga [s]pår av huggen.»

Inskrift: **...** × **þorki... ...**
5
... *Þor-*.....
... Tor-... ...

Helmfrid, Nilsson och SHMs inv.bil. har samma läsning. – Jansson: × **þorki...** – Williams: × **þorg-...**

Till läsningen (Jansson): »2 **o** har dubbelsidiga, snet[t] ned åt höger gående bistavar. 4 **k** är ej stunget. 5 **i** står alldeles i kanten.»

Runföljden står rakt i en slinga utmed kanten på stenen och utgör inte inskriftens början. Fragmentet utgör inte ett återfynd av Öl 49, vilken tidigare har antagits innehålla namnet *Þorkell* 'Torkel', se nr 67 nedan. Huruvida namnet är *Þorgisl/Þorgils*, *ÞorgœiRR*, *Þorgærðr*, *Þorkell*, *Þorkætill* eller något annat namn på *Þorg-/Þork-* kan inte avgöras. Nilsson ger inget förslag utan skriver endast *Þorki*. Notera att namnet *ÞorgœiRR*, 'Torger' återfinns på fragment nr 21 nedan.

Figur 23. Nr 17. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 17. Figur 23.

W121J; SHM inv. nr 25339B; Nilsson nr 158; Jansson ATA 3430/57, nr 4; Owe ATA 329-700-1999, nr 11.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 26×28×7 cm. Runhöjden är 7–8 cm. Reliefhuggen. Jansson skriver: »Ytan är delvis täckt av medeltida bruk. Av ornamentiken återstår bl.a. att [ska stå: ett] vackert ormhuvud. Färgspåren visa, att de nedbottnade ytorna ha varit svarta, och att runbandet har varit rött. Fragmentet har tillvaratagits av handlanden Bengt Boman, Köpingsvik. Om fyndomständigheterna se n:r 2 [= nr 15].»

Inskrift: **... biur...**
... *Biorn* el. *-biorn* ...
... Björn el. -björn ...

Jansson, Williams och Nilsson har samma läsning.

Till läsningen (Jansson): »Alla runorna äro tydliga. Före 1 **b** och efter 4 **r**, vilka stå alldeles i fragmentets kanter, finnas nu inga spår av ristning. 1 **b** har förlorat huvudstavens övre del.»

Namnet är sannolikt *Biorn*, 'Björn', eller en sammansättning med *-biorn*. Det återfinns även på nr 28, 49 och 71.

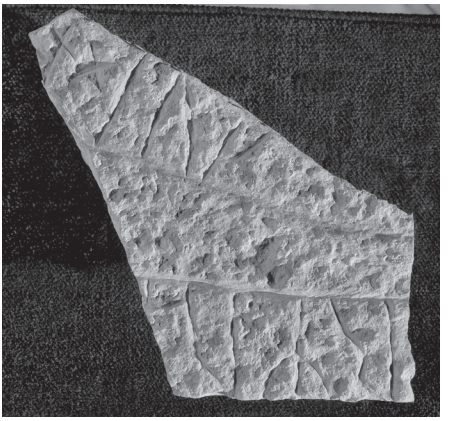

Figur 24. Nr 18. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 18. Figur 24.

W121K; SHM inv. nr 25339:2; Nilsson nr 120; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXII, ATA 3430/57, nr 5; Owe ATA 329-700-1999, nr 12.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) hittades 1953 enligt en notering på ett fotografi av Ragnhild Boström (finns på Runverket). Det har måtten 28×29×7 cm. Runhöjden är 7,5–8 cm. Inga färgspår kunde konstateras av Jansson.

Inskrift: **...rmu-... ...n × iuk**
5
... *hiogg.*
... högg.

Williams har samma läsning. – Jansson: **...rmu-... ...- × iuk ...** – Nilsson: **...rmu... ... × iuk ...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.4 återstår ett kort stycke av hst nedtill. R.5, som har förlorat nedre delen av hst, torde vara en **n**-runa med högt ansatt bst. Sk efter denna runa är säkert, likaså 6 **i**. I 8 **k** finnes mellan hst och bst fördjupningar, som säkerligen äro naturliga. Efter 8 **k** finnes ej sk.»

Runa 5 **n**, är säker. Bistaven är inte högt ansatt som Jansson påstår, runslingan böjer av just där så bistaven befinner sig i normal höjd. Inskriften slutar med runorna **iuk**.

De inledande runorna tolkar Nilsson som namnet Germund, detta är dock endast ett av flera tänkbara namn, låt vara det vanligaste med ett dussintal runsvenska belägg. Andra tänkbara förslag är andra namn på -mund, såsom Ärnmund, Tormund och Värmund, vidare finns det namn på -mod, såsom Härmod och Tormod. Ytterligare ett tänkbart namn är Ormulv. Dessutom skulle runföljden kunna delas upp **...r mu-** och då får man ytterligare ett antal möjliga tolkningar, t.ex. *æftiʀ moður*, 'efter (sin) moder', slutet på ett namn följt av 'moder' eller 'efter' följt av ett namn på **mu-**. Mest sannolikt är dock att vi här har ett personnamn på -mund eller -mod.

Detta är den enda sten som är signerad av runristningarna från kyrkan, men tyvärr får vi inte veta stenhuggarens namn. Att ett initialt *h* saknas i *hiogg* är vanligt, speciellt i Uppland med trettio exempel. Där spelar säkert dialekten en roll, det visar sig ofta i de uppländska runinskrifterna att initialt *h* saknas, eller läggs till där det inte borde förekomma. Men det förekommer även i andra landskap, exempelvis på Öland där det finns en handfull inskrifter med utelämnat initialt *h*.

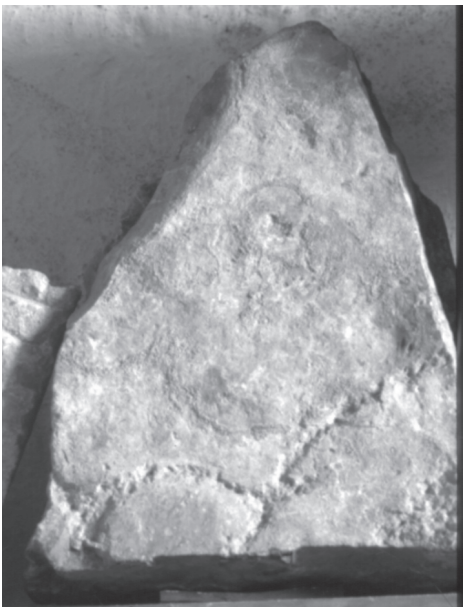

Figur 25. Nr 19. Foto Henrik Williams.

Nr 19. Figur 25.

SHM inv. nr 25339:3; Nilsson nr 121; Jansson ATA 3430/57, nr 6; Owe ATA 329-700-1999, nr 13.

Detta runlösa fragment i grå kalksten (Jansson), har måtten 30×25×8 cm. Jansson skriver: »Endast några obetydliga ornamentsdetaljer finnas. Inga färgspår.» Stenen utgör säkerligen nederdelen av en runsten.

Figur 26. Nr 20. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 20. Figur 26.

W122A; SHM inv. nr 25339:4; Nilsson nr 122; Jansson ATA 3430/57, nr 7; Owe ATA 329-700-1999, nr 14.

Fragmentet i grå kalksten (Jansson) har måtten 29×29×6 cm. Runhöjden är 4–5,5 cm. Jansson skriver: »Vissa partier av ristningsytan obetydligt nedsänkt. Inga färgspår.»

Inskrift: **...u̥r̥k̥... ...-k × muþur × sina ... ...-albi × sial**
5 10 15 20

... moður sina. ... hialpi sial.

... sin moder. ... (Gud) hjälpe själen.

Jansson läser: **...-k × muþur × sina̧ ... ...-albi × sial ...---** – Williams: **...-k × muþur × sina̧ ... ...albi × sial ...r̥b̥k̥...** – Nilsson: **...k × muþur × sina ... ...albi × sial ...**

Till läsningen (Jansson, med numreringen och ordningen ändrad i enlighet med min läsning): »I fragmentets kant finnas några smala, ristade linjer, vilka troligen skola uppfattas som övre delarna av tre runor (1–3); möjligen äro de två första rester av **l** och **r**. Av r. 4 återstår ett kort stycke av nedre delen av en stav. 5 **k** är ej stunget. Sk efter 5 **k**, 10 **r** och 19 **i** äro tydliga. Möjligen kan ett sk också spåras efter 14 **a**. 11 **s** och 20 **s** ha formen ᛋ. 13 **n** har dubbelsidig bst. Av r.14 återstår endast ett mycket kort stycke av hst:s topp. Detsamma gäller om r.15. 16 **a** och 22 **a** ha dubbelsidiga bistavar.»

De tre runor vilka finns i kanten av fragmentet i en egen runslinga, hör sannolikt till början av inskriften. Den första av dessa tre runor kan enligt min mening vara **u** eller **l**, mer sannolikt är dock **u**. Eftersom runföljden är svårläst och olika granskares läsningar skiljer sig åt är det ingen mening med att ge något tolkningsförslag. Dock kan man konstatera att om runföljden står i början av inskriften utgör den med all sannolikhet en del av ett personnamn.

Figur 27. Nr 21. Foto Henrik Williams.

Nr 21. Figur 27.

W122B; SHM inv. nr 15535:1; Nilsson nr 93; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:13; Jansson ATA 3430/57, nr 8; Owe ATA 329-700-1999, nr 15.

Fragmentet, som utgör stenens nedre del, är i grå kalksten (Jansson) och har måtten 27×25×8 cm. Runornas höjd är 5 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:13 på SHM. Ej reliefhugget. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Ristningen består av två korsande runband.

Inskrift: **...uar lit ... þorkai...**
5 10
...-*varr* (el. -*oarr*) *let* ... *Þorgœir* ...
...-var lät ... Torger ...

Helmfrid har samma läsning. – SHMs inv.bil.: **...iuar lit ... þorka...** – Jansson och Nilsson: **...iuar lit ... þorkai...** – Williams: **...uar lit ... þorka-...**

Till läsningen (Jansson, med numreringen ändrad i enlighet med min läsning): »2 **a** har dubbelsidig bst. Mellan 3 **r** och 4 **l** finnes ej sk; detta kan bero på att en mindre slinga här korsar runbandet. 5 **i** är ej stunget. 6 **t** har förlorat ett stycke av hst nedtill. 8 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bistavar. 10 **k** är ej stunget. 11 **a** har en kort, dubbelsidig bst. Mellan 11 **a** och 12 **i** går det runband, som bär runföljden 1–6.»

Fragmentets första runa är **u**. Det som Jansson och Nilsson läser som **i** är en korsande slinga. Den sista runan förefaller ha en högt satt **n**-bistav till höger om hst, vilket dock sannolikt är en kantskada. Williams kommenterar runan på följande vis: »r. 12 större delen av en hst; trol. ej **t** ev. **u** (?) el **n** (!?)»

Stenen är sannolikt rest av en person vars namn t.ex. kan vara *Ivarr*, 'Ivar', som Nilsson föreslår, men också *Ioarr*, *Oddvarr*, *Andsvarr* eller det vanliga *Ingvarr*.

Figur 28. Nr 22. Foto Henrik Williams.

Nr 22. Figur 28.

W122C; SHM inv. nr 25339:5; Nilsson nr 123; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXI, ATA 3430/57, nr 9; Owe ATA 329-700-1999, nr 16.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 29×21×8 cm. Runhöjden är 6–7 cm. Jansson skriver (1957): »Fragmentets kant är tillhuggen. Av ristningen återstår endast ett längs kanten löpande band med sex runor.»

Inskrift: **...a at sui...**
5
... *at Svœin*(?) ...
... efter Sven(?) ...

Jansson och Nilsson har samma läsning. – Williams: **...a at su-...**

Till läsningen (Jansson): »Inga sk finnas. 1 och 2 **a** ha dubbelsidiga bistavar. 4 **s** har formen ᛋ. 6 **i** är ej stunget.

Färgspåren visa, att runan 1 **a**, som givetvis utgör slutruna i ett ord (**staina**, **raisa** e.d.) har varit svart, runföljden 2–3 **at** har varit röd och 4–6 **sui** svart.»

Williams skriver att den sista runan har en vittring till höger om sig, »trol **i** (**n** ?)». Jansson skriver i sin rapport 1954 att ramlinjen är imålad med svart färg. Han skriver vidare: »Det är av stort intresse att kunna konstatera, att vartannat ord har målats svart, vartannat rött. Samma iakttagelse kunde göras på fragmentet XIV [= nr 71]. En olikhet mellan fragmenten, som icke ha ristats av samme mästare, är, att XXI [= detta fragment] saknar skiljetecken. Det bör i det sammanhanget framhållas, att skiljetecken äro överflödiga ur tydlighetssynpunkt, när orden för läsaren har markerats genom växlingen mellan svart och rött.»

Den avslutande runföljden utgör sannolikt början på det vanliga mansnamnet *Svœinn*, 'Sven', vilket förekommer ytterligare tre gånger bland inskrifterna från Köping, nämligen på nr 23, 41 och 48.

Nr 23. Figur 29.

W122D; SHM inv. nr 17565:2; Nilsson nr 111; Billow ATA 2505/24; Berthelsson ATA 2505/24, nr 2; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:2; Jansson ATA 3430/57, nr 10; Owe ATA 329-700-1999, nr 17.

Fragmentet i grå kalksten (Jansson) har måtten 36×29×7 cm. Runhöjden är 5–6 cm. Ej reliefhugget. Det påträffades 1924 bland sten

Figur 29. Nr 23. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

som vräkts ner från långhusmuren. Ristningen består av en runslinga längs kanten på stenen.

Inskrift: **...-** × **suein** × **þaiʀ** × **retu ...**
5 10
... *ok*(?) *Svœinn, þœiʀ rettu* ...
... och(?) Sven, de uppreste ...

Jansson har samma läsning. – Helmfrid och Nilsson: **...** × **suein** × **þaiʀ** × **retu ...** – Williams: **...** × **suein** × **þaiʀ** × **retụ ...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 återstår möjligen ett ytterst svagt spår av en **k**-bst i fragmentets kant. Sk före 2 **s** är, i likhet med de två övriga kryssen, fullt tydligt. 2 **s**, som har svensk-norsk form, är grunt men säkert. 3 **u** visar upptill en felristning, i det att bst har dragits rakt upp till övre ramlinjen; felristningen har rättats av ristaren. 4 **e** är tydligt stunget. 6 **n** har dubbelsidig bst liksom 8 **a**. 9 **i** är ej stunget. 12 **e** är tydligt stunget. 13 **t** har dubbla bistavar. 14 **u** har förlorat bst:s nedre hälft, då fragmentet slogs av.

Runorna och ramlinjerna ha varit svarta. Svaga spår av rött antyda, att själva bandet har varit rött.»

Billow skriver om stenen: »Rödgrå kalksten, ristat med rödfärgade runtecken och svarta begränsningslinjer och kors». På teckningen har första runan liksom det sista ordet röda färgspår och skiljetecknen har målats svarta.

Den första runan är antingen **k**, **f** eller **m**, av sammanhanget att döma är det sannolikt en **k**-runa. Det vanliga namnet *Svœinn*, 'Sven', återfinns troligen på föregående fragment och i inskrifterna på nr 41 och 48.

Figur 30. Nr 24 och 25. Foto Henrik Williams.

Nr 24. Figur 30. Plansch 2.

SHM inv. nr 25339:6; Nilsson nr 124; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr VIII, ATA 3430/57, nr 11; Owe ATA 329-700-1999, nr 18.

Detta runlösa fragment med enbart ornamentik i violettbrun kalksten (Jansson), har måtten 29×24×9 cm. Jansson skriver: »Huggningstekniken är densamma som i n:r 49 [= nr 70]. Ytan är nedbottnad och svartmålad; figurerna, som är röda med svarta konturlinjer, framträda sålunda i relief. I ytskiktet är färgen på de upphöjda figurerna ställvis mörk (svartnat rött ?); under dessa mörka fläckar är färgen röd. Under detta tunna, röda färglager kunde ett vitt lager iakttagas. Närmast stenytan ligger ett lager i mörk caput mortuum [= järnmönja]. Utan tvivel har denna sten, innan den slogs sönder och lades in i 1100-talskyrkan, varit målad mer än en gång: först med en färg i caput mortuum, därefter ha figurerna strukits vita, därefter ha de målats röda. Konturlinjerna förefalla att genomgående ha varit svarta.»

Detta är det enda exempel jag känner från Köping där en sten har målats med flera färglager.

Nr 25. Figur 30. Plansch 2.

SHM inv. nr 25339:7; Nilsson nr 125; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXIX, ATA 3430/57, nr 12; Owe ATA 329-700-1999, nr 19.

Detta runlösa fragment i brunviolett kalksten (Jansson), har måtten 30×25×9 cm. Reliefhugget. Ornamentiken anser jag utgör delar av ett kors. Jansson skriver: »Den nedbottnade ytan är svart, yttercirkeln mönjeröd. Ett inte upphöjt ”blad” förefaller att ha varit mörkrött.»

Figur 31. Nr 26. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 26. Figur 31.

W122F; SHM inv. nr 15535:12; Nilsson nr 104; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:10; Jansson ATA 3430/57, nr 15; Owe ATA 329-700-1999, nr 20.

Fragment i brunviolett kalksten och i låg relief (Jansson) med måtten 23×25×6 cm. Runhöjden är 7 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:10 på SHM. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården.

Inskrift: × **asi** × **...**
Asi ...
Åse ...

Jansson, Williams och SHMs inv.bil.[41] har samma läsning. – Helmfrid[41] och Nilsson: **...** × **asi** × **...**

Till läsningen (Jansson): »Skiljetecknen ha form av kryss. 1 **a** har dubbelsidig bst. 2 **s** har formen ᛋ. 3 **i** är ej stunget.»

Runorna utgör början av inskriften. Mansnamnet *Asi*, eller *Æsi*, är känt från en handfull svenska runinskrifter, t.ex. från U 17, Skytteholm, Ekerö sn, Uppland, som Trotte och Åse har rest efter sin broder Ödger.

[41] SHMs inv.bil. och Helmfrid läser dock runorna från höger till vänster.

Figur 32. Nr 27. Foto H. Andersson 1933, ATA, RAÄ.

Nr 27. Figur 32. Plansch 2.

W121G, W122E; SHM inv. nr 15535:2 (fragmentet på den översta hyllan) och 15535:5; Nilsson nr 94 resp. 97; Lindroth Nya runstensfynd på Öland i: Svenska Dagbladet den 28/11 1915; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:7; Jansson ATA 3437/57 nr 14 resp nr 29; Waltå ATA 3937/75; Owe ATA 329-700-1999, nr 8.

Ristningen utgörs av tre fragment i brunviolett kalksten (Jansson) med passning till varandra. Ett av fragmenten står på den översta hyllan längst ut till höger ovanför de båda andra. De påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Mått i sammanfogat skick: 38×33×9 cm. Runhöjden är 4–4,5 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:7 på SHM. Fragmenten är, som Jansson skriver, vackert reliefhuggna. De två fragmenten på den näst översta hyllan hade ännu inte spruckit då Jansson granskade stenarna 1957. Däremot var de spruckna vid Göran Waltås besök 1975. Varken Jansson, Nilsson, Williams eller i SHMs inv.bil. noterades att fragmenten på de olika hyllorna passar ihop. De skriver dock samtliga att fragmenten kan höra till samma sten eller monument. Redan i Lindroth 1915 och på ett foto i ATA, taget 1933 av H. Andersson liksom i Helmfrids och Waltås rapporter är fragmenten emellertid sammanförda.

Inskrift: **...** × **roþkerþa** × **a...**
5
... (*H*)*roðgærða ok*(?) ...
... Rodgärda och(?) ...

Jansson, Williams, Helmfrid och SHMs inv.bil. har samma läsning. – Nilsson saknar det inledande skiljetecknet.

Till läsningen (Jansson med numreringen ändrad i enlighet med min läsning): »Runorna äro vända. Sk före 1 **r** består av ett kryss. 2 **o** har dubbelsidiga bistavar. I 3 **þ** utgår bst från hst:s ändar. 4 **k** är ej stunget. 5 **e** är tydligt stunget. I 7 **þ** utgår bst från hst:s ändar. Efter 9 **a** finnas inga spår av ristning.

De nedbottnade ytorna ha liksom runorna varit svarta. Mot dessa ha runbandet och den upphöjda ornamentiken stått röd, vilket framgick av ett par ytterst små korn av röd färg på dessa ytor.»

Samtliga runor är stuprunor. Fragmentet vilket ligger på den övre hyllan innehåller de tre första runorna. Lindroth skriver om denna sten i sin artikel om runfynden från 1915: »Yngst af fragmenten är säkerligen ett, som med ”vändrunor” talar om att Röd gjorde vården. Liksom flera af de öfriga visar denna sten en rik och ganska omväxlande ornamentik, som möjligen kan bli till gagn för en noggrannare datering.» Runföljden återger dock säkerligen ett tidigare okänt kvinnonamn, (*H*)*roðgærða*, efterleden är en svag biform till *-gærðr*.

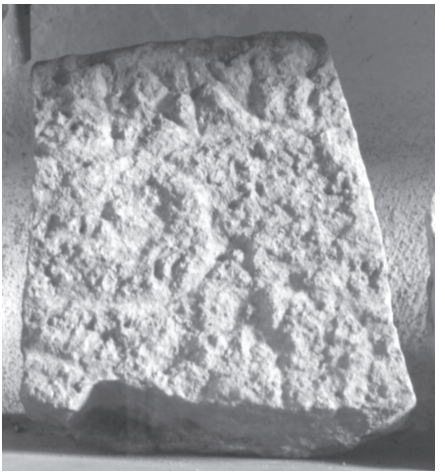

Figur 33. Nr 28. Foto Henrik Williams.

Nr 28. Figur 33.

W122G; SHM inv. nr 17565:8(3); Nilsson nr 112; Lindroth brev till Riksantikvarien 23/6 1916 och 6/8 1916; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:8; Jansson ATA 3430/57, nr 16; Owe ATA 329-700-1999, nr 21.

Fragmentet, vilket ligger längst till vänster på den tredje hyllan, är i röd kalksten (Jansson). Enligt Lindroth hittades det före midsommar 1916 av Elis Pettersson i en mur strax NV om kyrkan. Mått: 29×26×7 cm. Runhöjden är 7 cm. Jansson skriver: »Ytan knottrig och ojämn. Kanten tillhuggen. I kanten finnes ett runband; innanför detta ornamentsdetaljer. Ej relief.»

Inskrift: **...-urn × ...**
... *Biorn* el. *-biorn* ...
... Björn el. -björn ...

Jansson och Helmfrid har samma läsning. – Williams: **...i̥urn · ...** – Nilsson: **...urn ...** – Lindroth: **...-u̥rn · ...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 återstå vittrade delar, sannolikt utgörande bistavarna i ett **b**. 4 **n** har dubbelsidig bst. Sk efter 4 **n** har formen av ett kryss.»

Inskriften består med säkerhet av namnet *Biorn*, 'Björn', eller en sammansättning med *-biorn*. Namnet är, jämte *Svœinn*, det vanligaste bland namnen från Köping och återfinns även på nummer 17, 49 och 71.

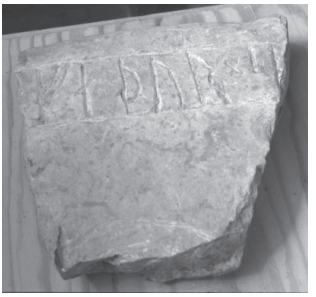

Figur 34. Nr 29. Foto Henrik Williams.

Nr 29. Figur 34.

W122H; SHM inv. nr 15535:4; Nilsson nr 96; Helmfrid 430/37, nr 40:14; Jansson ATA 3430/57, nr 17; Owe ATA 329-700-1999, nr 22.

Fragmentet i grå kalksten (Jansson) har måtten 19×21×5 cm. Runornas höjd är 5 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:14 på SHM. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Kanten är tillhuggen, ristningen ej i relief.

Inskrift: **...** × **faþur** × **si...**
5

... faður sinn ...
... sin fader ...

Jansson och Nilsson har samma läsning. Williams, Helmfrid och SHMs inv.bil. saknar det inledande skiljetecknet.

Till läsningen (Jansson): »Av sk före 1 **f** återstå de yttersta högra delarna; det har i likhet med sk efter 5 **r** formen av ett kryss. 6 **s** har svensk-norsk form. 7 **i** står i fragmentets kant.»

Figur 35. Nr 30. Foto Henrik Williams.

Nr 30. Figur 35.

W122I; SHM inv. nr 25339:9; Nilsson nr 127; Runstensfynd i Köping. I: Östra Småland 9/6 1954; Jansson ATA 3430/57, nr 18; Owe ATA 329-700-1999, nr 23.

Fragmentet i rödbrun kalksten (Jansson) har måtten 20×45×9 cm. Runhöjden är 4,5–5,5 cm. Jansson skriver: »Utomordentligt vackert reliefhuggen. Kanten är tillformad [jfr figur 35]. Det bevarade stycket utgör toppen av en gavelsten.»

Inskrift: **...uk** × **santa** × **mari** × **auk** × **sanṭ...**
5 10 15
... ok sankta Maria ok sankta ...
... och sankta Maria och sankt(a) ...

Jansson och Williams har samma läsning. – Nilsson: **...uk** × **santa** × **mari** × **auk** × **sant...**

Till läsningen (Jansson): »Runorna stå med topparna nedåt. 1 **u** står i fragmentets nedre kant. Sk efter 2 **k** har, i likhet med övriga sk formen av ett litet kryss. 3 **s** har, i likhet med 15 **s**, svensk-norsk form. 4 **a**, 7 **a**, 9 **a**, 12 **a** och 16 **a** ha dubbelsidiga bistavar. Däremot ha de två **n**-runorna (5 och 17) ensidiga bistavar.

Inskriften har av mig [Jansson] ifyllts med svart tempera. Inga färgspår funnos.»

Stuprunor återfinns även på nr 27 och 64. Janssons mening att

stenen utgör toppen av en gavelsten anser jag inte kan bevisas då det inte kan konstateras att några fragment ingår i kistor, jämför kapitel 4.3 ovan. Ordet *sankta* återfinns även på fragment nr 53 nedan. Att som Nilsson gör supplera tolkningen med ”sankt Mikael” är möjligt och sannolikt eftersom Maria och ärkeängeln Mikael är de enda helgon som nämns i vikingatida runinskrifter, men det får nog ändå inte ses som helt säkert. Notera att inskriften är den enda från Öland som nämner jungfru Maria. I tidningen Östra Småland den 9 juni 1954 står det om stenen: »Tyvärr saknas en stor del av stenen. Annars hade man troligen kunnat få besked om vilket helgon medeltidskyrkan blivit tillägnad.»

Nilsson skriver (1973 s. 189): »In two monuments (Öl 127 and 128) [= nr 30 och 32] I have detected a subtle cross-hatching in the background, which must have produced a textile-like effect». De hör dock inte till samma sten.

Figur 36. Nr 31. Foto Henrik Williams.

Nr 31. Figur 36.

SHM inv. nr 17565:4(1); Nilsson nr 110; Berthelsson ATA 2505/24, nr 4; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:4; Jansson ATA 3430/57, nr 3; Owe ATA 329-700-1999, nr 24.

Detta runlösa fragment i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 24×20×5 cm. Det påträffades 1924 bland sten som i samband med restaureringen vräkts ner från långhusmuren. Jansson skriver: »Vackert reliefhuggen. Ristningen består enbart av ornamentsdetaljer.» Helmfrid skriver: »Röda färgspår både på de upphöjda ornamenten samt i de nedsänkta partierna.» Även på Berthelssons rapport finns det senare gjorda noteringar om att det finns röda färgspår på stenen.

Figur 37. Nr 32. Foto Henrik Williams.

Nr 32. Figur 37. Plansch 2.

W123A; SHM inv. nr 15535:6(7) och 25339:10; Nilsson nr 108 och 128; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:2; Jansson ATA 3430/57, nr 20; Owe ATA 329-700-1999, nr 25.

Fragmentet i grå kalksten (Jansson) har måtten 18×19×6 cm. Runhöjden är 4–5 cm. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Låg relief. Stenen har av Nilsson tagits upp två gånger, det beror sannolikt på att stenen i olika förteckningar har olika inventarienummer på SHM. Helmfrid anger inv. nr 15535:2 på SHM. Notera även fragment 13 ovan som också har inv. nr 15535:6 och 15535:7 på SHM.

Inskrift: **...an ᛁ ...**

Jansson, Williams, Helmfrid, SHMs inv.bil. och Nilsson läser: **...an...** Ingen tolkning är möjlig att ge.

Till läsningen (egen läsning): I kanten av fragmentet, 9 cm efter runa 2 **n**, finns ett sk i form av ett kort lodrätt streck. Jansson skriver: »Den nedbottnade ytan har varit svart.»

Williams och i SHMs inv.bil. anges att runorna eventuellt kan läsas i omvänd ordning. Nilsson skriver (1973 s. 189) att detta fragment liksom nr 30 ovan har ett fint streckmönster. De hör dock inte till samma sten.

Figur 38. Nr 33. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 33. Figur 38.

W123B; SHM inv. nr 25339:11; Nilsson nr 129; Jansson ATA 3430/57, nr 21; Owe ATA 329-700-1999, nr 26.

Fragmentet i blågrå kalksten (Jansson) har måtten 15×25×10 cm. Runhöjden är 6–6,5 cm. Ej reliefhugget.

Inskrift: **... : rita ...**
... *retta* ...
... uppresa ...

Jansson och Nilsson har samma läsning. Williams saknar det inledande skiljetecknet.

Till läsningen (Jansson): »2 **i** är ej stunget. 3 **t** har bst endast till vänster om hst. 4 **a** har dubbelsidig bst.»

Nr 34. Figur 39.

W123C; SHM inv. nr 25339:12; Nilsson nr 130; Jansson ATA 3430/57, nr 22; Owe ATA 329-700-1999, nr 27.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 32×27×10 cm. Runhöjden är 7–7,5 cm. Jansson skriver »Ej relief. Kanten är tillhuggen. Även på denna kant finnas runor.»

Inskrift: **-ota × auk + m... ... koþ...**
Dota(?) *ok* ... *Goðr*(?) ...
Dota(?) och ... God(?) ...

Jansson läser: **...-ota × auk × m... ... koþ...** – Williams: **...ṭota × auk + m... ... koþ...** – Nilsson: **...tota × auk × m... ... koþ...**

Figur 39. Nr 34. Foto Henrik Williams.

Till läsningen (Jansson): »Av runan 1 återstår hst och en från toppen nedåt höger gående bst. Runan kan ha varit **t** eller **l**. 2 **o** har dubbelsidiga, nedåt höger gående bistavar. 3 **t** har bistavar på båda sidor om hst. 4 **a** och 5 **a** ha dubbelsidiga bistavar. Sk efter 7 **k** är litet och ganska obetydligt. Efter 8 **m** finnas inga spår av ristning. Runföljden 9–11 står på kantytan. 9 **k** är ej stunget. 10 **o** har dubbelsidiga, snett upp åt höger gående bistavar. Av 11 **þ** återstår hst och nedersta delen av bst, som tydligen har utgått från hst:s ändar.

Stenen, som ej hade färgspår bevarade, har av mig [Jansson] uppmålats med svart tempera.»

De tre sista runorna är ristade på stenens smalsida. Även den skrovliga baksidan är ristad med bl.a. en båglinje, något som varken Jansson eller Williams observerat. Några runor kunde dock inte konstateras på denna sida.

Eftersom fragmentet utgör runstenens nedre vänstra del med början av inskriften, utgör säkerligen den inledande runföljden ett namn i nominativ dvs, vad det verkar, ett kvinnonamn *Lota*, *Tota* eller *Dota*. Av dessa namn är endast *Dota* ett känt kvinnonamn från medeltida svenskt område. Det är, enligt SMP, belagt som namn på åtminstone tre olika kvinnor, två från 1100- och 1200-talens Lund och en från 1300-talets Sunnerbo i Småland.

Om inskriftens tre sista runor utgör början på en mening, vilket är sannolikt eftersom runorna utgör början av inskriften på smalsidan, är ordet rimligen *goðr*. Runföljden skulle också kunna utgöra början av *goðan* (ack.), dvs en fortsättning på framsidans inskrift, men det är mindre sannolikt. En tredje möjlighet är att vi här har ett exempel på skrivningen **koþ** av *Guð*. Den formen är belagd ett halvdussin gånger på uppländska runstenar, men är endast känt en gång från Götaland, på Ög 51 från Väversunda kyrka. Sannolikheten är således liten för det alternativet.

Figur 40. Nr 35. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 35. Figur 40. Plansch 3.

W123E; SHM inv. nr 25339:14; Nilsson nr 132; Boström ATA 1953 (ej diarieförd); Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXIV, ATA 3430/57, nr 24; Owe ATA 329-700-1999, nr 28.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) hittades i sakristians mur i oktober 1953 och har måtten 30×18×6 cm. Ingen runa är säkert bevarad i full längd, längsta runan är 6 cm.

Inskrift: **...s-...--n--...**
5

Jansson läser: **...s...-n--...** – Williams: **...s...-ṇ-...** – Nilsson: **...s...n...**

Till läsningen (Jansson, med ändring av numreringen i enlighet med min läsning): »1 **s** har förlorat toppen. Av r.4 återstår endast 2 cm. av hst vid nedre ramlinjen. 5 **n** har förlorat övre hälften. Till vänster om r.6 finnes en fördjupning, som är naturlig. Alldeles i stenens kant finnes ett svagt spår av ytterligare en runa (7).

Tydliga spår av mönjeröd färg i den bevarade ornamentslinjen samt svaga spår av svart färg i ramlinjen.»

Av r. 2 och 3, mellan vilka det får plats en eller två runor, återstår endast de allra nedersta delarna. Ingen tolkning är möjlig att ge. Fragmentet kan utgöra nedre vänstra delen av en runsten.

Figur 41. Nr 36. Smalsidan.
Foto Henrik Williams.

Figur 42. Nr 36. Framsidan.
Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 36. Figur 41–42. Plansch 3.

W123D; SHM inv. nr 25339:13; Nilsson nr 131; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr IX, ATA 3430/57, nr 23; Owe ATA 329-700-1999, nr 29.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 26×13×8 cm. Runhöjden är 7,5–8 cm. Ristningen är huggen i relief. Jansson skriver: »Ytorna i de nedbottnade partierna äro jämnslipade. På fragmentets smalsida finnas runor. I runorna funnos svaga mönjeröda färgspår, de nedbottnade partierna ha varit svarta, de upphöjda röda.»

Inskrift: **... auk ...**
... *ok* ...
... och ...

Jansson, Williams och Nilsson har samma läsning. Stenen är ristad på två sidor. Jansson skriver: »Runornas placering talar måhända för, att fragmentet utgör nedre delen av en gavelhäll i en gravkista.» I så fall utgör fragmentet den nedre vänstra delen av en rest sten.

Nr 37. Figur 43–44.

W123F; SHM inv. nr 15535:13(18); Nilsson nr 105; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:6; Jansson ATA 3430/57, nr 25; Owe ATA 329-700-1999, nr 30.

Fragmentet i rödbrun kalksten (Jansson) har måtten 33×26×8 cm. Runhöjden är 8 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:6 på SHM. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Låg relief. Jansson skriver: »Kanten är tillformad. Mycket svaga färgspår av svart färg på de nedbottnade ytorna (endast ett par sotkorn). Runorna ha varit svarta.»

Figur 43. Nr 37. Foto Henrik Williams.

Inskrift: **...ir × eftiʀ ...**
5
... *æftiʀ* ...
... efter ...

Helmfrid och Nilsson har samma läsning. – Jansson: **...-r × eftiʀ ...** – Williams: **...-r × eftiʀ̣ ...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 återstår största delen av en hst; det förefaller som om runan varit **i**. Sk efter 2 **r** består av ett kryss. 3 **a** är tydligt stunget. 5 **t** har bistavar på båda sidor om hst. Av 7 **ʀ** återstår halva hst och den vänstra bst. Den högra har till största delen förlorats, då stenen slogs av.»

Fragmentet är ristat även på baksidan, något som Jansson inte har observerat, där finns dock inga runor. Helmfrid skriver: »De upphöjda partierna förete röda och de huggna svarta färgspår. Baksidan företer också rester av ornamentik och färg. Stenen tyckes alltså utgöra resterna av en gavelhäll till gravkista.» I SHMs inventariebilaga har endast slingorna på baksidan noterats, detta ledde till att framsidans inskrift råkade få ett eget inventarienummer på SHM: 15535:18. Runföljden **...ir** utgör sannolikt slutet av ett namn i nominativ.

Figur 44. Nr 37. Baksidan. Foto Björn Helmfrid 1935, ATA, RAÄ.

Figur 45. Nr 38. Foto Henrik Williams.

Nr 38. Figur 45. Plansch 3.

W123G; SHM inv. nr 25339:15; Nilsson nr 133; Jansson ATA 3430/57, nr 26; Owe ATA 329-700-1999, nr 31.

Detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 34×29×8 cm. Runornas höjd är 6 cm. Jansson skriver: »Vackert reliefhuggen. Inskriften finnes på två sidor (på kanten och på framsidan). Stenen har troligen varit gavelsten i en kista.»

Inskrift: **...-in × auk × þiula... ... at × faþu... ...**
5 10 15
... *ok Þiuð- ... at faður ...*
... och Tjud- ... efter (sin) fader ...

Jansson har samma läsning. – Williams: **...in × auk × þ-ụlạ... ... at × faþu... ...** – Nilsson: **...in × auk × þiula... ... at × faþu... ...**

Till läsningen (Jansson): »Runföljden 1–11 står på smalsidan, 12–17 på framsidan. Av r.1 återstår endast ett obetydligt stycke av hst alldeles i fragmentets kant. 2 **i** är ej stunget. 3 **n** har dubbelsidig bst. Sk efter 3 **n** är djupt och tydligt. Samtliga bevarade sk ha kryssform. I 4 **a** är bst skadad till vänster om hst. I 7 **þ** har bst:s översta del förlorats genom flagring. I samma skada ha övre delarna av 8 **i** och 9 **u** förlorats. Efter 10 **l** finnes alldeles i stenens kant en **a**-runa (11). Denna har förlorat största delen av bst till vänster om hst. Före 12 **a** finnas på framsidan inga säkra spår av ristning. 12 **a** har dubbelsidig bst. 13 **t** har bst på båda sidor om hst. I 15 **a** är bst kort på högra sidan om hst. Efter 17 **u**, som står i stenens kant finnes ingen ristning bevarad.

Stenen har tydlig färg bevarad: de nedbottnade ytorna ha varit svarta. De upphöjda ornamentslingorna röda. I runinskriften har vartannat ord varit rött, vartannat svart. 1–3 tydliga röda färgspår; 4–6 svart; 12–13 rött; skiljetecknet och 14–17 svart.

Troligen samma ristare som följande ristning.»

Runföljden **þiula...** återger givetvis ett namn. Förleden kan inte vara något annat än det ganska vanliga *Þiuð-* (fvn. *þióð* 'folk'). Att *ð* utelämnas före *l* i namn förekommer inte så sällan, t.ex. på Vg 115 där namnet *Friðlæifʀ*, 'Fridlev', ristas **friḷifs** (gen.). Namn på (*H*)*roð-*, 'Rod-', med efterled på *l-* ristas genomgående utan **þ** före **l** på runstenarna. Jämför också med U 1010 där *Þiuðmundr*, 'Tjudmund', ristas **þiumunt-**, utan någon **þ**-runa mellan **u** och **m**. Efterleden kan t.ex. vara *-læifʀ*, *-laug*, *-læikʀ* eller *-lakʀ*.

Figur 46. Nr 39. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 39. Figur 46. Plansch 4.

W123H; SHM inv. nr 25339:16; Nilsson nr 134; Jansson ATA 3430/57, nr 27; Owe ATA 329-700-1999, nr 32.

De båda fragmenten, i brunviolett kalksten (Jansson), vilka har fullständig passning till varandra mäter i sammanfogat skick 50×28×9 cm. Runhöjden är 5–6,5 cm. Stenen har, som Jansson skriver, »Skicklig reliefhuggning.»

Inskrift: **...r si × koþan × kuþ × ...**
5 10
... faður (el. *broður*) *sinn goðan. Guð ...*
... sin gode fader (el. broder). Gud ...

Jansson och Nilsson har samma läsning. – Williams: **...ụr si × koþan × kuþ × ...**

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **r** finnes möjligen alldeles i fragmentets kant spår av en **u**-bst. Intet sk mellan 1 **r** och 2 **s**. 4 **k** är ej stunget. I 5 **o** är bistavarna lågt placerade; de gå snett ned åt höger och äro längre på vänster sida om hst. 7 **a** och 8 **n** ha dubbelsidiga bistavar. I 9 **k** finnes mellan hst och bst en ojämn, naturlig fördjupning. Runan är alltså ej stungen. Sk efter 10 [ska vara 11, min anm.] **þ** står i fragmentets kant.

De nedbottnade partierna ha varit svarta, ornamentiken har varit röd, liksom det upphöjda runbandet. I inskriften har på det bevarade partiet vartannat ord varit svart, vartannat vitt; runföljden 1–3 samt följande sk svart, 4–8 vitt, sk samt 9–11 och följande sk svart.»

Williams skriver om den första runan i sin läsning (**ụ**): »r.1 mkt svagt spår av bst». Det finns en handfull exempel på att **n**-runan saknas i ordet *sinn*, t.ex. på Sö 189 där det står: **skaka · faþur · si**. Det som i någon utsträckning talar emot den föreslagna tolkningen är att de tre första runorna är svarta. Jansson skriver att »Av huggningsteknik, ornamentik och runformer att döma har nr 27 [= denna sten] ristats av samme man som föregående». Fragmenten har dock inte utgjort delar av samma sten. Stenen kan tänkas ha varit liggande.

Nr 40. Figur 47. Plansch 4.

W124A; SHM inv. nr 25339:17; Nilsson nr 135; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XVIII, ATA 3430/57, nr 28; Owe ATA 329-700-1999, nr 33.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 44×27×7 cm. Runhöjden är 6–7,5 cm. Stenen har, som Jansson skriver: »Utomordentligt vacker reliefhuggning.»

Inskrift: **...þulfʀ × kiarþi × kumb- ...**
5 10 15
-ulfʀ gærði kumbl ...
-ulv gjorde minnesmärket ...

Williams har samma läsning. – Jansson: **þulfʀ × kiarþi × kumb- ...** – Nilsson: **þulfʀ × kiarþi × kumbḷ ...**

Till läsningen (Jansson): »1 **þ** har förlorat toppen i en kantskada. 2 **u** är ej stunget, ej heller 6 **k** och 7 **i**. 8 **a** har dubbelsidig bst. En ojämn, grund fördjup-

Figur 47. Nr 40. Foto Henrik Williams.

ning finnes mellan hst och bst i 12 **k**; denna fördjupning är utan tvekan naturlig. Efter 15 **b** finnes invid fragmentets kant halva nedre delen av en hst.

De nedbottnade ytorna ha varit svarta, ornamentiken och runbandet ha varit röda. Hela den bevarade delen av inskriften har varit svart.»

Nilsson tolkar inskriften: 'Tholv made (this) monument …', dvs 'Tolv gjorde minnesmärket …'. Tolv är en sammandragning av namnet Torulv. Den tolkningen är dock inte sannolik eftersom den första bevarade runan står längst ner på stenen där runslingan börjar böja av uppåt och det bör ha funnits ett skiljetecken och ett par runor dessförinnan i början av runslingan. Namnet kan istället ha varit *AuðulfR*, 'Ödulv', vilket är belagt en handfull gånger i det svenska runmaterialet, närmast på G 28, en gravhäll från Fide kyrka på Gotland. I övrigt förekommer namnet på tre stenar från Uppland, U 546 Husby Sjuhundra kyrka, U 560 Malsta kyrka och U 871 Gryta sn. Namnet finns också på en sten inmurad i Torpa kyrka i Södermanland, Sö 337. Exempel på andra tänkbara namn är: *ÞiuðulfR*, 'Tjudulv' på svenska stenar känt från Sö 148 Runtuna sn, Vg 179 Kölaby sn och ev. från Vg 170 Blidsbergs kyrka[42], *HrœiðulfR*, 'Redulv' vilket förekommer på Rökstenen, Ög 207 Viby sn och Hs 6 Järvsö prästgård, *GuðulfR*, 'Gudulv'

[42] Runföljden på Vg 170 läses **…uþulf** (ack.). Svärdström nämner G. Stephens tolkning av namnet som *RuðulfR* och skriver vidare: »*RuðulfR* är visserligen formellt möjligt, men namnets ringa frekvens ger avgjort företräde åt tolkningen *ÞiuðulfR*.» Denna runföljd kan enligt min mening alternativt tolkas *AuðulfR* eller, mindre sannolikt, *GuðulfR*. Det förra namnet är, som framgår ovan, på svenskt område vanligare än *ÞiuðulfR*, vilket emellertid är vanligt på västnordiskt område.

känt från Ög 17† Kuddby kyrka och *Raðulfʀ*, 'Radulv' vilket finns på U 1146 Tofta sn.

På runstenar brukar normalt runinskriften börja nere till vänster och löpa medsols längs kanten på stenen. På denna sten är det just början som är bevarad. Ingen rotända finns på stenen, om den funnits har den gått förlorad. Mer troligt är nog att stenen har varit liggande.

Figur 48. Nr 41. Foto Henrik Williams.

Nr 41. Figur 48.

W124B; SHM inv. nr 25339:18; Nilsson nr 136; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XVIII, ATA 3430/57, nr 30; Owe ATA 329-700-1999, nr 34.

Fragmentet, vilket ligger längst till vänster på den näst nedersta hyllan, är i brunviolett kalksten med grå yta (Jansson). Mått: 43×28×7 cm. Runhöjden är 7,5–8,5 cm. Jansson skriver: »Ristningen är djup och tydlig med breda, kraftiga linjer. Dessa äro dock smalare och grundare i ornamentiken än i runorna.»

Inskrift: **iạ... ... -uain · sun s...**
5 10
... *Svœin, sun sinn* ...
... Sven, sin son ...

Jansson och Williams läser: **...-uain · sun s...** – Nilsson: **...uain · sun s...**

Till läsningen (Jansson, med numreringen ändrad i enlighet med min läsning): »Av r.3 återstår endast 2 cm. vid nedre ramlinjen, runan har av allt att döma varit **s**, av samma typ som 8 **s** och 11 **s** (ᛋ). 5 **a** har dubbelsidig bst. I 7 **n** är bst ganska kort på hst:s vänstra sida. Sk saknas efter 10 **n**.

Ytterst svaga spår av svart färg på två ställen i runorna samt en mycket liten fläck av mönjeröd färg på det ganska klumpigt formade ormhuvudet. Det röda färgkornet har analyserats.»

Runföljden **ia** utgör inskriftens början. Av 1 **i** återstör större delen av hst, endast den nedersta halvcentimetern saknas. Av 2 **a** återstår en kort med tydlig bst i kanten på fragmentet. Eventuellt utgör den första runan en del av ormhuvudets ornamentik. Runföljden **-uain** skulle formellt kunna vara ett namn som slutar på *-svœin*, vilket dock endast förekommer i 2% av fallen. Namnet *Svœinn* finns även på nr 22, 23 och 48 från Köping. Eftersom stenen tycks sakna rotända, såvida inte inskriften börjar uppe till höger, är det sannolikt här frågan om en liggande sten.

Figur 49. Nr 42. Foto Henrik Williams.

Nr 42. Figur 49.

SHM inv. nr 25339:19; Nilsson nr 137; Boström ATA 1953 (ej diarieförd); Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXV, ATA 3430/57, nr 31; Owe ATA 329-700-1999, nr 35.

Detta runlösa fragment i grå kalksten (Jansson) är i två delar, med fullständig passning. Delarna hittades i sakristians mur i oktober 1953. Mått: 35×20×8 cm. Jansson skriver: »Ornamentslinjerna, som bilda ett kors, ha varit imålade med en mönjeröd färg. Ej reliefhuggen.»

Figur 50. Nr 43. Foto Henrik Williams.

Nr 43. Figur 50.

SHM inv. nr 25339:20; Nilsson nr 138; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXVI, ATA 3430/57, nr 32; Owe ATA 329-700-1999, nr 36.

Detta runlösa fragment i grå kalksten (Jansson) har måtten 44×27×8 cm. Stenen utgör en del av rotändan till en runsten. Jansson skriver: »Endast några ornamentsdetaljer finnas, ej reliefhuggna. Inga säkra, sammanhängande färgspår kunde upptäckas; möjligen dock obetydliga mönjeröda spår.»

Nr 44. Figur 51.

W124C; SHM inv. nr 25339:21; Nilsson nr 139; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XIII, ATA 3430/57, nr 33; Owe ATA 329-700-1999, nr 37.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 37×34×7 cm. Runhöjden är 6–6,5 cm. Jansson skriver: »Ristningen är tydlig med smala, skarpa linjer. Mycket svaga och osäkra spår av vit färg finnas i ramlinjerna. Vid stenens kant synes ett vackert ormhuvud och en slingsnäcka.»

Inskrift: **...in × koþan × kuþ ...**
5 10
... sinn goðan. Guð ...
... sin gode ... Gud ...

Jansson, Williams och Nilsson har samma läsning.

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **i** finnas inga spår av ristning. 3 **k** är ej stunget. 4 **o** har dubbelsidiga, åt höger nedåtgående bistavar. I 8 **k** finnas smärre fördjupningar, säkerligen naturliga. Efter 10 **þ** är ristningsytan skadad; inga spår av någon runa.»

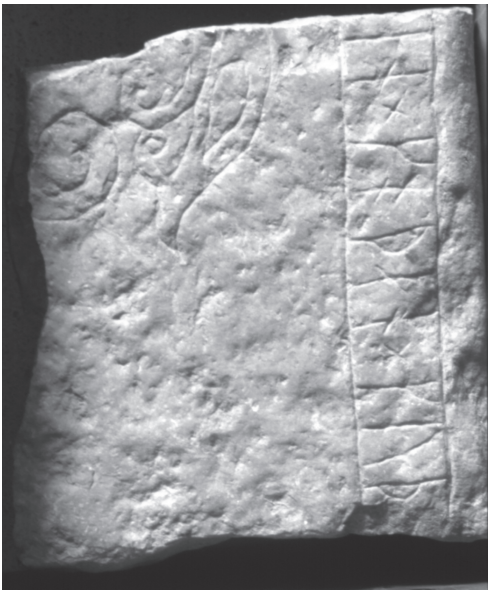

Figur 51. Nr 44. Foto Henrik Williams.

Nr 45. Figur 52–54. Plansch 5.

W124D; SHM inv. nr 15535:11; Nilsson nr 103; Lindroth Nya runstensfynd på Öland i: Svenska Dagbladet den 28/11 1915; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:9; Jansson ATA 3430/57, nr 34; Owe ATA 329-700-1999, nr 38.

Stenen i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 43×38×8 cm. Runornas höjd är ca 8 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:9 på SHM. Den påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Stenen är reliefhuggen och ristad på tre sidor. Runorna finns på smalsidorna, medan framsidan endast har ornamentik, bl.a. med som Jansson skriver »ett vackert ormhuvud».

Inskrift: **...-rimar : litu : r... ... sin** ×
5 10
... *Grimarr*(?) *letu rœisa* (el. *retta*) ... *sinn.*
... Grimar(?) läto resa ... sin.

Jansson läser: **...-rimar : litu : r... ... ...in** ×. – Williams: **...-rimar : litu : -... ... sin** ×. – Helmfrid: **...irimar : lit : r... ... sin** ×. – SHMs inv.bil.: **...rimar : litu : r... ... ...in** ×. – Nilsson: **...irimar : litu : r... ...in ...**

Till läsningen (Jansson, med ändrad numrering i enlighet med min läsning): »Av r.1 återstår hst i fragmentets kant; runan förefaller att ha varit **i**. 3 **i** är ej stunget. 5 **a** har dubbelsidig bst. Sk efter 6 **r** och 10 **u** består av två punkter. 7 **i** är ej stunget. 11 **r** står vid fragmentets kant; delar av bst har

Figur 52. Nr 45. Foto Henrik Williams.

Figur 53. Nr 45. Foto Henrik Williams.

Figur 54. Nr 45. Framsidan. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

förlorats, då stenen slogs av. 13 **i** är ej stunget. 14 **n** har dubbelsidig bst. Sk efter 14 **n** har formen av ett kryss.

De nedbottnade ytorna ha varit svarta. I runorna finnas även spår av svart färg.»

I brottkanten återfinns runa 12, ett kortkvist-**s**. Williams kommenterar den första runan på följande sätt: »större delen av hst: inga spår av **k**-bst».

Lindroth skriver om färgen på stenarna funna 1915: »Den ene af dessa [= denna sten], hvars inskrift är anbragt på de smala sidokanterna, har alla de bredare slingorna i framsidans tomma ornament målade i karminaktigt rödt, den andra har det tjocka band, där runorna stå, färgadt så rikt tegelrödt, att det smetar af sig vid minsta beröring. I själfva runorna har jag ingenstädes förmått säkert skönja någon färg.» Helmfrid skriver senare: »Ornamenten äro rödfärgade och i de nedsänkta partierna kan man skönja svarta färgrester (särskilt kring djurhuvudet).»

Eftersom den första runan sannolikt är ett **i**, har namnet troligen

varit ristat **kirimar**, *Grimarr*, 'Grimar', med en inskottsvokal mellan **k** och **r**. Men det skulle också kunna vara *GœiRmarr*, 'Germar', med en inskottsvokal mellan **r** och **m**. och ev. ha varit ristat **kairimar** eller **keirimar**. Några andra namn som passar in på runföljden har jag inte funnit. Namnet *Grimarr* är känt från Östergötland, på en sten från Viby kyrka och från ett fragment i Hovs kyrka. Namnet *GœiRmarr* förekommer på en uppländsk sten från Säby i Danmarks sn (U 951), en sörmländsk sten från Västerljungs kyrka (Sö 40) och en sten från Hedesunda kyrka i Gästrikland (Gs 4). Tolkningen *Grimarr* bör dock ha företräde eftersom namnet *GœiRmarr* borde ha varit ristat med en **R**-runa, en runa som är tämligen vanlig bland Köpingfragmenten. Jag har heller inte funnit några belägg på inskottsvokaler efter *GœiR-*. Däremot finns det åtminstone två belägg på inskottsvokaler i namn på *Grim-*, nämligen i **kiRimr** (*Grimr*) på U 951 och i **kirims** (*Grims*) på Sm 10.

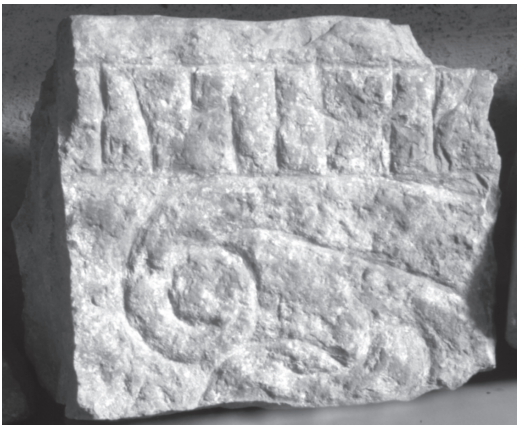

Figur 55. Nr 46. Foto Henrik Williams.

Nr 46. Figur 55.

W124E; SHM inv. nr 25339:22; Nilsson nr 140; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XX, ATA 3430/57, nr 35; Owe ATA 329-700-1999, nr 39.

Fragmentet i gråaktig kalksten (Jansson) har måtten 55×30×10 cm. Runhöjden är 8 cm.

Inskrift: **...u sina k...**
5
... *kunu* (el. *sunu*)(?) *sina* ...
... sin hustru (el. sina söner)(?) ...

Jansson, Williams och Nilsson har samma läsning.

Till läsningen (Jansson): »2 **s** har formen ᛋ. Avståndet mellan 4 **n** och 5 **a** är något större än normalavståndet. 6 **k** är ej stunget. Inga säkra spår av sk finnas.

Inga spår av färg kunde iakttagas på fragmentet. Möjligen kunna färgspår finnas under det medeltida bruket.»

Huruvida det stått *kunu* eller *sunu sina* kan inte avgöras. Runa 6 **k** kan utgöra början på *goða*, men det kan också utgöra början på ett namn, t.ex. namnet på en av sönerna, eller, som Nilsson föreslår, början på ordet *Guð*.

Figur 56. Nr 47. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 47. Figur 56. Plansch 5.

W124F; SHM inv. nr 25339:23; Nilsson nr 141; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XVII, ATA 3430/57, nr 36; Owe ATA 329-700-1999, nr 40.

Fragmentet i brunviolett kalksten med grågult ytskikt (Jansson) har måtten 38×38×10 cm. Runhöjden är 8–9 cm.

Inskrift: **... hialbi an- × haḷ-... ... ha-...**
5 10 15
... *hialpi and Half-* el. *Hall-*... ...
... (Gud) hjälpe Hal- ande. ...

Jansson läser (1957): **... hialbi a-- × ha-... ... ha-...** – Jansson (1954): **... hialbi a-- × har... ... ha-...** – Williams: **... hialbi ạ-ṛ × hal... ... ha-...** – Nilsson: **... hialbi an- × ha... ... ha...**

Till läsningen (Jansson, med numreringen ändrad i enlighet med min läsning): »Före 1 **h** finnas inga spår av ristning. 3 **a** har, liksom 7 **a**, 11 **a** och 14 **a**, dubbelsidig bst. Sk saknas efter 6 **i**. 7 **a** har förlorat hst:s övre tredjedel. Av r.8 återstår nedre hälften av en hst; runan kan ha varit **n**. R.9 är i det närmaste spårlöst försvunnen, möjligen kan ett mycket obetydligt spår av hst skönjas. Sk före 10 **h** består av ett så lågt placerat kryss, att ännu ett kryss torde ha funnits upptill i runbandet. Av r.12 är hst helt bevarad; av bst återstår ett kort stycke upptill. Nedtill och till höger om hst finnas några oskarpa, rundade fördjupningar, vilka knappast äro ristade. Runan kan ha varit **l**; möjligen **r**. Runföljden 14–16 **ha-** står inne på stenen; av r.16 återstår endast nedre hälften av en hst.

Runorna äro ifyllda med mönjeröd färg, ramlinjerna äro svarta.»

Runa 12 är sannolikt **l**. Av runa 13 återstår 1½ cm nedtill av huvudstaven.

Inskriften innehåller ett namn i genitiv på *Hall-* eller *Half-*, t.ex. det vanliga mansnamnet *Halfdan*, 'Halvdan'. Slutet kan tänkas vara början på en mening *Han* …, dvs innehållande en upplysning om den döde.

Figur 57. Nr 48. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 48. Figur 57.

W124G; SHM inv. nr 17565:1(4); Nilsson nr 113; Billow ATA 2505/24; Berthelsson ATA 2505/24, nr 1; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:1; Jansson ATA 3430/57, nr 37; Owe ATA 329-700-1999, nr 41.

Fragmentet i gråbrun kalksten (Jansson) har måtten 33×21×10 cm. Runornas höjd är 7 cm. Det påträffades 1924 bland stenar som vid renoveringen vräkts ner från långhusmuren. Fragmentet är relieffhugget.

Inskrift: **...ʀ × suain × bont...**
5 10
... *æftiʀ Svœin, bonda* ...
... efter Sven, (sin) make ...

Jansson, Williams, Billow, Helmfrid och Nilsson har samma läsning.

Till läsningen (Jansson): »1 **ʀ** har förlorat större delen av vänstra bst i fragmentets kant. Skiljetecknen ha formen av kryss. 2 **s** har formen ᛋ. 4 **a** har dubbelsidig bst. 5 **i** är ej stunget. 6 **n** har, liksom 9 **n**, dubbelsidig bst. 8 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bistavar.

De nedbottnade ytorna ha varit svarta, de upphöjda sannolikt röda. I runorna kunde svarta färgspår iakttagas.»

Billow skriver: »Röd kalksten med spår av röd färg å slingor och svart å bottenfält».

Det vanliga mansnamnet *Svœinn*, 'Sven', förekommer ytterligare tre gånger i Köpingmaterialet, nämligen på nr 22, 23 och 41. Huruvida det är samme person som avses i några av inskrifterna kan inte avgöras.

Stenen tycks ha haft rektangulär form och eftersom fragmentet torde innehålla inskriftens slut bör vi här ha ett exempel på en liggande sten.

Nr 49. Figur 58. Plansch 5.

W124H; SHM inv. nr 25339C; Nilsson nr 159; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XII, ATA 3430/57, nr 38; Owe ATA 329-700-1999, nr 42.

Detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson) hade följt med stenfyllningen från rivningen av kyrkan till Bengt Bomans tomt i Köpingsvik, Köpingsvägen 24, jfr fragment nr 5, 15 och 17. En lastbil körde med tippningsmassor från kyrkan till Bomans tomt och när han vände på denna sten syntes »de röda strecken». Sven B. F. Jansson tillkallades »och lade sig på alla fyra och läste» (Boman muntlig uppgift). Enligt en påskrift på baksidan av ett fotografi (på Runverket) taget av I. Andersson hittades fragmentet 1957. Det har måtten 50×42×10 cm. Runhöjden är 5–6 cm.

Inskrift: **...ṭain × eftiʀ × biarn × sun × sin × kuþ ...**
5 10 15 20
... *stœin æftiʀ Biorn, sun sinn. Guð* ...
... sten efter Björn, sin son. Gud ...

Figur 58. Nr 49. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Jansson och Williams har samma läsning. – Nilsson: **...ṭain × eftiʀ × biarn × sun × sin × kuþạ...**

Till läsningen (Jansson): »Av 1 **t** återstår endast högra bst. Alla **a**- och **n**-runor ha dubbelsidiga bistavar. 5 **e** är tydligt stunget med en rund prick. 9 **ʀ** är stupmaður, medan 15 **s** och 18 **s** ha svensk-norsk form. 21 **k** är ej stunget. Efter 23 **þ** är ristningsytan skadad; där finnas inga säkra spår av ristning. Möjligen kan man tycka sig skönja en **a**-bst i den svåra kantskadan.

Runorna äro röda, skiljeteckningen äro svarta; ramlinjerna äro svarta, bredare målade än inskriften. Av ornamenten finnes endast en detalj i behåll, denna är svart.»

Efter runa 23 är avståndet så pass långt till kanten av fragmentet att sista ordet med all sannolikhet är *Guð* och inte *goðan* som Nilsson antar. Någon bistav till en eventuell **a**-runa i fragmentets kant iakttog jag inte. Ornamentiken utgörs av en båglinje i kanten nedtill på stenen.

Det mycket vanliga namnet *Biorn*, 'Björn' återfinns även på nr 17, 28 och 71. Stenen kan ha varit liggande.

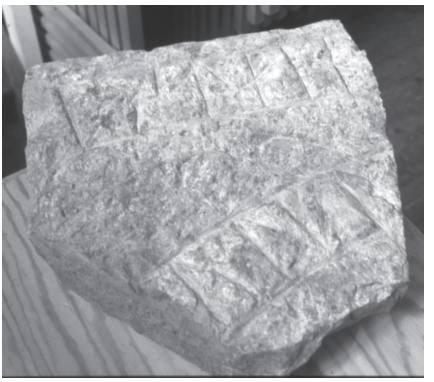

Figur 59. Nr 50. Foto Henrik Williams.

Nr 50. Figur 59. Plansch 6.

W124I; SHM inv. nr 25339:24; Nilsson nr 142; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XIX, ATA 3430/57, nr 39; Owe ATA 329-700-1999, nr 43.

Detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 33×34×8 cm. Runhöjden är 7–8 cm. Jansson skriver: »Ej relief. Ristningslinjerna äro djupa.»

Inskrift: **... ulfr -... ... ...i : stain : ...**
5 10
... *Ulfʀ* ... *rœisti* (el. *retti*) *stœin* ...
... Ulv ... reste stenen ...

Jansson (1957) har samma läsning. – Williams: **...i : stain : ... ... ulfr ...** – Jansson (1954) och Nilsson: **ulfr... ... ...i : stain : ...**

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **u** finnas inga spår av ristning. Efter 4 **r** finnes alldeles i fragmentets kant ett obetydligt spår av toppen av en hst. 7 **s** har formen ᚴ. 8 **t** har bistavar på båda sidor om hst; 9 **a** och 11 **n** ha dubbelsidiga bistavar. Efter 11 **n** finnas, alldeles i fragmentets kant, båda punkterna i ett sk.»

Jansson skriver till sist »Runorna och ornamentslinjerna ha varit röda.» Men av färgspåren att döma är det snarast vartannat ord som har varit imålat med röd färg.

Nr 51. Figur 60.

W124J; SHM inv. nr 17565:5; Nilsson nr 114; Billow ATA 2505/24; Berthelsson ATA 2505/24, nr 5; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:5; Jansson ATA 3430/57, nr 40; Owe ATA 329-700-1999, nr 44.

Fragmentet i gråröd kalksten (Jansson), vilket ligger längst till vänster på nedersta hyllan, har måtten 40×29×11 cm. Runhöjden är 5–6 cm. Det påträffades 1924 bland sten som vid renoveringen hade vräkts ner från långhusmuren. Ristningen utgör stenens nedre högra del. Jansson skriver »Ristningslinjerna äro smala och skarpa». Stenen är inte reliefhuggen.

Inskrift: **...ftiʀ × kuṇ...**
5
... *æftiʀ Gunn-* el. *kunu* ...
... efter Gunn- ... el. ... efter (sin) hustru ...

Jansson, Williams och Helmfrid har samma läsning. – Billow: **...-ftiʀ × kuṇ...** – Nilsson: **...ftiʀ × kun...**

I kanten av fragmentet före 1 **f**, finns det möjligen spår av en runa.

Figur 60. Nr 51. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **f** finnas inga säkra spår av ristning. 2 **t** har dubbelsidiga bistavar. 4 **ʀ** har svensk-norsk form (ı). Sk efter 4 **ʀ** är ett litet kryss. 5 **k** är ej stunget, ej heller 6 **u**. Efter 6 **u** finnes i fragmentets kant spår av en **n**-bst. Hst och högra delen av bst har förlorats.»

Helmfrid skriver: »I ett par av runorna finnas röda färgspår», och på Billows teckning är det de tre sista runorna som är markerade som röda. Huruvida stenen är rest efter en person vars namn börjar på Gunn- eller om den är rest efter någons hustru kan inte avgöras. Det förra är dock vanligare och därför mer sannolikt.

Nr 52. Figur 61.

W125A; SHM inv. nr 25339:25; Nilsson nr 143; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXIII, ATA 3430/57, nr 41; Waltå ATA 3937/75; Owe ATA 329-700-1999, nr 45.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 45×50×5 cm. Runhöjden är 6–10 cm. Jansson skriver »Ristningen är tydlig». Inga färgspår finns. Jansson har ingen notering om att stenen skulle vara sprucken. Den hade dock spruckit i två delar vid Göran Waltås besök 1975.

Inskrift: **þoriʀ × a... ... ...a ⁝ faþur × sin × h...**
5 10 15

Þoriʀ ok … … faður sinn. …

Tore och … sin fader. …

Figur 61. Nr 52. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Jansson har samma läsning. Williams saknar den avslutande runan. Nilsson har med ett kolon framför den sista runan i sin återgivning av inskriften. Det är dock sannolikt endast hans markering av att där fortsätter inskriften i en ny slinga.

Till läsningen (Jansson): »Inskriften börjar utan sk. **a**- och **n**-runorna ha bst på båda sidor om hst. 2 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bistavar (ᚾ). 5 **ʀ** har svensk-norsk form; runan är av halv huvudstavshöjd. Efter 6 **a** är stenen avslagen; inskriften fortsätter efter långt avbrott, i stenens vänstra kant med 7 **a**. Sk före 8 **f** utgöres av två kryss (ᛝ). 16 **h** står inne på stenen, i dess nuvarande övre kant.»

Det vanliga mansnamnet *Þoriʀ* 'Tore', återfinns också på runstenen Tingsflisa, Öl 46, strax SO om kyrkan. Det är dock inte fråga om samme Tore eftersom Tingsflisa är rest efter Gunnfus, Tores, Torstens och Torfasts fader. På denna sten från kyrkan slutar däremot faderns namn på -*a* (ack.).

Stenen saknar rotända och har med stor sannolikhet varit liggande.

Nr 53. Figur 62–64.

Öl 52; W125B, W121H; SHM inv. nr 15893, det mindre fragmentet har även inv. nr 25339:1; Nilsson nr 91 resp. 119; Jansson ATA 3430/57, nr 42 resp. nr 1; Owe ATA 329-700-1999, nr 46.

Detta fragment i gråbrun kalksten (Jansson) passar exakt ihop med det mindre fragment som ligger längst till vänster på näst översta hyllan

Figur 62. Nr 53. Öl 52. Det större fragmentet.
Foto Henrik Williams.

mot södra väggen. Fragmenten är sedan tidigare kända som Öl 52. Stenen hittades vid gravgrävning på nyåret 1891 i nordöstra hörnet av kyrkogården. Fragmenten sändes 1917 till SHM men återfördes senare till kyrktornet. Mått i sammanfogat skick: 70×48×8 cm. Runhöjden är 5–7 cm. Stenen är huggen i låg relief.

Inskrift: **... × kumbl × aiftiʀ ... ...-str auk × s...-ta × ...**
5 10 15 20
... *kumbl æftiʀ* ... *Kristr ok sankta* ...
... kummel (minnesmärke) efter ... Kristus och sankta ...

Jansson, som inte noterat att de båda fragmenten hör ihop, läser (med texten från det mindre fragmentet inlagt på sin plats): **...str auk × ṣ...-a × ... ... × kumbl × aiftiʀ ...** – Williams har samma läsning som Jansson, men däremot den läsordning som jag har valt. – Nilsson: **...str auk × s--ia × ... ... × kumbl × aiftiʀ ...** – Brate läser i *Ölands runinskrifter* (s. 119): **...str auk × s...ia × ... ... × kumbl × aiftiʀ ...**

Till läsningen (Jansson, numreringen av runorna har ändrats i enlighet med min läsning): »Före 13 **s**, som står nära fragmentets kant, finnas inga spår av någon runa. [Jfr nedan, min anm.] 13 **s** har formen ᛋ. 14 **t** har, i likhet med 9 **t**, dubbelsidiga bistavar. Mellan 15 **r** och 16 **a** finnes ej sk, troligen på grund av att en slinga här korsar runbandet. 16 **a** har, i likhet med 6 **a**, dubbelsidig bst. Sk efter 18 **k**, före 1 **k** och efter 5 **l** består av ett kryss. 11 **ʀ** har förlorat övre delen av hst.

I runorna finnas spår av vit färg.»

Angående det mindre fragmentet, där Jansson läser × **a-...**, skriver han: »Osäkert är från vilket håll inskriften skall läsas. Av r. 2 [=21

Figur 63. Nr 53. Öl 52. Det mindre fragmentet. Foto Henrik Williams.

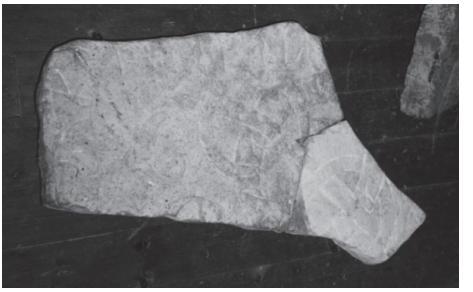

Figur 64. Nr 53. Öl 52. Fragmenten sammanförda. Foto förf.

återstår nedre hälften av en hst. Vid dess nedre ända finnas två oregelbundna fördjupningar. Om inskriften läses från andra hållet skulle runan möjligen kunna läsas som **t**.»

Av runa 12 är den allra översta delen av hst bevarad. Av runa 20 återstår 1½ cm av övre delen av en hst, någon bst kan inte iakttagas. Mellan runorna 19 och 20 finns det plats för en runa, eller möjligen två. De vita färgspåren bedömer jag som sekundära.

En passande supplering av runföljden 19–22 är **s[an]ta** = sankta. En annan skulle kunna vara namnet **s[lu]ta** vilket återfinns på Vg 182, namnet lämnas otolkat i Västergötlands runinskrifter.[43] Men runa 20 har ingen bistav vid runans övre del och kan därför inte återge ett **u**. Runföljden 12–15 tycks kunna återge slutet av ett namn på *-fastr*, '-fast', vilket Brate antog. Men mer troligt är att vi här har slutet på *Kristr*, 'Kristus'. Denna del av inskriften ingår sålunda i en bön för den döde. Inskriftens båda runslingor bör därför läsas i annan ordning än den som Jansson och Brate har föreslagit. Först bör man läsa texten utmed stenens kant, därefter runorna i slingan mitt på stenen. Stenen har, som Brate skriver, antagligen varit liggande.

Nr 54. Figur 65.

W125C; SHM inv. nr 17565:3 och 25339:26 (ristningen har dubbla inventarienummer); Nilsson nr 144; Billow ATA 2505/24; Berthelsson ATA 2505/24, nr 3; Helmfrid ATA 430/37 nr 38:3; Jansson ATA 3430/57, nr 43; Owe ATA 329-700-1999, nr 47.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 49×34×8 cm. Runhöjden är 5–5,5 cm. Det hittades 1924 bland stenar som vräkts ner från långhusmuren i samband med renoveringen. Ej reliefhugget.

[43] Av Evert Salberger (1978 s. 149ff), tolkat som mansnamnet *Sluta*.

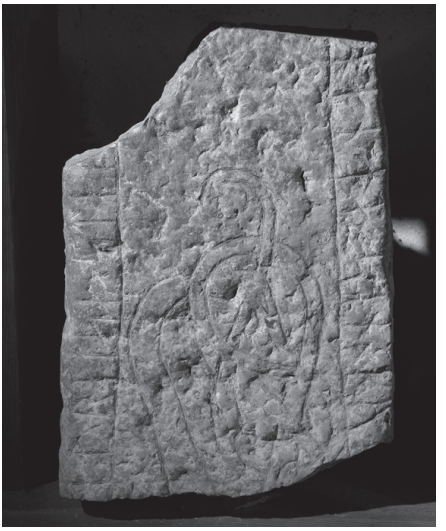

Figur 65. Nr 54. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Inskrift: **...it × raisa × stai-... ... ...oanta × sin × kuþ ...**
5 10 15 20
... let rœisa stœin ... boanda sinn. Guð ...
... lät resa stenen ... sin make. Gud ...

Jansson har samma läsning. – Williams: **...it × raisa × stai... ... ...oanta × sin × ku- ...** – Billow: **...it × raisa × stai... ... ...oanta × sin × ku...** – Helmfrid: **...it × raisa × stai... ... ...oanta × sin × kuþ...** – Nilsson: **...it × raisa × stai... ... ...oanta × sin × kuþ...**

Till läsningen (Jansson, med mina kommentarer inom [ ]): »I 1 **i** finnes mitt på hst en mycket liten, naturlig fördjupning. 2 **t** och 16 **t** ha dubbla bistavar [liksom även 9 **t**]. 4 **a** har, i likhet med övriga **a**-runor, dubbelsidig bst. 6 **s** har formen [utelämnat i rapporten – **s**-runan har en bst upptill till vänster liknande en **a**-bst]. Efter 11 **i** finnes vid nedre ramlinjen ett mycket kort spår av r.12. Därefter är stenen avslagen; inskriften fortsätter i fragmentets högra kant med r. 13 **o** (ᛋ). 15 **n** har dubbelsidig bst. Sk efter 17 **a** står på ett ojämnt ställe men är fullt tydligt. I 21 **k** finnes mellan hst och bst tre grunda prickar, som utan tvivel äro naturliga. Av 23 **þ** återstår delar av hst samt bst:s nedersta stycke.

Svart färg har spårats i vissa runor.»

Billow anger inte att det skulle finnas några färgspår på stenen. Slutet kan, som Nilsson antar, tolkas ”sin gode make”, men eftersom det finns ungefär lika mycket utrymme efter den sista runan som före den första så torde det ha stått ”Gud hjälpe anden” eller liknande.

Figur 66. Nr 55. Foto Henrik Williams.

Nr 55. Figur 66. Plansch 7.

W125D; SHM inv. nr 25339:27; Nilsson nr 145; Boström ATA 1953 (ej diarieförd); Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XV, ATA 3430/57, nr 44; Owe ATA 329-700-1999, nr 48.

Detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson), vilket utgör nedre högra delen av en runsten, har måtten 51×27×7 cm. Runhöjden är 4,5–6,5 cm. Stenen hittades i oktober 1953 i sakristians östra mur. Ristningen är, som Jansson skriver, djup och tydlig.

Inskrift: **...ftiʀ × haralt × faþur × ...**
5 10 15
... *æftiʀ Harald, faður* ...
... efter Harald, (sin) fader.

Jansson läser: **...ḟtiʀ × haralt × faþur ...** – Williams: **...ḟtiʀ × haralt × faþur ̣ ...** – Nilsson: **...ftiʀ × haralt × faþur ...**

Till läsningen (Jansson): »Av 1 **f** återstår endast bistavarna i stenens kant. 2 **t** har, i likhet med 10 **t**, bistavar på båda sidor om hst. 6 **a**, 8 **a** och 12 **a** ha dubbelsidiga bistavar. I 13 **þ** utgår bst från hst:s ändpunkter. Efter 15 **r** är stenen avslagen. Här finnas möjligen svaga spår av ett skiljeteckens vänstra del.

Runorna äro svarta, runbandet är rött med svarta konturlinjer. Ornamentiken är röd. Den röda färgen har flerstädes mörknat.»

Det avslutande skiljetecknet i stenens kant är imålat.

Figur 67. Nr 56. Foto Henrik Williams.

Nr 56. Figur 67.

W126A; SHM inv. nr 25339:28; Nilsson nr 146; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr X, ATA 3430/57, nr 45; Owe ATA 329-700-1999, nr 49.

Fragmentet hittades 1953 enligt en notering på ett fotografi av Ragnhild Boström (finns på Runverket) och utgör ”överdelen” av en sannolikt liggande runsten. Det har måtten 46×55×17 cm. Runhöjden är 8–9 cm. Jansson skriver: »Ristningen är tydlig med jämförelsevis breda linjer. Mitt på stenen finnes övre delen av ett kors. (Detta har säkerligen haft följande utseende)»

Inskrift: **...kstain : faþur : sin : k-...**
5 10 15
... *Sigstœin*(?), *faður sinn. Guð* (el. *goðan*) ...
... Sigsten(?), sin fader. Gud ... (el. sin gode fader.)

Jansson och Williams har samma läsning. – Nilsson: **...kstain : faþur : sin : k...**

Till läsningen (Jansson): »1 **k** är ej stunget; de fördjupningar, som finnas mellan hst och bst, äro ej huggna. 9 **þ** har oregelbunden form (ᚹ).12 **s** har formen ᛊ. 15 **k** är ej stunget. Av r.16 återstår endast en något snedställd hst samt upptill ett kort spår av översta stycket av en hst; runan har sannolikt varit **u**.

Runorna äro målade med mönjeröd färg. I ramlinjerna och i korsets konturlinjer påträffades mycket svaga spår av svart färg.»

Namnet är troligen *Sigstæinn*, 'Sigsten', med ca 20 runsvenska belägg. Andra möjligheter är exempelvis *Hagstæinn*, 'Hagsten', vilket återfinns på Sö 124 och *Folkstæinn*, 'Folksten', som finns på Sö 158. Notera även att namnet *Sigstæinn* förekommer på nästa sten. Huruvida det åsyftar samme person kan inte avgöras.

Nr 57. Figur 68. Plansch 8.

W126B; SHM inv. nr 25339:29; Nilsson nr 147; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr VI, ATA 3430/57, nr 46; Owe ATA 329-700-1999, nr 50.

Denna sten i violettbrun kalksten (Jansson) är i två delar med fullständig passning. Den hittades 1953 och har av fotografi i ATA att döma legat som golvsten i vapenhuset (jfr Boström 1977 s. 79). Mått: 73×47×12 cm. Runhöjden är 5–6 cm. Jansson skriver: »Ristningen är tydlig. Två olika slag av bruk täckte delvis ristningsytan. I det längs stenens kanter löpande bandet äro runorna ristade på vanligt sätt.»

Inskrift: **...ɑ × stain × eftiʀ × sigstain × faþur × sin × ɑuk × h...-kạ ...**
5 10 15 20 25 30
... *stæin æftiʀ Sigstæin, faður sinn, ok Helga*(?) ...
... stenen efter Sigsten, sin fader, och Helga (el. Helge) ...

Jansson har samma läsning. – Williams: **...ɑ × stain × eftiʀ × sigstain × faþur × sin × ɑuk × h̩--kạ ...** – Nilsson: **...ɑ × stain × eftiʀ × sigstain × faþur × sin × ɑuk × h...kɑ ...**

Till läsningen (Jansson): »1 **ɑ** har, i likhet med inskriftens övriga **ɑ**- och **n**-runor, dubbelsidiga bistavar. Skiljetecknen bestå genomgående av ett kryss. 2 **s** har som övriga **s**-runor (15 och 25) formen ᛋ. 3 **t** har dubbelsidiga bistavar. 7 **e** är tydligt stunget. 11 **ʀ** är stupmaður. 14 **g** är stunget med en liten, skarpt markerad och djup prick. Det, som gör läsningen alldeles säker, är att pricken hade svarta färgspår. I 22 **þ** träffar bistaven huvudstaven nära ändarna. 26 **i** är ej stunget. Efter 28 **ɑ** är stenen avslagen, inskriften fortsätter på det mindre stycket. Efter 31 **h**, som är lätt skadat, är ristningsytan bortslagen och ojämn. Här har en runa gått fullständigt förlorad. Av r.32 återstår nedre hälften av en hst. 33 **k** har förlorat övre delen. Av 34 **ɑ** återstår bst till vänster om hst samt i stenens kant tydliga spår av hst. Runföljden 31 **h** – 34 **ɑ** har möjligen varit **helkɑ**. (Mansnamnet *Helgi* finnes på Öl 41, Bägby, Gärdslösa sn.)

Figur 68. Nr 57. Foto Henrik Williams.

Inne på stenen är ristningsytan nedbottnad, varigenom den vackra ornamentiken framträder i relief. Runorna äro svarta, medan runbandet har en violett färgton (ej mönja). Ornamentiken är röd (mönja) med konturlinjerna dragna i svart. Den mindre ormen är troligen violett, dess öga har varit rött.»

Williams skriver om den andra runan i sin läsning **h-̣--kạ** »mkt osäkert spår av hst. botten». Den avslutande runföljden **h...-kạ** återger sannolikt ett namn *Hælga*. Huruvida detta är kvinnonamnet *Helga* eller ack. av mansnamnet *Helgi*, kan inte med säkerhet avgöras. Jansson menar i Gästriklands runinskrifter att det troligen är mansnamnet *Helgi* som avses (Jansson 1981 s. 160). För min del anser jag det troligare att det är Sigstens hustru som omnämns än att stenen också skulle vara rest efter en person vid namn Helge. Detta eftersom ordet *æftiʀ* eller *at* annars skulle saknas på stenen. Nilsson föreslår att ordet före *stæin* har varit *ræisa*, 'resa', men det kan också ha varit *retta*, 'uppresa', eller *haggva*, 'hugga'. Mest troligt är kanske det sistnämnda eftersom stenen mycket väl kan ha varit liggande.

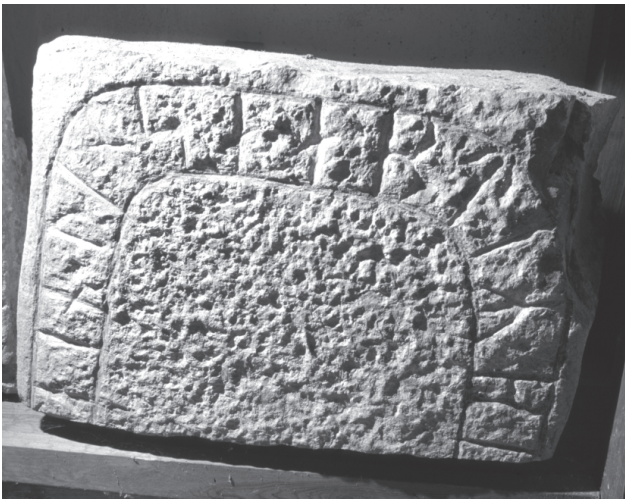

Figur 69. Nr 58. Foto Henrik Williams.

Nr 58. Figur 69. Plansch 9.

W126C; SHM inv. nr 25339:30; Nilsson nr 148; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XI, ATA 3430/57, nr 47; Owe ATA 329-700-1999, nr 51.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 36×54×14 cm. Runhöjden är 7,5–8 cm. Ristningen är tydlig.

Inskrift: **...ṭain · þinsa · abtiʀ · b-...**
5 10 15
... *stœin þennsa æftiʀ* ...
... denna sten efter ...

Jansson har samma läsning. – Williams: **...ṭain · þinsa · abtiʀ · b-...** – Nilsson: **...tain · þinsa · abtiʀ · bi...**

Till läsningen (Jansson): »Av 1 **t** kan hst skönjas i stenens kant; vänstra bst har gått fullständigt förlorad, den högra är helt bevarad. 2 **a** har dubbelsidiga bistavar liksom 4 **n**, 7 **n**, 9 **a** och 10 **a**. 6 **i** är ej stunget. I 11 **b** och 15 **b** utgå bistavarna från ramlinjerna. 14 **ʀ** är stupmaður.

I inskriften har mönjerött och svart växlat, med runorna målade i mönjerött. Ramlinjerna ha varit svarta.»

Williams kommenterar den sista runan på följande vis: »r. 16 bst. t[ill] hö[ger] längst upp snett nedåt 1 cm före brott». Av färgspåren att döma har runan haft en bst upptill till höger om hst. Runan bör läsas **l**, **r** eller **u**. Stenen kan ha varit liggande.

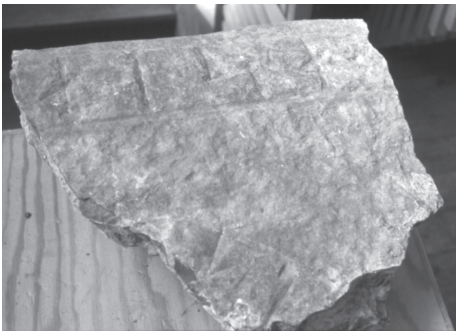

Figur 70. Nr 59. Foto Henrik Williams.

6.4. Innanför skyddsräcket, i väggnischen

Nr 59. Figur 70.

W125E; Nilsson nr 162; Boström ATA 5774/63; Waltå ATA 3937/75; Owe ATA 329-700-1999, nr 54.

Detta fragment i röd kalksten med spår av medeltida murbruk (Boström) har måtten 26×28×9 cm. Runornas höjd är 7 cm. Ej reliefhugget. Fragmentet ligger i väggnischen ovanför sten nr 6. Ragnhild Boström skriver: »Vid besök i Köpings kyrka på Öland, visade mig kyrkans vaktmästare, Albert Nelson, ett nyfunnet runstensfragment […] Fyndet gjordes i maj månad [1963], då kyrkogårdsmuren öster om kyrkan delvis omlades. En stor ask hade nämligen vuxit så nära muren, att denna på flera ställen hotade att rasa. Enligt vad kyrkans vaktmästare berättade, hade man lagt om cirka 4 – 5 m av muren. Förre lantbrukaren Hilvar Simonsson, Köpingsvik, som utförde arbetet, hade lagt märke till runstensfragmentet och överlämnat det till kyrkvaktmästaren.» Göran Waltå skriver: »Ristningen består av två runband. Det ”övre” bandet löper vid stenens kant och bär fyra synliga runor: ᛏᛁᛋᛏ Det ”nedre” runbandet löper snett i förhållande till det ”övre” och bär en synlig runa: ᛋ»

Inskrift: **...aisa × ... ...-- ᛁ ḥ...-...**
5

... rœisa ...
... resa ...

Göran Waltå läser alltså: **...aisa ... ...s...** – Williams: **...aisa · ... ...-s...** – Nilsson: **...aisa ḳ...**

Till läsningen (egen läsning): Runorna 1–4, vilka står i den ena slingan, är tydliga. I brottkanten finns runa 5 av vilken det återstår en cm nedtill av hst.

Tre cm därefter finns nedre delen av runa 6 varav 5 cm återstår av hst. Av r 7 **h** återstår nedre delen av hst och bistaven ned till vänster, den andra bst är svagare. Efter runa 7 finns ett 7 cm långt parti utan något spår av en runa. Av runa 8 återstår en cm nedtill av hst.

Nilsson tolkar inskriften som … *ræisa kumbl* …, '… resa kumlet …'.

Figur 71. Nr 60. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 60. Figur 71.

W125F; SHM inv. nr 17565:7; Nilsson nr 116; Billow ATA 2505/24; Berthelsson ATA 2505/24, nr 7; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:7; Jansson ATA 3430/57, nr 60; Owe ATA 329-700-1999, nr 55.

Detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson) har måtten 17×16×6 cm. Endast de övre delarna av runorna är bevarade, den högsta runan är 5,5 cm. Fragmentet påträffades 1924 bland stenar som vräkts ner från långhusmuren. Ej reliefhugget.

Inskrift: **…n f-þ-…**
5
… *faður* …
… fader …

Jansson läser: **…n k-ḷu…** – Williams: **…ṇ ḟ-þṵ…** – Nilsson: **…n ḟ-þuṛ …** På Billows teckning kan inte någon runa säkert läsas, han skriver också: »Runorna mkt osäkra.» Helmfrid skriver: »Av runor återstå blott obetydliga fragment.»

Till läsningen (egen läsning): Av runa 2 **f** återstår de båda bistavarna och hst övre del. Av runa 4 **þ** återstår övre halvan. Runa 5, varav toppen återstår, är av sammanhanget sannolikt ett **u**, även om **r** också är möjligt. Janssons kommentarer: »1 **n** har förlorat hst:s nedre del. Av 2 **k** är toppen bevarad. Mellan 1 **n** och 2 **k** finnes intet säkert sk. Av r.3 finnes övre delen av en hst

omedelbart till höger om en urgröpning i ristningsytan. I 4 **l** finnas svaga spår av bst i en naturlig urgröpning. Endast övre delen av runan är i behåll. Av 5 **u** är endast toppen bevarad; runan skulle därför möjligen kunna uppfattas som **r**.»

Helmfrid skriver att detta fragment och fragment nr 9 »göra intryck av att ha tillhört samma runsten». Huruvida det är fallet kan dock inte avgöras.

Figur 72. Nr 61. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 61. Figur 72.

W125G; SHM inv. nr 15535:14; Nilsson nr 106; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:11; Jansson ATA 3430/57, nr 57; Owe ATA 329-700-1999, nr 56.

Fragmentet i grå kalksten med delvis brunaktigt ytskikt (Jansson) har måtten 18×19×6 cm. Runhöjden är 7 cm. Helmfrid anger inv. nr 15535:11 på SHM. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. På stenen finns ett runband och en korsande smalare slinga.

Inskrift: **... at ...**
... *at*(?) ...
... efter(?) ...

Jansson skriver: »I runbandet skönjas två runor, sannolikt **a** och **t**. I **t**-runan äro bistavarna dock otydliga på grund av vittring». – Williams: **...a-...**, eller möjligen: **...-a...** – Helmfrid: **...ai...** – Nilsson: **...at...**

I SHMs inventariebilaga anges: »Starkt ytskadad. Möjligen kan runan **a** läsas.» Eftersom det efter runa 2 kommer ett korsande runband är ordet enligt min mening sannolikt *at*, 'efter'. Nilsson ger ingen tolkning av inskriften.

Figur 73. Nr 62. Foto Henrik Williams.

Nr 62. Figur 73.

W125H; SHM inv. nr 17565:9(6); Nilsson nr 115; Lindroth brev till Riksantikvarien 23/6 1916 och 6/8 1916; Helmfrid ATA 430/37, nr 38:9; Jansson ATA 3430/57, nr 54; Owe ATA 329-700-1999, nr 57.

Fragmentet i grå kalksten (Jansson) har måtten 33×31×5 cm. Runhöjden är 8 cm. Ej reliefhugget. Stenen hittades av Elis Pettersson på den södra kyrkogårdsmuren sommaren 1916. Lindroth skriver i sitt brev i augusti: »Trol. uppkastat ur en nyupptagen grav.» Vidare skriver han: »Brottytan tyder på gammalt brott.»

Inskrift: **...-rtr ᚿ kiar...**
5
... *gærði* (el. *gærðu*) ...
... gjorde ...

Jansson och Helmfrid har samma läsning. – Williams: **...-rtr · kiaṛ...** – Nilsson: **...rtr · kiar...** – Lindroth: **...-rtr · kiar...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 återstår endast ett kort stycke av hst vid nedre ramlinjen. 2 r har förlorat övre delen. 3 t har dubbelsidig bst. 5 k är ej stunget, ej heller 6 i. 7 a har bst endast till vänster om hst. 8 r har genom flagring förlorat bst:s två övre led.»

Vilket namn som döljer sig i inskriftens början är ej klart, det kan t.ex. vara *Svartr*, 'Svart', belagt på U 1118, eller *Biartr*, 'Bjärt', som sannolikt återfinns på U 676 där det är ristat **bartr**. Däremot duger knappast Nilssons förslag *Sigvartr* (el. snarare *Sigvarðr*) 'Sigvard', vilket normalt ristas med en **þ**-runa. Notera att fragment nr 9 ovan också har inv. nr 17565:6 och 9 på SHM.

Figur 74. Nr 63. Öl 48. Fragmentet inmurat upp och ner. Foto Jan Schober.

6.5. Ristningen inmurad i sakristian

Nr 63. Figur 74–75.

Öl 48; W120D; Nilsson nr 88; Gustavson ATA 635/73, Fv 1974 s. 214.

Detta fragment i gulgrå kalksten (Gustavson) sitter inmurat upp och ner i sakristians norra yttermur, till vänster om dörren, 165 cm ovanför marken. Fragmentet är en del av Öl 48 vilken blev känd 1797 då Hilfeling beskrev stenen. Hilfeling skriver: »Uti Söd Östra hörnet af Östra Tornet ut åt kyrkogården syntes nedre vid jorden en kant af en inmurad Runesten». Stenen var, som nu, inmurad upp och ned alldeles i hörnet av tornet, se figur 75. Stenen försvann sannolikt när den medeltida kyrkan revs 1805. Kyrkvaktmästaren Gilbert Nelson i Köping hade 1972 rapporterat att fragmentet satt inmurat i kyrkan och Gustavson granskade fyndet den 11 januari 1973. Mått: 32×10 cm, runhöjden är 9 cm.

Inskrift och tolkning enligt Gustavson 1974, med det inom [ ] efter Hilfeling 1797:

...u ist[in · -t · sun · sin] ...
5 10
... *stœin at sun sinn* ...
... stenen efter sin son ...

Williams har samma läsning. – Enligt Brate i Ölands runinskrifter (s. 116) läste Hilfeling år 1797: **ui · stin · nt · sun · sin**. – Liljegren, L 1294, återgav, som Brate skriver »troligen med rätta denna inskrift såsom: ...**u · stin · ɑt · sun · sin**». Detta tolkade Brate: »reste stenen efter sin son». – Nilsson anger inskriften som: **...ui · stin · ɑt · sun · sin**.

Till läsningen (Gustavson 1974): »Runorna säkra; **t** har sannolikt ensidig bistav. Full visshet kan inte vinnas eftersom ristningsytan är något skadad på platsen för en eventuell högerbistav.»

I sin rapport 1973 (ATA dnr 635/73) skriver Gustavson: »1 **u** något skadad i toppen, liksom 4 **t**, vilkens högra bistav därigenom endast svagt skönjes. Inga spår av sk mellan 2 **i** och 3 **s**, ej heller av runor före eller efter r. 1–4.»

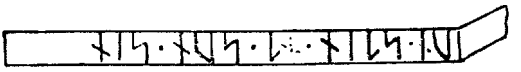

Figur 75. Nr 63. Öl 48. Efter Ölands runinskrifter, plansch XXX, Hilfelings teckning. Notera att stenen var inmurad med inskriften upp och ner.

På Hilfelings teckning är stenen åtm. 90 cm lång, men större delen är numera bortslagen. Gustavsons tolkning är sannolik. Man skall dock notera att skrivformen **istin**, eller något liknande, för ordet *stœin*, inte tidigare är känd från Öland. Likaså skall man notera att uttrycket *at sun sinn*, 'efter sin son', normalt i runinskrifterna föregås eller följs av ett namn. Endast en gång, av 14, står ordet *stœin* före detta uttryck. Det är på den försvunna Sö 317, där inskriften enligt Peringskiöld lyder: **: sikeuatr : ri... ...in : at : sun sin : olaf**. Eftersom avståndet mellan **ri...** och **...in** i denna sörmländska inskrift enligt träsnittet i Bautil är så pass litet blir tolkningen med all sannolikhet: *Sighvatr rœisti stœin at sun sinn Olaf*, 'Sigvat reste stenen efter sin son Olov'. En alternativ läsning och tolkning av inskriften på Öl 48 är därför:

... uist[in · -t · sun · sin] ...
... *Vistœinn at sun sinn* ...
... Visten efter sin son ...

Inskriften på Öl 48 har ristats på smalsidan. Detta förekommer i ytterligare fyra fall på ristningarna från Köpings kyrka, nämligen på nr 34, 36, 38 och 45. På nr 34 och 38 finns det runor även på stenens bredsida, de övriga har där endast ornamentik. Även på Öl 48 kan således stenens inledande inskrift finnas på en f.n. dold sida. På smalsidan skulle inskriften kunna fortsätta med en text med innebörden att även Visten lät resa stenen till minne av den döde.

Det som talar emot denna alternativa tolkning är att det i sju av åtta fall alltid är kvinnor som nämns på detta sätt i inskrifterna. T.ex. på U 255 från Fresta kyrka i Uppland där det står: **× iluki × lit × raisạ × ---ṇạ × ----ʀ × biarn × broþur × sin × auk × giluk × at × sun sin** ×, dvs: *Illugi let rœisa* [*stœi*]*na* [*æfti*]*ʀ Biorn, broður sinn, ok Gillaug at sun sinn.* 'Illuge lät resa stenarna efter Björn, sin broder, och Gillög efter sin son'.

Den enda sten där en man nämns före uttrycket *at sun sinn* är den försvunna U 585 från Igelsta i Söderby-Karls socken där inskriften enligt Bureus börjar: **: kitli:biarn : lit : kubta : þita : kiarþ : auk : abiarn · at · sun : sin : kuþan** (etc.) dvs: *Kœtilbiorn let kumbl þetta gœrva*(?) *ok Abiorn at sun sinn goðan* (etc.), 'Kättilbjörn lät göra detta minnesmärke och Åbjörn till minne av sin gode son' (etc.)

Detta enda exempel ger endast ett svagt stöd för att vi även på Öl 48 skulle ha ett mansnamn före uttrycket *at sun sinn*. Inte heller om man undersöker de fem runstenarna med uttrycket *æftiʀ sun sinn* finns det ett mansnamn före uttrycket. Mer sannolikt är att vi istället på Öl 48 har det hittills enda öländska exemplet på skrivningen **istin** för ordet *stœin*. Skrivningen av ordet *stœin* med inledande **i**-runa förekommer ett 15-tal gånger i det svenska runstensmaterialet.

Om det är möjligt bör den lilla stenen tas ut från kyrkmuren. Även om vi inte får något svar på tolkningen kan man förhoppningsvis konstatera huruvida någon annan sida bär runor eller om den enbart är ornerad. Skulle även en bredsida bära runor är den föreslagna alternativtolkningen något mer sannolik. Den inledande texten, på bredsidan, skulle då ange vilka som reste stenen, följt av uppgiften på smalsidan att även Visten lät resa/reste stenen efter den döde. Med Gustavsons läsning skulle istället huvudtexten anges på smalsidan där det före ordet *stœin* står ett verb i pluralis t.ex. *rettu* 'uppreste', *hioggu* 'höggo' eller *rœistu* 'reste'.

Nilsson daterar inskriften till medeltiden (jfr ovan kapitel 4.2). Men stenen är säkert vikingatida och ristad samtidigt med de övriga – annars hade den inte blivit inmurad nertill i den medeltida kyrkan.

6.6. Försvunna ristningar

Nr 64. Figur 76.

SHM inv. nr 25339:8; Nilsson nr 126; Jansson ATA 3430/57, nr 13; Owe ATA 329-700-1999, nr A.

Detta fragment i grå och röd kalksten (Jansson) låg både 1957 och 1975 på den näst översta hyllan. Enligt Jansson hade stenen måtten 26×18×7 cm och var »vackert reliefhuggen».

Inskrift enligt Jansson: **...karþi** × **moþ̣u...**
5

...-gærði, moður ...
...-gärd, (sin) moder ...

Nilsson läser: **... karþi** × **moþu...**

Till läsningen (Jansson): »Runorna äro vända. 1 k är ej stunget. 2 a har kort, dubbelsidig bst. Sk efter 5 i består av ett litet kryss. 7 o har förlorat nedre delen. Av 8 þ och 9 u återstå endast topparna.

Runorna ha varit svarta liksom den nedbottnade ytan. Runbandet har varit rött.»

Figur 76. Nr 64. Nu försvunnet. Foto Iwar Anderson, Runverket, RAÄ.

Eftersom runföljden tycks utgöra en del nära slutet av en inskrift och vi här har en hörna bevarad av stenen, utan rotända, kan stenen tänkas ha varit liggande.

Stupade runor återfinns även på nr 27 och 30. Av sammanhanget att döma utgör de inledande runorna ett kvinnonamn, eller delar av ett kvinnonamn. Om inte runorna **moþu** följde på de första fem runorna skulle runföljden däremot ha tolkats som ordet *gærði*, 'gjorde'. Nilsson tolkar det inledande namnet (i ack.) som *Garði*, 'Gärd', ett i övrigt från runstenarna okänt kvinnonamn. Jag menar istället att runföljden utgör slutet av ett kvinnonamn på *-gærði* (ack.), t.ex. något av de vanliga *Ingigærð(r)*, 'Ingegärd' eller *Þorgærð(r)*, 'Torgärd'.

Figur 77. Nr 65. Nu försvunnet. Foto H. Andersson 1933, ATA, RAÄ.

Nr 65. Figur 77.

SHM inv. nr 15535:3; Nilsson nr 95; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:3; Jansson ATA 3430/57, nr 56; Owe ATA 329-700-1999, nr B.

Fragmentet i brunviolett kalksten (Jansson) förvarades 1957 i väggnischen och låg 1975 på den översta hyllan. Enligt Jansson hade fragmentet måtten 19×13×5 cm och var inte reliefhugget. Det påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården.

Inskrift enligt Jansson: **...org · ...**
…-*borg* (el. -*biorg*) …
…-borg …

Helmfrid läser: **...org**. – SHMs inv.bil.: **...ork...** – Nilsson: **...org...**

Till läsningen (Jansson): »Före 1 **o**, som har snett ned åt höger gående bistavar, finnas inga spår av ristning. I 3 **g** är punkten grund men förefaller att vara säker.»

Runföljden utgör sannolikt slutet av ett namn på '-borg', t.ex. Ingeborg. Nilsson föreslår att det är ett namn på *Þorg*-, 'Torg-', vilket omöjliggörs av det avslutande skiljetecknet.

Figur 78. Nr 66. Nu försvunnet. Foto H. Andersson 1933, ATA, RAÄ.

Nr 66. Figur 78.

SHM inv. nr 15535:10; Nilsson nr 102; Helmfrid ATA 430/37, nr 40:12; Jansson ATA 3430/57, nr 59; Owe ATA 329-700-1999, nr C.

Detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson) låg 1957 i väggnischen och 1975 på den översta hyllan. Enligt Jansson hade det måtten 10×9×4 cm med runhöjden 5 cm och var inte reliefhugget. Helmfrid anger inv. nr 15535:12 på SHM. Fragmentet påträffades 1915 i en åker väster om kyrkogården. Jansson skriver »På den lilla stenen finnes ett kort stycke av ett runband.»

Inskrift enligt Jansson: **... rit- ...**
... *retti* ...
... uppreste ...

Helmfrid läser: **... ritu ...** – SHMs inv.bil. läser osäkert från höger till vänster: **...ilr...** – Nilsson: **...rit...**

Till läsningen (Jansson): »1 **r** har förlorat hst. Vid 2 **i** går en naturlig fördjupning till vänster om toppen. Runan är ej stungen. 3 **t** har bst endast till vänster om hst. Av r.4, som står vid fragmentets kant, återstår en tydlig hst. Snarast har runan varit **i**, eftersom ingen utgångspunkt för någon bst kan iakttagas.»

Nilsson ger ingen tolkning av runföljden, men eftersom den sista runan sannolikt har varit **i** blir tolkningen med all säkerhet *retti*, 'uppreste'.

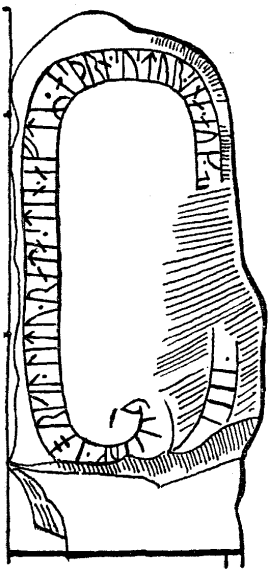

Figur 79. Nr 67. Öl 49. Försvunnen. Efter Ölands runinskrifter, plansch XXX, teckning av J. Peringskiöld.

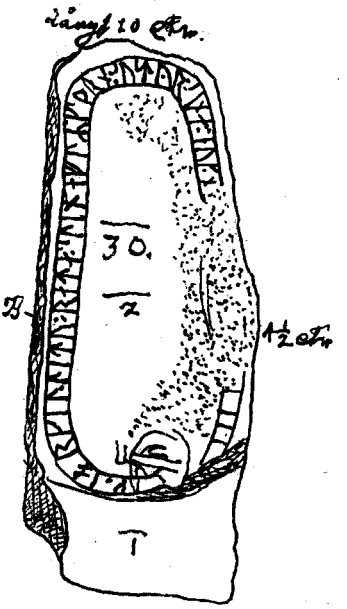

Figur 80. Nr 67. Öl 49. Försvunnen. Efter teckning av Rhezelius, koncept nr 30.

Nr 67. Figur 79–80.

Öl 49; Nilsson nr 89; Rhezelius Monumenta Runica in Ölandia, koncept nr 30, utskrift nr 18; Peringskiöld, Monumenta Sveo-Gothorum VIII, 38, teckning.

Denna runsten är endast känd genom två granskningar på 1600-talet, dels av Rhezeilius och dels av Peringskiöld. Enligt Rhezelius låg runstenen »på kyrkegården widh wester Tornet på söder sidhan i wrån wid wapenhuset, är huggen i röd steen». Sannolikt avses röd kalksten. Storleken på runstenen var enligt granskarna ungefär 150×66 cm.

Inskrift enligt Peringskiölds teckning:

...--- -uk · ịorkil · litu · rata · stin · aftʀ · asþrn · sustur · sina ·
5 10 15 20 25 30 35 40

auk · ạ-... ... · ----...
45 50

... ok Jorkell letu retta stœin at æftiʀ **asþrn**, *systur sina, ok ...*

... och Jorkel läto uppresa stenen efter **asþrn**, sin syster, och ...

Rhezelius läser: **...-... uk · iorkil · litu : rata : ṣtin efṭʀ ksþrn : sustyr : sina : -uk · n... ...----...** – Ahlqvist (1825 s. 160 not 1) skriver om Öl 49: »Såsom den saknas i Bautil, will jag här anföra stenskriften efter Rhezelii handskrift N:o 18. Den lyder sålunda: – – uk . Torkil . litu . Rata . stin . aftr . Asthra . sustyr . sina . auk – – – d.ä. – – och Torkel låto resa sten efter sin syster Esther och – –». – Brate anger följande inskrift: **...-uk · iorkil · litu · rata · stin · aftʀ · asþrn · sustur · sina · auk · ...** – Nilsson anger inskriften som: **... uk þorkil litu rata stin aftʀ asrun sustur sina auk ...**

Till läsningen (efter i första hand Peringskölds teckning med kommentarer utifrån Rhezelius teckning): Inskriften inleds med ett namn av vilket större delen av tre hst återstår. Huruvida den fjärde runan har ingått i namnet eller varit en del av ordet *ok* kan inte avgöras. Av 7 **i** saknas ev. övre delen av hst, Rhezelius har full höjd på hst, ingen bistav är angiven. Alla **s**-runor är kortkvist-**s**. R. 29 där Peringsköld läser **a** är ett klart **k** hos Rhezelius. R. 31 **þ** har en något högt placerad bst både hos Peringskiöld och Rhezelius. Av 47 **a** återstår vänster bst och nedre delen av hst, Rhezelius har här en knapp full hst med **n**-bst. Därefter är ytan skadad, ett ca 40 cm långt parti av inskriftens högra del har gått förlorat, möjligen finns nedre delen av en hst före skadan. Skadan fortsätter även i det parti där Peringskiöld och Rhezelius har angett fyra huvudstavar.

Runföljden **iorkil** återger, enligt vad jag känner till, ett tidigare okänt mansnamn *Jorkell*, 'Jorkel'. Förleden är (fvn.) *jórr 'vildgalt', efterleden en sammandragen form av det vanliga *kætill*. Det betyder egentligen 'kittel', men som namnelement har det troligen betydelsen 'hjälm'. Tidigare har namnet tolkats som mansnamnet *Þorkell*, 'Torkel', men såväl Peringsköld som Rhezelius läser **iorkil**, varför namnet i första hand bör tolkas i enlighet med denna läsning. Vilket kvinnonamn som finns bakom runföljden **asþrn** kan inte avgöras, Rhezelius **k**-runa är förmodligen fel för **a**, vilket redan Ahlqvist har antagit. Brate föreslår *Asrun*, 'Asrun', där **þ** skulle ha felästs för **r** och **r** för **u**. Men eftersom både Rhezelius och Peringskiöld läser **þr** får vi anta att läsningen är riktig. Däremot kan det finnas någon felristning i runföljden. Namnet skulle kunna ha tolkats som **Asþorn*, 'Astorn', ett i övrigt okänt namn. Dock är förleden *As-* mycket vanlig som namnelement och även *-þorn* förekommer som efterled i en del namn, eller som självständigt namn. Problemet är dock att samtliga belägg jag känner till är mansnamn. Vilket är väntat eftersom slutleden *-þorn* rimligen kommer av ordet *þorn* (mask.) som betyder törnbuske eller törne. Den avslutande **n**-runan kan inte vara en felristad **a**-runa eftersom kvinnonamnet **Asþora*, 'Astora', borde ha varit ristat **asþ**[**o**]**ru** (ack.).

6.7. Stenen funnen i Hässleby

Nr 68. Figur 81.

Nilsson nr 118; En nyupptäckt väldig öländsk runsten. I: Ölandsbladet 30/7 1936; Helmfrid ATA 430/37, nr 26; Jansson ATA 4685/43; Gustavson ATA 4144/71, 1977 s. 19.

Denna runsten påträffades 1935 vid Hässleby gård i Köpings socken, gården ligger 4 km NO om kyrkan. Jansson skriver:

Runstenen kom i dagen då mangårdsbyggnaden reparerades. Det visade sig nämligen då, att den översta trapphällen bar ristning på den sida som legat dold. Runstenen har innan den inlades som trapphäll använts som gravhäll och för detta ändamål omhuggits. Därigenom har stora partier av inskriften gått förlorade.

Året efter fyndet kunde man i Ölandsbladet den 30 juli 1936 bl.a. läsa:

Den mäktiga stenflisan släpades undan och sattes mot en stenmur, och här upptäckte lektor Sven Elvius den häromdagen på en av sina forskningsresor i bygderna. Han underrättade riksantikvariens ombud i Borgholm om saken, vilken även tog den i besiktning och av ägaren erhöll löfte, att den skulle få deponeras och uppsättas i Ölands forngård.

Björn Helmfrid som just höll på att granska runstenarna i Köping undersökte stenen den 29 juli. Stenen flyttades senare till Ölands Forngård, numera Borgholms stadsmuseum. Gustavson skriver (1971):

Grå kalkstensflis. Höjd 2,15 m, bredd över mitten 1,02 m, tjocklek c. 20 cm. Runornas höjd 20 cm. Ristningsytan är skrovlig och ristningen svår att urskilja på många ställen. Stenen har sekundärt omhuggits, varvid stora delar av inskriften har gått förlorade. Den är nu hålkälad på kortsidorna, nu utfyllt med cement, samt på den högra långsidan. Vänstra långsidan är rakt omhuggen. På stenens nedre hälft finns en genomgående vågrät spricka. På baksidan sitter två lodräta järnbalkar, som är fästade vid stenen med 7 genomgående bultar.

Notera de höga runorna, de är minst dubbelt så stora som några andra runor från Köpings kyrka. Gustavson skriver också (1977):

Grå kalksten, mått: 230×116×19 cm. Baksidan mycket nött och slät, kanterna skråhuggna. Höger långsida är profilerad som en skråkant. Överst är ristat ett likarmat kors med mot ändarna bredare armar. Runt kanten en runslinga. En stor del av inskriften gick förlorad när stenen fordom omhöggs till gravsten.

I Ölandsbladet står det angående stenens tidigare historia:

Var runstenen ursprungligen stått är ju omöjligt att angiva. Under 1600-talet tycks den ha tillgripits för att passa till gravsten, vilket framgår av att en kerub lär ha funnits i ena hörnet. Runorna vände man sedan nedåt, vilket man också gjorde när stenen någon gång på mitten av 1800-talet togs från kyrkogården och började användas som trappflisa. Man skulle nämligen då

Figur 81. Nr 68. Hässleby. Nu vid Borgholms stadsmuseum. Foto Helmer Gustavson, ATA, RAÄ.

»ränsa upp» på kyrkogården, varvid det stod var och en fritt att hemföra och bruka gamla överblivna gravstenar. Tack vare detta förfarande har emellertid den ursprungliga stenen och inskriptionen räddats om än i skamfilat skick, och nu blir flisan åter runsten i Ölands forngård, dit den tack vara [sic] förstående välvilja av den ursprungliga upptäckaren och ägaren donerats.

Men enligt muntlig uppgift från Ragnhild Boström har inte stenen varit en gravhäll, utan stenen användes under medeltiden och fram till 1762 som altarskiva. Detta år ersattes nämligen stenaltaret med ett träaltare och stenen kom senare att hamna i Hässleby.

Inskrift enligt Gustavson (1971):

fruþi × ...--------- × karl × auk ...-...-...-- faþur · sin kuþan
5 10 15 20 25 30 35

Froði … Karl ok … faður sinn goðan.
Frode … Karl och …, sin gode fader.

Jansson läser: **fruþi × ---------- × karua auk ... --u- faþur · sin kuþan**. – Helmfrid: **fruþi × ... × k...ru × auk ... -i faþur sin kuþan**. – Nilsson: **fruþi × ... × kạrl × auk ... faþur · sin kuþan**. Jag har inte granskat inskriften.

Till läsningen (Gustavson 1971): »Framför 1 **f** intet spår av sk. Efter 5 **i** sannolikt nedre vänstra armen av ett sk bevarat. Därefter ett 118 cm långt stycke, där efter omhuggningen resterna av ett tiotal runor finns bevarade. R. 12 har sannolikt varit **a**. Större delen av en hst samt en högerbistav är bevarade. Av r. 14 är hst bevarad. Till höger om denna kan toppen och ett kort mittstycke av en **k**-bistav anas. I 16 **a** är större delen av hst bevarad. Högra bistaven skönjes endast svagt och av vänstra bistaven saknas anslutningen till hst. En kort lodrät fördjupning som bildar en fortsättning av bst i 18 **l**

förefaller ej huggen och når ej ner över ramlinjens mitt. Därefter finns obetydliga rester av kryssformat skiljetecken. I 21 **k** saknas den övre delen av bst till följd av omhuggningen. R. 24 har varit **r** eller **u**. Genom omhuggningen och kantvittring är endast nedre hälften av runan bevarad. Av 26 **f** saknas toppen av hst och av bistavarna är endast anslutningen av den nedre bistaven till hst bevarad. I 27 **a** saknas övre hälften av hst och större delen av den högra bistaven. Omhuggningen har även tagit bort toppen av hst i 28 **þ**. Sk efter 30 **r** är punktformat.

Några spår av en sekundärt tillkommen inskrift finns ej.»

Jansson skriver i sina kommentarer om det skadade partiet efter runa 5 **i**: »På ett 118 cm långt stycke synas spår av tio runor. Troligen ha dock fler än tio runor stått på det skadade stycket.» Jansson läser **karua** istället för **karl** × och kommenterar sin sista runa med att den är svårt skadad. Jansson fortsätter:

Därefter en fördjupning i vilken man möjligen ser spår av ett sk, som har haft korsform.

Även på högra sidan är inskriften borthuggen. Det skadade partiet mäter 120 cm. Där synas på undre ramlinjen säkra spår av endast tre runor.

Runan 26 [24 enl. Gustavson] har av stavarnas riktning att döma varit **u**. 29 **a** [27 enl. Gustavson] har under den övre bistaven en fördjupning som gör runan lik ett **o**.

Mansnamnet *Froði*, 'Frode', är i övrigt bland runinskrifterna endast känt från en östgötsk runsten, Ög 153 Styrstads kyrka. *Karl* är däremot ett vanligt namn, belagt ett 30-tal gånger på svenska runstenar.

6.8. Stenar i Statens historiska museum

Nr 69. Figur 82. Plansch 9–10.

SHM inv. nr 25339:31; Nilsson nr 149; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr I, Fv 1954 s. 83f, ATA 3430/57, nr 48; Anderson Fv 1954 efter s. 88.

Detta var, enligt uppgift från Ragnhild Boström, det första fynd som gjordes i samband med rivningen av 1800-talskyrkan. Stenen i violettbrun kalksten (Jansson 1957) hittades i oktober 1953 i norra långhusmuren, drygt 3 meter ovan marken. Angående fyndomständigheterna se vidare kapitel 2.1 ovan. En kopia av stenen finns fastklamrad i östra väggnischen. Jansson skriver 1957: »Djupt huggen med i ornamentiken bredare linjer än i runinskriften.» Stenen, som inte är reliefhuggen, har måtten 77×65 (i smaländan 58 cm) ×11 cm, runhöjden är 7,5–8 cm.

Figur 82. Nr 69. I SHM. Foto förf.

Inskrift: **... -uk : þaiʀ bruþr · litu · reisa · stain eftiʀ · skuka ...**
5 10 15 20 25 30 35
... ok þœiʀ brøðr letu rœisa stœin œftiʀ Skoga ...
... och hans(?) bröder läto resa stenen efter Skoge ...

Jansson läser: **... -uk : þaiʀ bruþr · litu · reisa · stain eftiʀ · skyka ...** – Nilsson: **...ạuk : þaiʀ bruþr · litu · reisa · stain eftiʀ · skyka ...**

Till läsningen (Jansson 1957, med mina kommentarer inom [ ]): »Av r.1 återstår endast ett 2,5 cm. långt stycke vid nedre ramlinjen. 2 **u** har förlorat toppen. Sk efter 3 **k** består av två punkter. 5 **a**, 21 **a** och 24 **a** ha dubbelsidiga bistavar. 7 **ʀ** och 31 **ʀ** ha svensk-norsk form; runornas höjd är halv normalstav. Sk saknas efter 7 **ʀ**. 10 **u** är ej stunget; den skåra, som finnes nedtill mellan hst och bst, intill den senare, är otvivelaktigt naturlig. Sk efter 12 **r** består av en punkt, mitt i slingan. I 14 **i** finnes, något under hst:s mitt, en liten fördjupning, som sannolikt är naturlig. 15 **t** har dubbelsidiga bistavar. Sk efter 16 **u** består av en punkt. 18 **e** är stunget med en liten, men tydligt rundad punkt exakt mitt på staven. 20 **s**, 22 **s** och 32 **s** ha svensk-norsk form; runorna äro något kortare än en halv hst. Sk efter 21 **a** består sannolikt av endast en punkt; den fördjupning, som finnes upptill i slingan, gör nämligen intryck av att vara naturlig. 23 **t** och 26 **n** ha dubbelsidiga bistavar. Sk saknas efter 26 **n**; den grop, som där finnes är av samma karaktär som de naturliga fördjupningarna i ristningsytan. Därtill kommer att inga färgspår finnas i fördjupningen, vilket sannolikt hade varit fallet, om fördjupningen hade varit avsedd som sk. 27 **l** [skall vara **e**] har mitt på staven en rund, grund fördjupning, som förefaller att vara huggen. 29 **t** har bistavar på båda sidor om hst. 30 **i** och 31 **ʀ** stå på ett ojämnt ställe men äro fullt tydliga. 33 **k** är ej stunget. [I 34 **u** finns en fördjupning nedtill, möjligen avsiktlig, men ej imålad varför runan snarare läses **u** än **y**.] 36 **a** har förlorat största delen av högra bst genom att stenen här har slagits av.

Ristningen är uppmålad på följande sätt: runorna äro orangeaktigt mönjeröda, ramlinjerna äro svarta. Ornamenten äro i två färger; den ena ormen har mönjerött huvud och kropp, den andra ormen är svart. Det bevarade ormögat är rött, med svart konturlinje. De målade partierna lågo dels fria, dels täckta av medeltida bruk. I ramlinjerna torde den svarta färgen ha bevarats praktiskt taget överallt, medan däremot färgen i runorna på vissa partier har försvunnit (runföljderna 1–3 **k**, 13 **l** – 22 **s** och 27 **e** – 31 **ʀ**). Färgen är omkring 0,5 mm. tjock och är tydligen den enda uppmålningen; något annat färglager finnes icke. Man kunde konstatera, att runorna ha målats först och att huvudstavarna ha dragits ned i ramlinjen; vid deras ändpunkter ligger den röda färgen under den svarta. (Det är endast på dessa ställen som två färglager finnas.)»

Iwar Anderson skriver i sin beskrivning i Fornvännen: »På nacktofsen kunde inga färgspår iakttagas. Alla runor ha på bilden målats röda, trots att färgspår i flera av dem ej kunde upptäckas. Det rödas exakta ursprungliga nyans kan ej fastslås; detta gäller alla rekonstruktionerna. Blymönjans karakteristiska kulör är dock påtaglig.»

Runorna 1–3, 13–22 och 27–31, liksom skiljetecknen efter runorna 3, 12 och 26, har enligt min bedömning i flertalet fall rester av vit färg. Se också kapitel 4.1 ovan.

Nilsson tolkar de första runorna som en del av ett namn på *-laug*, t.ex. *Gunnlaug*. Det är emellertid sannolikare att runföljden återger ordet *ok*. Uttrycket *ok þœiʀ brøðr* återfinns nämligen i åtminstone ett dussin svenska runinskrifter. Runföljden **skuka**, vilket återger ett namn i ackusativ, är inte helt lättolkad. Namnet kan vara skadat, dvs läsas **skuka...**, men den läsningen ger inga kända namn. En läsning **skyka** ger inte heller något säkert namnbelägg; några namn *Skyk*(*k*)*i*, *Skyg*(*g*)*i* eller *Skøg*(*g*)*i* är inte belagda. Nilsson tolkar namnet som 'Skög', eller 'Skägge'. Det senare tror jag inte på eftersom **y**-runan aldrig återger ett *æ*-ljud. Tänkbara namn erhålls om runan istället läses som **u**. Ett *Skugge* är belagt som tillnamn från 1361, på en "Birghe Skugge" från Västra Härad i Småland. Den "Geriko Skyckä" (dat.) som nämns 10/2 1348 från Finland är säkert samme person vars tillnamn annars skrivs "Skytte". Mer intressant är istället mansnamnet *Skokke*, vilket, enligt SMPs, nämns 1462(?) i "Arfstvisten emellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451–1480. (Utg. af Svenska fornskrift-sällskapet 134 s. 76 bil. 4)." Denne *Skokke* kom från Kråkerum i Mönsterås sn, Småland, på andra sidan Kalmarsund. Än mer sannolikt är emellertid mansnamnet *Skogi*, 'Skoge', vilket är belagt på runstenen DR 387 från Vester Marie på Bornholm. På medeltiden användes namnet *Skoghe* enligt SMPs i flera fall som tillnamn. Som för-

namn är det dock bara känt att det har använts av två personer på 1400-talet, från Bohuslän och Jämtland.

Figur 83. Nr 70. I SHM. Foto förf.

Nr 70. Figur 83. Plansch 10–11.

SHM inv. nr 25339:32; Nilsson nr 150; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr VII, ATA 3430/57, nr 49; Anderson Fv 1954 efter s. 88.

Originalet till stenen i violettbrun kalksten (Jansson) förvaras på SHM och en kopia av stenen sitter fastklamrad i östra väggnischen. Jansson skriver: »Fragmentet utgör sannolikt övre vänstra delen av en rest sten. […] Ristningen är tydlig. I det längs fragmentets kant löpande bandet är ristningsytan nedbottnad, varigenom ornamentiken framträder som relief.» Mått: 39×25×9 cm, runhöjden är 6,5–7 cm.

Inskrift: **...ạisa × stain × ef--...**
5 10
... *rœisa stœin æftiʀ* ...
... resa stenen efter ...

Jansson har samma läsning. – Nilsson: **...aisa × stain × ef...**

Till läsningen (Jansson): »Av 1 **a** återstår endast ett kort stycke av bst:s yttersta högra spets och alldeles i fragmentets kant ett stycke av hst:s nedre del. 2 **i** är ej stunget. 3 **s** och 5 **s** ha formen ᛋ. 4 **a** och 7 **a** ha dubbelsidiga bistavar. Skiljetecknen bestå av ett kryss. 6 **t** har bistavar på båda sidor. 8 **i** är ej stunget. 9 **n** har dubbelsidig bst. 10 **e** är tydligt stunget; pricken är uppmålad [med svart färg, min anm.]. Av r. 12 återstår endast nedre hälften och av r. 13 nedre tredjedelen av huvudstavarna. Runorna ha säkerligen varit **ti**.

Runbandet och ornamentiken äro målade i mönjeröd färg. Intet annat färglager finnes på dessa partier; en fläckvis vitaktig hinna är sekundär (kalk). Den nedbottnade ytan är svartmålad.»

De fyra första runorna, liksom det efterföljande skiljetecknet, är målade i svart färg. Enligt Jansson har fragment nummer 24 samma huggningsteknik som denna sten.

Figur 84. Nr 71. I SHM. Foto förf.

Nr 71. Figur 84. Plansch 10–11.

SHM inv. nr 25339:33; Nilsson nr 151; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XIV, ATA 3430/57, nr 50; Anderson Fv 1954 efter s. 88.

Originalet till stenen i brunviolett kalksten (Jansson 1957) finns på SHM och en kopia av stenen sitter fastklamrad i östra väggnischen. Jansson skriver: »Ristningen är tydlig, med smala, jämförelsevis grunda linjer.» Mått: 34×27×12 cm, runhöjden är 5–5,5 cm.

Inskrift: **...rn × lit × raisa × -...**
5 10
... *Biorn*(?) el. *-biorn*(?) *let ræisa* ...
... Björn(?) el. -björn(?) lät resa ... ...

Jansson och Nilsson läser: **...rn × lit × raisa × ...**

Till läsningen (Jansson): »Av 1 **r** återstår nedre delen av en snedställd bst samt, före denna, ett kort stycke av en hst:s nedre del. De bevarade styckena göra det tydligt, att runan har varit **r**. 2 **n** har förlorat toppen. 4 **i** är ej stunget. 9 **s** har svensk-norsk form. Efter 10 **a** finnes ett genom flagring något skadat kryss.

Av runorna äro en del röda och en del svarta. Runföljden 1 **r** – 2 **n** är svart, sk före 3 **l** samt runföljden 3 **l** – 5 **t** äro röda, sk före 6 **r** samt runföljden 6 **r** – 10 **a** och sk efter 10 **a** äro svarta, d.v.s. vartannat ord har varit rött, vartannat svart. Ornamentiken, av vilken endast ett ormhuvud har bevarats, är röd [och svart, min anm., även ramlinjerna är svarta].»

Av den sista runan finns ett 1,4 cm långt och ytterst smalt spår i mitten av runbandet ca 1,5 cm före brottkanten på stenen. Det inledande namnet är sannolikt *Biorn*, 'Björn', eller ett namn som slutar på -*biorn*, känt även från nr 17, 28 och 49.

Figur 85. Nr 72. I SHM. Foto förf.

Nr 72. Figur 85. Plansch 10, 12.

SHM inv. nr 25339:34; Nilsson nr 152; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXVII, ATA 3430/57, nr 51; Anderson Fv 1954 efter s. 88.

Originalen till dessa båda fragment förvaras på SHM, kopior har satts upp i östra väggnischen. Delarna, i brunviolett kalksten (Jansson) har fullständig passning till varandra. Mått: 55×37×7 cm. Jansson skriver:

Ytan är nedfasad mot ornamentslinjerna och jämnslipad. Ristningen består av ett utomordentligt vackert kors. Fragmentet ger ett exempel på hur högt stenhuggarkonsten hade nått i detta jämförelsevis lättarbetade stenmaterial. Det är ytterst beklagligt, att så litet har bevarats av denna sten; här är det nämligen fråga om verklig kvalitet.

Bottenytan är svart och korsytorna röda. Korsytorna prydas av en med ytterkonturen p[a]rallell, ytterst smal och elegant linje i relief. Dessa smala linjer ha varit uppmålade i svart. När man studerar detta fragment känner man sammanhanget med metall- och trä-arbeten ovanligt starkt.

Anderson skriver:

På stenen […] har stenytan planslipats. Härvid har en följarelinje till korskonturen sparats ut. Färgen på korset är blymönjeröd. På följarelinjen synas flera spår av svart. Sannolikt har först hela korset målats rött och linjerna därefter lagts upp i svart. Bottenytorna ha med mejsel huggits ned med rundning mot kors- och ramlinjegränserna. I mejselspåren är den svarta bottenfärgen ännu väl bevarad. Dessutom har hela bottenytan en svart ton.

Stenen tycks ha haft rektangulär form.

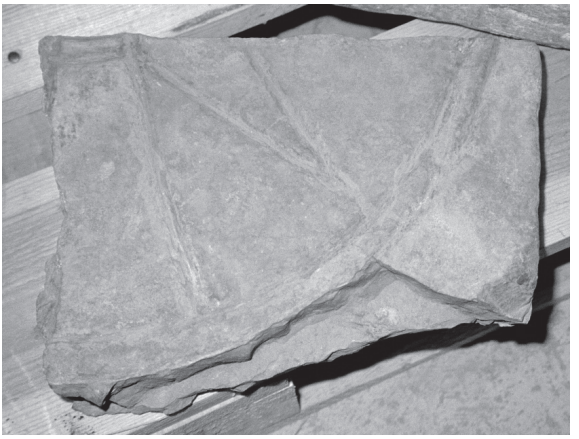

Figur 86. Nr 73. I SHM. Foto förf.

Nr 73. Figur 86. Plansch 10, 12.

SHM inv. nr 25339:35; Nilsson nr 153; Jansson rapport till RAÄ 30 januari 1954, nr XXVIII, ATA 3430/57, nr 52; Anderson Fv 1954 efter s. 88.

Originalet till detta fragment i brunviolett kalksten (Jansson) finns på SHM, en kopia har fastklamrats i östra väggnischen. Mått: 24×18×5 cm. Jansson skriver (1957) »Ristningslinjerna äro djupa och tydliga. Ristningen består av ett vackert kors i tre färger: mönjerött, svart och vitt.»

Anderson skriver:

> På stenen […] förekommer tvenne röda färger, dels en blymönjeröd, dels (på bottnarna) en ljust purpurröd. Korsarmen företer endast ett litet färgspår som skiftar mellan vitt och gulgrönaktigt vitt. Detta tyder på att korsarmarna ursprungligen varit vita. Problemet om ursprunglig kulör och uppbyggnad hos den röda färgen på bottnarna, vilken även förekommer på andra fragment, återstår att lösa.

Nr 74. Figur 87–88.

SHM inv. nr 17688, ett fragment (17688:1) har också inv. nr 15535:17; Nilsson nr 99 och 117; Hofrén ATA 3057/24, brev till Bertil Berthelsson den 20 nov. 1924 (i ATA), ATA 308/25; Waldemarson ATA 369/25; Helmfrid ATA 430/37 nr 36 och 41; Jansson ATA 3430/57, nr 64; Tillägg till rapport ATA 3807/60; Gustavson ATA 2056/75, nr 4 och 5; Waltå ATA 3937/75; Owe ATA 329-700-1999, nr D.

Denna sten i tre delar, med passningar till varandra, utgör en runstens nedre del. Stenen är i grå kalksten (Jansson och Gustavson) och är inte reliefhuggen. Fragmenten hittades 1924 av Alfred Ohlsson i Gröndal (Klinta), under grunden till ett rivet hus, vilket låg ca 400 m NO

Figur 87. Nr 74. Gröndal. Nu försvunnet. Foto Harald Faith-Ell 1925, ATA, RAÄ.

om kyrkan. Två fragment påträffades »mitt under byggnaden på ett spadtags djup» (Hofrén ATA dnr 3057/24). Var och när det tredje fragmentet hittades är oklart, det påträffades sannolikt efter den 20 november 1924 då Manne Hofrén nämnde två fragment i ett brev till Bertil Berthelsson, (Hofrén 1924b). En möjlighet är också att eftersom ett av fragmenten (17688:1) även har inv. nr 15535:17 på SHM så skulle just det fragmentet kunna ha hittats redan 1915. Carl Aug. Waldemarson skriver emellertid i sitt brev till Riksantikvarien den 11/2 1925 om de tre fragmenten, vilka dagen innan sänts upp till Stockholm, att de upptäckts under grundgrävning hösten 1924 (Waldemarson 1925). Han skriver vidare om de tre fragmenten: »Styckena tillhör en och samma runsten och går lätt att sammanpassa». I SHMs inventariebilaga anges: »Tre fragment av runristad häll». Att de två bevarade fragmenten hör ihop kunde jag konstatera vid min granskning, ramlinjen från det större fragmentet fortsätter alldeles i kanten på det mindre fragmentet.

Ett av fragmenten (17688:1), med runföljden 1–6, låg både 1957 och 1975 i väggnischen men försvann senare från kyrkan. Enligt Jansson hade detta fragment måtten 23×16×3 cm. Det utgjorde runstenens nedre vänstra del. De båda andra fragmenten som förvaras på SHM (med inv. nr 17688:2 resp. 17688:3), har i sammanfogat skick måtten 34×47×8 cm. Var för sig har de måtten 34×29×8 cm respektive 19×16×7 cm. Runhöjden är 5–5,5 cm.

Inskrift, med det inom [ ] enligt Jansson: [**...-ʀ lit ᛁ r...**] **...- ᛁ sina ᛁ k...**
5 10

... *let ræisa* (el. *retta*) ... *sina* ...
... lät resa ... sina (el. sin) ...

Figur 88. Nr 74. Gröndal. Nu i SHM. Foto förf.

Gustavson har samma läsning vad gäller runföljden 7–12. – Helmfrid: **...-ʀ lit ᚿ r... ...** × **sinɑ** × **k...** – Nilsson: **...ʀ lit ᚿ r...**

Till läsningen (Jansson): »Av r.1 finnas spår i kanten av en flagring. Runan kan ej bestämmas med säkerhet. 2 **ʀ** är stupmaður. 4 **i** är ej stunget. 5 **t** har dubbla bistavar; den vänstra är grund. Mellan 5 **t** och 6 **r** finnes som sk ett jämförelsevis långt, lodrätt streck. Efter 6 **r** finnas inga spår av ristning.»

Gustavson kommenterar det andra fragmentet: »Av runa 1 [= runa 7] återstår övre spetsen av en bistav. Riktningen visar att runan varit **l**, **t**, **r** el. **u**. Dubbelsidiga bistavar i **n** och **ɑ**. Inga spår av ristning före el. efter de bevarade runorna. Skiljetecken i form av korta snedställda streck.»

Nilsson anger under sitt nummer 117 tre runlösa fragment från Köping med inventarienummer 17688 på SHM, men som skulle finnas på Kalmar slott. Några fragment från Köping finns dock inte i Kalmar och endast ett av de tre fragmenten är runlöst. Istället beskriver Nilsson fragmentet med de första sex runorna under sitt nummer 99. Inventarienumret som han uppger, SHM 15535:7, är dock felaktigt. I Janssons och Waltås beskrivningar har ristningen inventarienummer 15535:17, Waltå anger även inventarienumret 17688:1.

Enligt tilläggsrapporten till depositionsinstrumentet, ATA 3807/60 (vilket beskriver de fragment som deponerades i kyrkan), var det tänkt att det runlösa fragmentet skulle ha deponerats till kyrkan. Denna tilläggsrapport skrevs troligen 1976, men fragmentet finns fortfarande kvar i SHM:s samlingar.

Källor, litteratur och förkortningar

ack = ackusativ
Ahlqvist, Abraham, 1825: Ölands Historia och Beskrifning, 2 delen, 1 bandet, Kalmar.
Anderson, Iwar, 1954: Avbildningar i färg av runstensfragment från Köpings kyrka på Öland. I: Fornvännen 49, efter s. 88.
Anglert, Marit, 1993: Kyrkorna i Möre. I: Möres kristnande. Red. H. Williams. Uppsala. (Projektet Sveriges Kristnande. Publikationer 2.)
Arfstvisten emellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451–1480. Ed. K. H. Karlsson. 1908. I: Samlingar utgivna af Svenska fornskrift-sällskapet. Ser. 1. Häfte 134.
ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
Berthelsson, Bertil, 1924: Fyndbeskrivning i ATA diarienummer 2505/24.
Billow, Anders, 1924: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 2505/24.
Boström, Ragnhild, 1953: ej diarieförda anteckningar i ATA.
— 1963: Brev till Riksantikvarien 3/9 1963, i ATA diarienummer 5774/63.
— 1974: Guds hus – människors värn. I: Öland, Svenska turistföreningens årsskrift, s. 53–65.
— 1977: Köpings kyrkor. Sveriges kyrkor vol. 170, Stockholm.
— 1986: Köpings kyrkor. I: En bok om Köping och Egby, s. 200–218.
Brate, se Söderberg & Brate
bst = bistav till en runa
dnr = diarienummer
DR = Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. København 1942.
En nyupptäckt väldig öländsk runsten. I: Ölandsbladet den 30 juli 1936.
Friesen, Otto von, 1905: Handskrivna runanteckningar i UUB, bok nr IV.
Fv = Fornvännen. Tidskrift för svensk antikvarisk forskning. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1–. 1906 ff.
fvn = fornvästnordiska
G = Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén och Elisabeth Svärdström. I-II. Stockholm 1962–78.
Gardell, Sölve, 1937: Gravmonument från Sveriges medeltid. Stockholm.

Gräslund, Anne-Sofie, 1998: Ornamentiken som dateringsgrund för Upplands runstenar. I: Innskrifter og datering / Dating Inscriptions. Ed. A. Dybdahl & J. R. Hagland. Senter for middelalderstudier, Skrifter 8. Trondheim s. 73–91.

Gs = Gästriklands runinskrifter granskade och tokade av Sven B. F. Jansson. Stockholm 1981.

Gustavson, Helmer, 1971: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 4144/71.

— 1973: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 635/73.

— 1974: Runfynd 1973. (Tillsammans med Elisabeth Svärdström.) I: Fornvännen 69 s. 208–215.

— 1975: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 2056/75.

— 1977: Runmonument. I: Köpings kyrkor. Sveriges kyrkor vol 170, Stockholm, s. 16–19.

Hagberg, Ulf Erik, 1972–73: Köping på Öland. I: Tor, vol XV.

Hagenfeldt, Stefan E. & Palm, Rune, 1996: Sandstone Runestones. The use of sandstone for erected runestones. Sällskapet Runica et Mediævalia, Scripta maiora 2. Stockholm.

Hagerman, Maja & Gabrielsson, Claes, 1999: Tusenårsresan. Stockholm.

Hallström, Gustaf, 1931: Böra runstenar och hällristningar uppmålas. I: Fornvännen 26 s. 171-180, 257-283.

Hedvall, Rikard & Gustavson, Helmer, 2001: Rundkyrkan i Klosterstad – en presentation av ett pågående projekt. I: Fornvännen 96 s. 145-152.

Helmfrid, Björn, 1937: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 430/37.

Hilfeling, C. G., 1797: Journal öfver en resa genom Småland, Öland och Gotland 1797.

Hofrén, Manne, 1924a: Rapport till Riksantikvarien, i ATA diarienummer 3057/24.

— 1924b: Brev till Bertil Berthelsson 20/11 1924, i ATA.

— 1925: Brev till Bengt Thordeman 2/2 1925, i ATA diarienummer 308/25.

hst = huvudstav

inv. nr = inventarienummer (på SHM).

Jansson, Sven B. F., 1943a: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 4683/43.

— 1943b: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 4685/43.

— 1943c: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 4687/43.

— 1943d: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 4688/43.
— 1943e: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 4703/43.
— 1954a: Rapport till Riksantikvarieämbetet den 30 januari 1954.
— 1954b: Om runstensfynden vid Köping på Öland. I: Fornvännen 49 s. 83–90.
— 1957: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 3430/57.
— 1958: Runstensfynd i kyrkmurar. I: Fornvännen 53 s. 241 ff.
— 1962: Stenfynden i Hovs kyrka. KVHAA Filologiskt arkiv 9. Lund.
— 1981: Gästriklands runinskrifter. Stockholm.
— 1984: Runinskrifter i Sverige. Uppsala.
Johansen, Birgitta, 1997: Ormalur. Aspekter av tillvaro och landskap. Stockholm Studies in Archaeology 14. Stockholm.
Johnson, Marianne & Schulze, Hella, 1990: Köpingsvik (Medeltidsstaden 77). Stockholm.
KB = Kungliga biblioteket, Stockholm.
Krøvel, Harald Johannes, 2001: Minneinnskrifter på runesteinar som historisk kjeldemateriale. Ein studie med utgangspunkt i innskrifter från Noreg. NTNU. Trondheim.
L = Liljegren, Joh. G., 1833: Run-urkunder. Stockholm.
Lamm, Jan Peder & Nylén, Erik, 1987: Bildstenar. Visby.
Larsson, Maria, 1996: Ölands kristnande. D-uppsats i medeltidsarkeologi vid arkeologiska institutionen Lunds universitet.
Lindqvist, Sune, 1915: Den helige Eskils biskopsdöme. Några arkeologiska vittnesbörd om den kristna kyrkans första organisation inom mellersta Sverige. Antikvarisk Tidskrift för Sverige 22:1. Stockholm.
Lindroth, Hjalmar, 1915a: Brev till Riksantikvarien 27/6 1915, i ATA diarienummer 614/1915.
— 1915b: Brev till Riksantikvarien 22/8 1915, i ATA diarienummer 841/1915.
— 1915c: Nya runstensfynd på Öland. I: Svenska Dagbladet den 28 november 1915.
— 1916a: Brev till Riksantikvarien 23/6 1916, i ATA diarienummer 569/1916.
— 1916b: Brev till Riksantikvarien 6/8 1916, i ATA diarienummer 719/1916.
Neill, Tom & Lundberg, Stig, 1994: Förnyad diskussion om »Eskilstunakistorna». I: Fornvännen 89 s. 145–159.
Nelson, Albert, 1955: Brev till Riksantikvarieämbetet 17/8 1955, i ATA diarienummer 4863/55.

Nilsson, Bertil, 1996: Kristnandet i Sverige. Avslutande reflexioner. I: Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv. Red. B. Nilsson. Uppsala. (Projektet Sveriges Kristnande. Publikationer 5.)
Nilsson, Bruce, 1973: The Runic Inscriptions of Öland. Ann Arbor. Michigan.
Nilsson, Gustaf, 1910: Brev till Riksantikvarieämbetet 22/3 1910, i ATA.
Norberg, Rune, 1931: Brev till K.G. Ljunggren 15/7 1931, i ATA diarienummer 2344/31.
Owe, Jan, 1998: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 329-700-1999.
— 2002: Svensk runristningsförteckning (17 utgåvan). Bro. [manus]
Palm, Rune, 1992: Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna. Runrön 7. Uppsala.
Palme, Sven Ulric, 1959: Kristendomens genombrott i Sverige. Stockholm.
Peringskiöld, Johan, Monumenta Sveo-Gothorum VIII. Handskrift i Kungl. Biblioteket, Stockholm (Fh 8).
RAÄ = Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
Rhezelius, Johan, H., 1634: Monumenta Runica in Ölandia.
Rhodin, Leon & Gren, Leif & Lindblom, Verner, 2000: Liljestenarna och Sveriges kristnande från Bysans. I: Fornvännen 95 s. 165–181.
Runstensfynd i Köping. I: Östra Småland den 9 juni 1954.
Runstensfynden i Köping vetenskaplig sensation. I: Kalmar Läns Tidning den 23 januari 1954.
Sawyer, Birgit, 1989: Det vikingatida runstensresandet i Skandinavien. I: Scandia. Tidskrift för historisk forskning, 55:2.
— 2000: The Viking-Age Rune-Stones. Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia. Oxford.
SHM = Statens Historiska Museum, Stockholm.
SHMs inventariebilaga
sk = skiljetecken
Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander. Stockholm 1935–1961.
SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] Utg. av Språk och folkminnesinstitutet 1–, Uppsala 1967 ff.
SMPs = Arkivet för Ordbok över Sveriges medeltida personnamn, Uppsala.
sn = socken
Snædal, Brink, Thorgunn 1984: Runfynd 1983. (Tillsammans med Helmer Gustavson.) I: Fornvännen 79 s. 250–259.
Sundnér, Barbro 1986: Kan murningstekniken datera medeltidskyrkorna? I: Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio. Lund studies in medieval archaeology 1. Lund.

Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. Stockholm 1924–36.
Söderberg, Sven & Brate, Erik, 1900–06: Ölands runinskrifter. Stockholm.
U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. I-IV. Stockholm 1940–58.
UUB = Uppsala universitetsbibliotek.
W + nr = H. Williams fältanteckningar främst från åren 1988 och 1989.
Waldemarson, Carl Aug., 1925: Brev till Riksantikvarien 11/2 1925, i ATA diarienummer 369/25.
— 1961: brev till S. B. F. Jansson den 21/2 1961, i ATA Öland Allmänt 1:b.
Waltå, Göran, 1975: Rapport till Riksantikvarieämbetet, i ATA diarienummer 3937/75.
Wessén, Elias, 1927: Nordiska namnstudier. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1927. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3.)
Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. Stockholm 1940–70.
Wienberg, Jes, 1997: Eskilstunamonumenter i Västergötland. I: Fornvännen 92 s. 195–201.
Williams, Henrik, 1993: Möres runinskrifter. I: Möres kristnande. Red. H. Williams. Uppsala. (Projektet Sveriges Kristnande. Publikationer 2.)
— 1996a: Runstenstexternas teologi. I: Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv. Red. B. Nilsson. Uppsala. (Projektet Sveriges Kristnande. Publikationer 5.)
— 1996b: Vad säger runstenarna om Sveriges kristnande? I: Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv. Red. B. Nilsson. Uppsala. (Projektet Sveriges Kristnande. Publikationer 5.)
Wilson, Lars, 1994: Runstenar och kyrkor. En studie med utgångspunkt från runstenar som påträffats i kyrkomiljö i Uppland och Södermanland. Occasional Papers in Archaeology 8. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala.
Zachrisson, Torun, 1998: Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland. Stockholm Studies in Archaeology 15. Stockholm.
Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate. Stockholm 1911–18.
Öl = Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg & Erik Brate. Stockholm 1900–06.

Runstenskammaren med de många fragmenten i hyllorna.
Foto förf.

Nr 10. Foto Henrik Williams.

Nr 12. Foto Henrik Williams.

Plansch 2

Nr 24 och 25. Foto Henrik Williams.

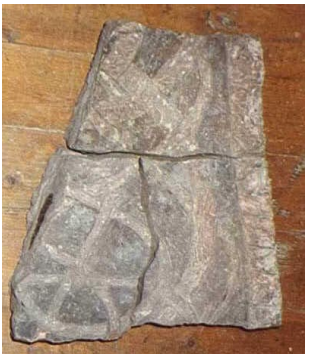

Nr 27. Foto förf.

Nr 32. Foto Henrik Williams.

Nr 35. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 36. Framsidan. Foto förf.

Nr 38. Foto förf.

Plansch 4

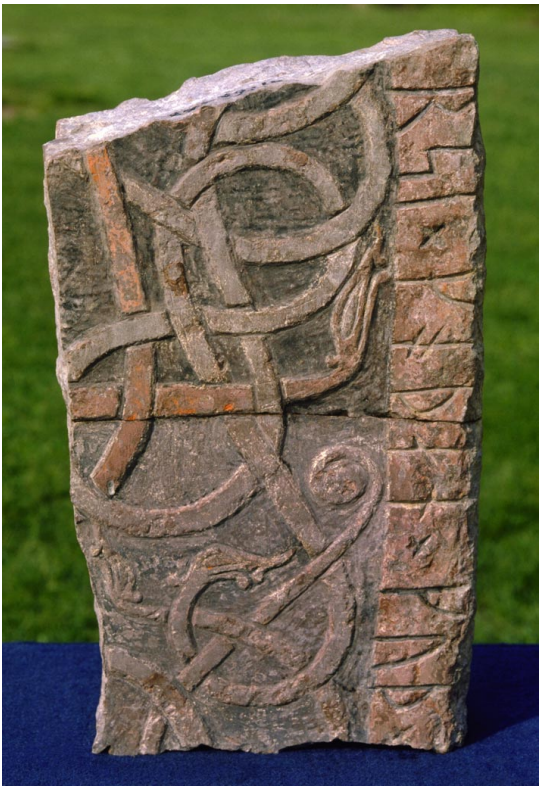

Nr 39. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 40. Foto Henrik Williams.

Nr 45. Framsidan. Foto Henrik Williams.

Nr 47. Foto Henrik Williams.

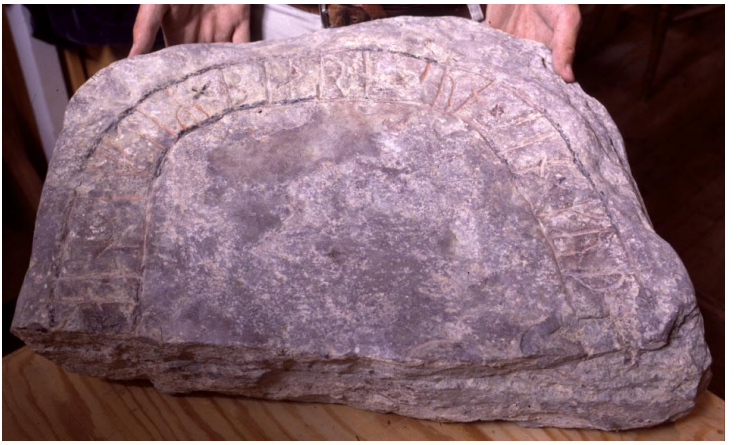

Nr 49. Foto Henrik Williams.

Plansch 6

Nr 50. Foto Henrik Williams.

Nr 55. Foto Henrik Williams.

Nr 57. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 58. Foto Jan Schober.

Nr 69. I SHM. Foto förf.

Nr 69. Kopia i Köpings kyrka. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 69–73. Kopior i Köpings kyrka. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Nr 70. I SHM. Foto förf.

Nr 71. I SHM. Foto förf.

Plansch 12

Nr 72. I SHM. Foto förf.

Nr 73. I SHM. Foto förf.